

**Державний заклад «Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка»**

Н. В. ЗАБЛОЦЬКА-СЕННИКОВА

**ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ
ВИЩОЇ ШКОЛИ**

Навчальний посібник

**Сєверодонецьк
2015**

УДК 378.14
ББК 74.480
З-12

Рецензенти:

- Прошкін В. В.** – доктор педагогічних наук, доцент, завідувач науково-методичного центру досліджень, наукових проєктів та програм Київського університету імені Бориса Грінченка;
- Рибальченко Д. О.** – кандидат педагогічних наук, начальник Міжрегіонального управління Нацдержслужби у Донецькій та Луганській областях

*Рекомендовано до друку вченою радою
Луганського національного університету
імені Тараса Шевченка
(протокол №3 від 30 жовтня 2015 р.)*

З-12

Психолого-педагогічні засади діяльності вищої школи :
Навчальний посібник / укл. Н.В. Заблоцька-Сеннікова –
Северодонецьк : ПП «Поліграф-Сервіс», 2015. – 167 с. Тираж
100 шт.

У посібнику розкривається сутність психологічних та педагогічних аспектів діяльності вищої школи. Особлива увага приділяється розгляду психологічних та педагогічних механізмів та умов навчання та виховання у вищій школі. Посібник адресовано управлінням, викладачам та магістрантам спеціальності “Управління навчальним закладом”.

ЗМІСТ

Вступне слово.....	4
РОЗДІЛ 1. ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ДІЯЛЬНОСТІ ВИЩОЇ ШКОЛИ	
1.1. Основи педагогіки вищої школи	8
1.2. Вища освіта в Україні	24
1.3. Педагогічне спілкування	49
РОЗДІЛ 2. ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ДІЯЛЬНОСТІ ВИЩОЇ ШКОЛИ	
2.1. Основи психології вищої школи	61
2.2. Психологія діяльності та особистості викладача у вищій школі	72
2.3. Психологічна характеристика студентського віку	91
2.4. Пізнавальна діяльність студентів	117
Приклади тестових завдань	147
Глосарій	159
Література.....	164

ВСТУПНЕ СЛОВО

Психологія мене цікавить більше, ніж педагогіка; власне, без психології нема і педагогіки. Якщо педагогіку порівняти з майстернею, то психологія – це інструменти в майстерні; нема інструментів або вони нікуди не годяться – від майстерні залишаться самі стіни.

В. О. Сухомлинський

На сьогодні євроінтеграційні прагнення України обумовлюють соціально-економічне та політичне реформування, ухвалення Національної стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року сприяє розвитку, та виведенню на якісно новий рівень освітньої галузі та підвищенню якості і конкурентоспроможності освіти в нових економічних і соціокультурних умовах. Таким чином висувуються нові вимоги до навчально-виховного процесу у виші, здійснюється процес вдосконалення системи педагогічної та післядипломної освіти, зростає потреба у кваліфікованих педагогічних та науково-педагогічних кадрах, які готують у вишах фахівців високої кваліфікації для різних галузей народного господарства, науки і культури.

Серед навчальних дисциплін і всієї системи підготовки фахівців з вищою освітою важливе місце належить психології та педагогіці вищої школи. Дисципліна «Психолого-педагогічні засади діяльності вищої школи» містить базову частину теоретичного і практичного матеріалу необхідного в навчально-педагогічній навчально-методичній, організаційно-методичній, науковій діяльності та роботі зі студентами.

Завдання нашого посібника та відповідної навчальної дисципліни “Психолого-педагогічні засади діяльності вищої школи” полягає в аналізі сучасних поглядів на психологічні та педагогічні механізми та умови

навчання та виховання у виші, а також психологічних засад самостійної, індивідуальної та творчої роботи студентів.

Викладений матеріал покликаний дати майбутнім фахівцям необхідні знання, реалізація яких на практиці сприятиме покращенню умов роботи, підвищенню її ефективності, запобіганню виникнення конфліктних ситуацій зі студентами, вирішенню педагогічних завдань та побудові ефективної комунікації між викладачем і студентом, сприяти творчому самовираженню студентів, формування позитивного іміджу викладача вищого навчального закладу.

Цим зумовлена структура посібника та назви її розділів. Перший розділ “Педагогічні аспекти діяльності вищої школи” присвячено аналізу завдань педагогіки вищої школи, основних категорій педагогіки вищої школи, методів психолого-педагогічних досліджень; розглянуто структуру вищої освіти в Україні; надано характеристику педагогічному спілкуванню.

Другий розділ має назву «Психологічні аспекти діяльності вищої школи» у якому розкрито питання завдань психології вищої школи, охарактеризовано основні категорії психології вищої школи; проаналізована психологія діяльності та особистості викладача у вищій школі, надана психологічна характеристика студентського віку.

У тексті посібника ключова інформація представлена у таблицях та схемах, що значно полегшує сприйняття матеріалу, дозволяє його структурувати.

Наприкінці кожної теми надається блок питань для самоконтролю.

Основні терміни винесені у глосарій, що розташований у кінці посібнику. Блок тестових завдань дозволяє здійснити самоперевірку та, за необхідності, відкоригувати знання шляхом повернення до необхідного матеріалу.

Навчальний посібник «Психолого-педагогічні засади діяльності вищої школи» адресовано управлінцям, викладачам та магістрантам спеціальності “Управління навчальним закладом”.

РОЗДІЛ 1. ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ДІЯЛЬНОСТІ ВИЩОЇ ШКОЛИ

1.1. ОСНОВИ ПЕДАГОГІКИ ВИЩОЇ ШКОЛИ

Ключові поняття: педагогіка вищої школи, система вищої освіти, педагогічна система, педагогічна теорія, педагогічна концепція, педагогічна ідея, педагогічна закономірність, самовиховання, Національна стратегія розвитку освіти в Україні.

Теоретичні питання:

1.1.1. Предмет, задачі, основні категорії педагогіки вищої школи.

1.1.2. Методи психолого-педагогічних досліджень.

2. Предмет, задачі, основні категорії педагогіки вищої школи.

*Чого б ти не навчався, ти навчаєшся для себе.
Петроній*

Сучасна педагогіка складається з комплексу теоретичних і прикладних наук про навчання, виховання і освіти як спеціально організовані і цілеспрямовані процеси, а також про шляхи удосконалення цих процесів. Педагогіка вищої школи є частиною загальної педагогіки, вона є наукою про закономірності навчання та виховання студентів, а також їх наукову і професійну підготовку як спеціалістів вищої кваліфікації. Тому об'єктом дослідження педагогіки вищої школи є педагогічна система вищої освіти.

У сучасному суспільстві виховання здійснюється головним чином через спеціальні педагогічні системи. Вони є головним і дуже складним об'єктом дослідження науки педагогіки. Системою прийнято називати функціональну структуру, діяльність якої підпорядкована

певній меті. Фахівці, які включені до спільного виду діяльності, теж утворюють систему, в якій ця діяльність здійснюється. Отже, навчальні заклади і включені в спеціальну навчально-виховну діяльність спеціалісти утворюють педагогічну систему. Вся сукупність навчально-виховних і культурно-освітніх навчальних закладів складає систему народної освіти, котра вміщує великі педагогічні системи - систему вищої освіти, систему середньої спеціальної освіти, систему загальної середньої освіти. Структура педагогічної системи вищої освіти включає ряд середніх педагогічних систем - це окремі вузи, і малих педагогічних систем – окремі факультети, курси, групи. Вища освіта забезпечує фундаментальну наукову, професійну та практичну підготовку, здобуття освітньо-кваліфікаційних рівнів, удосконалення професійної підготовки та перепідготовки.

Об'єктом педагогіки вищої школи є система вищої освіти і педагогічні процеси в ній.

Міністерство освіти формулює певного роду регламент діяльності кожної з підсистем, об'єднаних у систему народної освіти. Великі педагогічні системи – це функціональна структура, що включає сукупність закладів, об'єднаних єдністю мети і одним адміністративним центром. Середні педагогічні системи – це різні вищі, які не обов'язково мають один адміністративний центр. Показником успішної діяльності середньої педагогічної системи є, перш за все, характер соціальної і професійної адаптації їх випускників, рівень їх майстерності.

Педагогічні системи різняться між собою за педагогічною метою, змістом навчання, контингентом вихованців, кваліфікацією педагогів, формами, способами керівництва процесами діяльності вихованців, результатами. Проте всі системи реалізують єдину мету, яка визначена державою, суспільством. Педагогіка вищої школи, як і кожна наука, має свій предмет дослідження.

Предметом педагогіки вищої школи є: навчально-виховний процес та процес професійної підготовки спеціаліста, культурної еліти сучасного суспільства; вивчення закономірних зв'язків, які існують між розвитком, вихованням та навчанням у виші; розробка на цій основі методологічних, теоретичних та методичних проблем становлення сучасного висококваліфікованого спеціаліста у будь-якій галузі матеріального чи духовного виробництва.

Отже, *педагогіка вищої школи* – це галузь педагогічної науки, яка вивчає педагогічні закономірності й засоби організації та здійснення освітнього процесу, навчання, виховання, розвитку і професійної підготовки студентів як спеціалістів відповідно до вимог держави.

Метою цієї науки є дослідження закономірностей розвитку, виховання і навчання студентів і розробка на цій основі шляхів удосконалення процесу підготовки кваліфікованого спеціаліста.

Завдання педагогіки вищої школи:

- аналіз соціально-історичних характеристик системи вищої освіти;
- аналіз змісту, форм і методів навчання, розвитку і виховання студентів у вищому навчальному закладі;
- аналіз методів контролю і оцінки успішності студентів на основі системного підходу;
- розробка нових технологій навчання і виховання у вищому навчальному закладі;
- розкриття педагогічних закономірностей формування студентів як майбутніх фахівців.

До завдань педагогіки вищої школи також входить: вивчення діалектичних взаємозв'язків об'єктивних і суб'єктивних, соціальних і природних факторів виховання і розвитку студентства, його потенційних і реальних можливостей; співвідношення цілей і засобів виховання і навчання; розробка теорії та методики виховання і навчання, які педагог-викладач має враховувати в своїй

практичній діяльності, а також критеріїв її ефективності на основі закономірностей цих процесів.

Педагогіка вищої школи виконує такі функції:

- *аналітичну* (теоретичне вивчення, опис, аналіз педагогічних явищ і процесів, причинно-наслідкових зв'язків; аналіз, узагальнення та інтерпретація і оцінка педагогічного досвіду);
- *прогностичну* (забезпечення наукового обґрунтування цілей, планування педагогічного процесу, ефективного керівництва освітньою політикою);
- *проективно-конструктивну* (розробка нових технологій та втілення результатів досліджень).

Дослідником В.Л. Ортинським визначено наступні функції педагогіки вищої освіти: освітня, науково-пізнавальна, спонукальна, перетворююча, прогноуюча, проєктивна, культурологічна, адаптивна, формуючо-виховна, формуючо-професійна.

Педагогіка вищої школи вміщає в собі як теоретичну так і прикладну частину. Як теоретична наука вона відображає причинно-наслідкові відношення і зв'язки у вихованні, навчанні і науковій підготовці майбутніх спеціалістів. Така теорія являє собою систему ідей, що слугують обґрунтуванням і керівництвом до дії. А також показує раціональні шляхи, спрямовує роботу вищої школи у бік бажаної мети, виявляє таку систему дій, яка найкращим чином задовольняє і відповідає поставленим цілям.

Як практична наука педагогіка вищої школи вказує на застосування теоретичних положень, шляхів реалізації законів і закономірностей, принципів у практичній діяльності педагогічних працівників.

Педагогіка вищої школи має свій категоріально-понятійний апарат.

Автори В.М.Галузинський, М.В.Євтух поділяють ***категорії на три види.***

I. Методологічні категорії: педагогічна теорія, педагогічна концепція, педагогічна ідея, педагогічна закономірність, педагогічний принцип.

Педагогічна теорія – система науково-педагогічних знань, яка описує і пояснює елементи реальної педагогічної діяльності у вищому навчальному закладі. Складовими елементами педагогічної теорії є педагогічні ідеї, педагогічні поняття, педагогічні концепції, педагогічні закономірності і педагогічні принципи. Теорія узагальнює їх в окремих явищах. На основі теорії будується методика навчально-виховної роботи у вищому навчальному закладі.

Педагогічна концепція – система критичних поглядів на реальну вузівську дійсність і відповідного пошуку та пропозиції нових конструктивних ідей. Педагогічна концепція завжди повинна підкріплюватись дослідженнями та емпіричними даними. Так, концепція гуманізації і гуманітаризації спирається на соціологічні дослідження серед студентів та емпіричні міркування й пропозиції викладачів.

Педагогічна ідея – це новий напрям думки, твердження або розгорнута модель, що відображає ті чи інші стосунки або зв'язки у вузівській дійсності. Набуваючи самостійного характеру, ідеї можуть поєднуватись у концепції, частково слугуючи поповненням теорії. Наприклад, ідея посилення самостійності у навчальній праці студентів, об'єднуючись з іншими законами вузівської дійсності з урахуванням самостійності студентів, набула концептуального характеру.

Педагогічна закономірність – об'єктивно повторювана послідовність явищ. Це універсальна категорія усіх галузей педагогіки. Закономірності поділяють на біологічні, психологічні, соціальні й безпосередньо педагогічні. За іншою класифікацією вони можуть бути фундаментальними й конкретними.

Педагогічні закономірності:

- процес формування особистості студента (у процесі його навчання, виховання і розвитку) є єдиним і взаємозумовленим;
- виховання, навчання і освіта студента, його переростання у спеціаліста є так само історично зумовленим соціальним процесом;
- загальний і специфічний характер виховання студента (в широкому розумінні цього слова) є також єдиним і взаємозумовленим. Чим повніше ця єдність, тим вищим постає результат виховання;
- професійно-педагогічна діяльність викладача і навчальна діяльність студента є також взаємозумовленими і взаємозалежними;
- формування особистості студента відбувається в структурі внутрішньокolleктивних стосунків.
- чим педагогічне доцільніше побудований навчально-виховний процес у вищому навчальному закладі, тим сильнішим є його вплив на особистість майбутнього спеціаліста;
- чим повніше враховуються мотиви, внутрішні прагнення студентів, тим ефективнішим є навчально-виховний процес;
- чим повніше впливає навчально-виховний процес на всі сфери (вербальної, сенсорної та ін.) особистості студента, тим швидше відбувається його розвиток і виховання.

Ці фундаментальні закономірності, що різнобічне ілюструють взаємозалежність процесів, є ядром педагогіки вищої школи. Вони слугують виявленню і закріпленню принципів.

Принципи – це система вимог і положень педагогіки, дотримання яких забезпечує продуктивність навчально-виховного процесу.

До основних принципів належать:

1. Гуманізація виховання – пріоритет завдань самореалізації особистості студента, створення умов для

вияву обдарованості і талантів, формування гуманної особистості, щирої, людяної, доброзичливої.

2. Науковий, світський характер навчання. Законом України «Про вищу освіту» підкреслено, що вища освіта незалежна від релігійних організацій.

3. Єдність національного і загальнолюдського – формування національної свідомості, любові до рідної землі і свого народу; володіння українською мовою, використання усіх її багатств і засобів у мовній практиці, прищеплення шанобливого ставлення до культури, спадщини, традицій і звичаїв народів, що населяють Україну, оволодіння надбанням світової культури.

4. Демократизація виховання – розвиток різноманітних форм співробітництва, встановлення довіри між викладачем і студентом, взаємоповага, розуміння запитів та інтересів студентів.

5. Пріоритет розумової і моральної спрямованості змісту навчання і виховання.

6. Поєднання активності, самодіяльності і творчої ініціативи студентів з вимогливим керівництвом викладача.

7. Урахування індивідуальних, вікових особливостей студентів у навчально-виховному процесі.

II. Процесуальні категорії: виховання навчання, освіта, розвиток, формування особистості; навчально-виховний процес; навчальний і виховний процес.

Термін «виховання» вживається в педагогічній науці в кількох значеннях:

- у широкому соціальному, як передача соціально-історичного досвіду;
- у широкому педагогічному, як організація виховання у навчально-виховних закладах;
- у вузькому педагогічному, як цілеспрямована систематична взаємодія педагога і вихованців;

- у гранично вузькому, коли педагог-викладач розв'язує конкретну індивідуальну проблему виховання або перевиховання студента.

Самовиховання – цілеспрямована, систематична діяльність щодо власного самовдосконалення.

Перевиховання – індивідуальна цілеспрямована робота над усуненням недоліків у студентів. Здебільшого перевиховання тісно пов'язане з відносно новою галуззю педагогіки - соціальною педагогікою.

III. Суттєві категорії: мета, завдання і зміст виховання, професіограма спеціаліста (вчителя), діяльність (викладача і студента), диференційований та індивідуальний підходи, прогнозування наслідків педагогічного впливу, планування навчальної роботи, форми і методи й засоби виховання і навчання, педагогічні технології навчання і виховання, управління навчально-виховним процесом, самостійна робота студентів, науководослідна діяльність студентів, гуманізація і гуманітаризація вищого навчального закладу.

Отже, педагогіка вищої школи – це наука про педагогічний процес, що забезпечує розвиток особистості студента у системі вищої освіти. Педагогіка вищої школи має свій предмет дослідження, закономірності та принципи; основними категоріями цієї науки є методологічні, процесуальні та суттєві. Ця наука є теоретичною і прикладною, вона виконує аналітичну, конструктивно-проективну і прогностичну функції. Педагогіка вищої школи може розглядатися як елемент культури викладача вищого навчального закладу.

1.1.2.Методи психолого-педагогічних досліджень.

Дослідницька діяльність у вищій школі є основним засобом перевірки ефективності педагогічних впливів на студентську аудиторію. Це єдине джерело дієвого пізнання

особливостей студентського віку, умов становлення студентів як фахівців і професійного зростання їх як особистостей.

Психологія вищої школи фактично використовує всі методи і конкретні методики, які застосовуються в тих галузях психологічної науки, з якими вона пов'язана (вікова і педагогічна психологія, соціальна психологія, психологія особистості та ін.).

Методи збору емпіричних фактів обираються за цілями та завданнями дослідження:

- *описати факти:* спостереження, аналіз продуктів діяльності, бесіда, інтерв'ю, анкетування, вивчення життєвого шляху (біографічний метод) та ін.;
- *виміряти психічні явища* – тести;
- *визначити особливості* – констатувальний (природний або лабораторний) експеримент;
- *знайти фактори, виявити психологічні умови розвитку та перетворити явище* – формувальний психолого-педагогічний експеримент.

Для наукового вирішення психологічної проблеми зазвичай використовується комплекс методів, розробляється і реалізовується певна методика (сукупність методів у дії). Методика дослідження як конкретне втілення методу – вироблений спосіб організації взаємодії суб'єкта і об'єкта дослідження на основі конкретного матеріалу й визначеної процедури.

Розробляючи план експериментального дослідження, можна обрати один із трьох його шляхів.

Лонгітюдний план (шлях, зріз): вивчаються одні й ті ж піддослідні протягом тривалого часу та поетапно проводиться аналіз із порівнянням результатів зрізів. Піддослідних порівнюють із самим собою через певний час у різні періоди життя, а тому їх не потрібно групувати, зіставляти за різними параметрами. Проте це дослідження

потребує тривалого часу й чималих фінансових затрат (переважно використовується американськими психологами). Відоме масштабне лонгітюдне дослідження, проведене під керівництвом Б. Г. Ананьєва, яке виявило великі потенційні можливості розвитку особистості в її студентський період життя. Поперечний план реалізовується методом порівняння окремих груп піддослідних різного віку. Таке дослідження нетривале в часі, дешевше, керованіше. Проте потрібні суворіші вимоги до вибору піддослідних, до розробки експериментальних завдань тощо. В основі лежить порівняльний аналіз (наприклад, порівнюється коефіцієнт інтелекту студентів 1, 2, 3, 4-х курсів).

Можна застосовувати *комбінований план*, коли піддослідними є люди різних вікових груп, але за однією з них (наприклад, одна експериментальна група студентів) проводиться тривале спостереження (лонгітюдне дослідження), а наприкінці порівнюється результати з іншою (контрольна група). Такий комбінований план застосовується, щоб виокремити ефекти хронологічного часу від ефектів історичного часу.

Для обробки одержаного дослідницького матеріалу застосовують відомі в психологічній науці *статистичні методи*: кореляційний аналіз – числове співвідношення двох різних змінних; факторний аналіз – для визначення спорідненості окремих психологічних тестів на основі порівняння коефіцієнтів кореляції кожного з них. Ефективність вимірювання незалежно від умов проведення визначається поняттям «надійність» і «валідність».

Надійність – ступінь узгодженості результатів, які дослідник одержує при багаторазовому застосуванні методики виміру. Надійна міра заслуговує довіри, дає стійкі результати, які можна відтворити. Наприклад, тест художніх (музичних) здібностей повинен оцінювати конкретних людей саме так, як і раніше, скільки б разів його не повторювали. Перевірені методи застосовуються

не одним поколінням дослідників. Якщо тест не надійний, то на результати може вплинути навіть настрої дослідника або піддослідного. Валідність – це показник точності, з якою методика вимірює те, для чого вона створена, а також адекватність методу поставленому завданню дослідження.

Коли факти статистично оброблені, математично вивірені та згруповані, дослідник їх пояснює, тлумачить і роз'яснює, тобто інтерпретує. Методи інтерпретації:

а) *генетичний метод* – інтерпретація зібраного матеріалу в характеристиках розвитку (фази, стадії, критичні моменти) – виявлення «вертикального» генетичного зв'язку (філогенетичний, онтогенетичний);

б) *структурний метод* – виявлення «горизонтального» структурного взаємозв'язку (класифікація, типологія). Щоб отримані результати і висновки були достовірними щодо умов, які визначали результати експерименту, дані експериментальної групи порівнюють із кінцевими результатами контрольної групи, де ці умови не задавалися.

Методи та методика педагогічних досліджень

Створення теорії педагогіки вищої школи – це об'єктивний процес наукового пізнання, розвиток якого визначається рівнем формалізації педагогічних знань та їх теоретичним обґрунтуванням. Разом з тим пізнання психолого-педагогічних закономірностей процесу навчання і виховання у вищій школі залежить від того, як і на якому методологічному, теоретичному, методичному і практичному рівнях будуються педагогічні дослідження. Глибоке розуміння суті педагогічних явищ, інноваційне розв'язання неординарних педагогічних завдань неможливе без оволодіння методами наукового пізнання, ознайомлення з логікою дослідницького процесу, досвіду аналізувати і передбачати його подальший розвиток.

На даному етапі реформування освіти організація і проведення педагогічних досліджень у вищій школі є дуже актуальним і складним процесом, що будується на основі

діяльнісного, особистісного, системно-структурного підходів.

Педагогічне дослідження – це свідомий цілеспрямований пошук шляхів удосконалення педагогічного процесу з використанням наукового апарату.

Здійснювати педагогічне дослідження бажано поетапно, а кількість етапів, залежно від змісту і завдання дослідження, може бути різною. Визначимо зміст і структуру основних етапів педагогічного дослідження:

Перший етап – встановлення існуючих протиріч у практичній діяльності системи вищої освіти. Таких протиріч можна виявити багато. Між собою вони відрізняються як за змістом, так і за кількістю та вагомістю завдань, які необхідно вирішити для їх усунення.

Розв'язання певного протиріччя в організації навчально-виховного процесу може бути метою дослідження. Мета дослідження визначає і спрямовує діяльність дослідника, мобілізує волю і енергію на розв'язання проблеми і досягнення результату. Пошук педагогічної проблеми - досить складне завдання, однак кожний студент повинен знати, де і як виникає проблема, вміти доводити її актуальність та своєчасність дослідження. Обґрунтування актуальності проблеми передбачає відповідь на запитання: чому цю проблему важливо розв'язувати сьогодні, що включає висвітлення кількох позицій. Перш за все, необхідним є посилання на державні документи, в котрих визначаються або закладаються соціальні замовлення в галузі освіти.

В науці широко використовуються емпіричні методи дослідження. До емпіричного рівня наукового пізнання належать методи, що безпосередньо пов'язані з вивченням педагогічної реальності і забезпечують накопичення, фіксацію та узагальнення вихідного дослідного матеріалу. Провідним серед них є аналіз змісту педагогічної документації та результатів діяльності, педагогічне

спостереження, письмове й усне опитування, тестування, експертна оцінка. Отримані за допомогою цих методів дані є основою подальшого теоретичного осмислення педагогічних процесів. Тому емпіричні й теоретичні методи створюють цілісну єдність наукового пізнання, без якої неможливо здійснити педагогічний пошук.

Аналіз документів може бути якісним і кількісним.

Якісний аналіз передбачає описання документів, їх класифікацію та інтерпретацію. Кількісний аналіз визначається поняттям «контент-аналіз» чи «кількісна семантика». За його допомогою можна встановити частоту використання певних термінів, виступів окремих персоналій, висловлених ідей тощо. Успішність цього методу залежить від точності визначення одиниці аналізу, конкретності вихідної позиції дослідника та мети його пошуку.

Методи аналізу результатів діяльності мають назву проективних методів, їхнє використання у педагогічних дослідженнях є суттєвим і необхідним, бо саме на основі цих методів можна зробити висновки щодо реальних мотивів, позицій, потреб, цілей особистості. Одним із основних методів наукового пізнання є *педагогічне спостереження*, що ґрунтується на безпосередньому та опосередкованому сприйманні педагогічних явищ.

Наукове спостереження від побутового відрізняється цілеспрямованістю, послідовністю і фіксацією отриманих результатів. Так, воно завжди визначається певною пошуковою ідеєю і має чітко визначену мету. Разом з метою уточнюється програма спостереження, яка охоплює план роботи, засоби і техніку відбору потрібних даних, критерії їх оцінки. Адекватність сприймання педагогічних явищ передбачає ведення протоколів спостереження, що можуть бути доповненими аудіо- і відеозаписами.

Спостереження класифікують за ознаками способів і тривалістю їх проведення. За способами проведення вирізняють такі види спостережень: безпосереднє та

опосередковане; причетне та непричетне. У залежності від тривалості вирізняють довгочасне і короткочасне, безперервне і дискретне спостереження.

В педагогіці є поширеними методи опитування. Ця група методів охоплює бесіду, інтерв'ю, анкетування. Всі вони характеризуються спільною ознакою: за допомогою методів опитування дослідник дізнається про власні судження, мотиви дій, потреби, інтереси, позиції, погляди, смаки респондентів. Ефективність отримання усних і письмових висловлювань залежить від бажання опитуваних відповідати на поставлені запитання і від ступеня їх підготовки до спілкування з дослідником на визначену тему.

Тому в процесі опитування необхідно створювати доброзичливу атмосферу, яка спонукає до щирих відповідей, викликає довірливе ставлення співрозмовників один до одного. У процесі бесіди опитуваний і дослідник виступають активними учасниками діалогу, в якому відбувається взаємний обмін думками. Бесіда проводиться у вільній формі. Дослідник лише визначає загальну тему, основні етапи та межі її обговорення, окреслює центральні питання і висуває для себе припущення щодо можливих результатів опитування.

На відміну від бесіди інтерв'ю є системою заздалегідь підготовлених запитань, які дослідник ставить опитуваному, утримуючись від власних коментарів. Таким чином інтерв'юер не впливає на думку свого співрозмовника.

За кількістю учасників виділяють індивідуальне та групове інтерв'ю. За формою інтерв'ю буває стандартним (відбувається суворо за розробленим текстом), творчим (дозволяє певну свободу запитань та відповідей на них), глибоким (межує з особистісно-довірливою бесідою). У проведенні інтерв'ю досліднику треба уникати таких типових помилок: ситуаційних (невірно вибрано місце та час розмови, опитуваного не попереджено, він поспішає,

не може зосередитись); соціологічних (вік інтерв'юера викликає заперечення опитуваних, у розмові дослідник припускається мовленнєвих огріхів, не володіє технікою опитування); психологічних (інтерв'юер має упереджувальне ставлення до опитуваного, оцінює добуті результати за стереотипом, навіть нейтральні відповіді сприймає тенденційно).

Широко вживаним є метод анкетування, що проводиться у вигляді письмового опитування. Різноманітні види анкетування групуються за кількома ознаками: за кількістю охоплення опитуваних (повне і вибіркове); за характером спілкування (особисте і заочне); за формою здійснення (групове та індивідуальне); за способом вручення анкет (поштове і роздавальне).

Крім анкетування дуже часто використовується тестування. Це система психолого-педагогічних завдань, спрямованих на дослідження окремих рис і властивостей людини. Мета процедури тестування – виявлення рівня сформованості заданої ознаки.

Існує кілька класифікацій тестів. За природою оцінювання якостей їх поділяють на три основні категорії: *тести успішності, тести здібностей та індивідуальні тести*.

Окремий вид тестів складають *проективні методики, експертна оцінка*. За допомогою методу експертної оцінки (методу рейтингу) досліджуються педагогічні проблеми, що не піддаються формалізації. Цей метод поєднує опосередковане спостереження і опитування, які пов'язані з залученням до оцінки явищ, що вивчаються найкомпетентнішими фахівцями. Спеціально підібрана група експертів робить свої висновки на основі логіко-інтуїтивного аналізу з використанням порівняльної оцінки фактів. Від простого збору відгуків і думок метод експертних оцінок відрізняється чіткою та цілісною програмою оцінювання, застосуванням шкали кількісного аналізу і певних критеріїв виставлення балів. Відбір групи

експертів має відповідати таким вимогам: компетентність у певній галузі знань; креативність, тобто здатність вирішувати складні завдання, творчо підходити до справи; позитивне ставлення до участі в експертизі; відсутність конформізму, схильності до впливу чужих думок; аналітичність і широта мислення; дотримання норм етики наукових взаємин; самокритичність. Використання методу експертних оцінок передбачає вибір достатньо точної і зручної системи оцінок та відповідних шкал, що упорядковує судження і дає можливість замінити їх числами. Крім того, необхідним є розробка документу, в якому вказується склад і завдання групи експертів, їх обов'язки і права, керівник експертизи.

Важливим і трудомістким етапом педагогічного дослідження є педагогічний експеримент, що має складну структуру та здійснюється за допомогою групи методів емпіричного пізнання. Основна мета експерименту полягає у перевірці теоретичних положень, підтвердженні робочої гіпотези та більш широкому і глибокому вивченні теми дослідження. Тому експеримент вважається одним із головних способів одержання нового педагогічного знання. Педагогічний експеримент визначають як науково визначений дослід або спостереження досліджуваного явища у спеціально створених умовах, що дають змогу стежити за його перебігом, керувати ним, відтворювати щоразу при повторенні цих умов. Отже, експериментом є дослідження педагогічного процесу шляхом внесення в нього принципово важливих змін у відповідності з поставленими завданнями та висунутою гіпотезою, що дає можливість розкрити відношення між явищами, що вивчаються, і описати їх якісно та кількісно. Суттєвою ознакою експерименту виступає активне втручання дослідника в об'єкт педагогічного пошуку.

За умовами проведення педагогічні експерименти класифікують на природні та лабораторні.

Питання для самоконтролю:

1. Дайте визначення поняттю «педагогіка вищої школи».
2. Визначте об'єкт дослідження педагогіки вищої школи.
3. Що таке педагогічна ідея?
4. Які Ви знаєте педагогічні закономірності?
5. Дайте визначення поняттю «педагогічна теорія».
6. Що таке «педагогічна система»?
7. За умовами проведення які Ви знаєте педагогічні експерименти?
8. Дайте визначення поняттю «педагогічне дослідження».
9. Які Ви знаєте визначення поняття «виховання»?
10. Назвіть методи інтерпретації.
11. Яві види інтерв'ю Ви знаєте?
12. Що таке «наукове спостереження»?
13. Які методи відносяться до статистичних?
14. Які методи відносяться до емпіричних методів дослідження?
15. Дайте визначення поняттю «самовиховання».

1.2. ВИЩА ОСВІТА В УКРАЇНІ

*Освіта - це те, що залишається,
коли ми вже забули все, чому нас вчили.
Джордж Севіля Галіфакс*

Ключові поняття: освіта, вища освіта, молодший спеціаліст, бакалавр, магістр, спеціаліст, вищий навчальний заклад, університет, академія, інститут, консерваторія, коледж, технікум.

Теоретичні питання:

1.2.1. Інститут вищої освіти, роль та функції в суспільстві.

1.2.2. Сутність, мета, завдання та принципи вищої освіти в Україні.

1.2.3. Організація навчально-виховного процесу.

1.2.4. Розвиток вищої освіти в Україні.

1.2.1. Інститут вищої освіти, роль та функції в суспільстві.

Освіта як соціальний інститут, з одного боку, є сукупністю певних установ, осіб, що забезпечені певними матеріальними засобами і виконують відповідні соціальні функції, а з іншого – це система ідей, правил, норм, стандартів поведінки учасників освітянської діяльності.

Вища освіта – це один з найдавніших і найважливіших інститутів суспільства.

Соціальний інститут освіти надає сталості та визначеності суспільним відносинам стосовно накопичення та передачі знань, соціального досвіду, відтворення та розвитку культури, цілеспрямованого формування особистості, інтелектуального потенціалу суспільства.

Існує кілька концептуальних підходів до визначення змісту і функціонального значення діяльності інститутів освіти. Представники *функціонального* підходу (Кларк, Херн) особливого значення надають позитивній функції освіти. Ще Е. Дюркгейм наголошував, що головною функцією освіти є передача цінностей домінуючої культури. Проте культурна спрямованість та культурні цінності суттєво різняться в різних суспільствах, навіть у різних соціальних групах того самого суспільства, що зумовлює суттєві відмінності, у змісті різних систем освіти. Залучаючи молодь до суспільних культурних цінностей та ідеалів, освіта сприяє підтриманню соціального порядку, а забезпечуючи втілення в життя нових технологій, наукового переосмислення існуючого знання, сприяє соціальним змінам, розвитку суспільства.

Отже, згідно із зазначеною теорією інститут освіти постає насамперед як засіб соціального контролю, як механізм регулювання соціальних відносин для створення однакових можливостей соціальної мобільності.

Автори *теорії людського капіталу* (Андерсон, Хелсі, Флауд) вважають, що освіта – це капіталовкладення в майбутнє людини, яке згодом зможе дати певний результат. На їхню думку, витрачені в минулому зусилля обов'язково будуть винагороджені в майбутньому. Відтак статус дорослої людини зумовлюється кількістю і якістю капіталовкладень у процес її освіти.

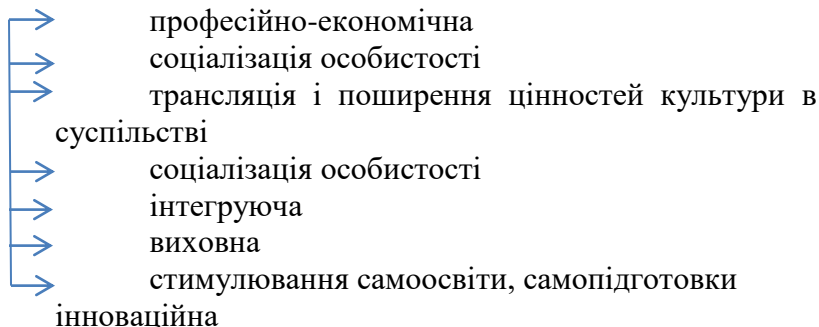
Згідно з *теорією конфлікту* (Гінтіс, Боулз, Колінз) освіта є відображенням різноманітних групових конфліктів, вона сприяє експлуатації та пригніченню соціальних груп, які перебувають у менш сприятливих умовах. Сам процес поширення освіти представники цієї теорії зв'язують як з потребою у кваліфікованих кадрах, так і з боротьбою статусних груп за права, привілеї, владу, багатство. Конфлікти з приводу вимог до рівня освіти виникають між групами, що мають все це, і тими, що прагнуть мати. Перші наполягають на відповідності освіти

певним «стандартам», інші – на вільному доступі до неї. Отже, ця теорія стверджує, що освіта сприяє збереженню структури соціальної нерівності в суспільстві.

Досліджуючи освіту як соціальний інститут, соціологія вивчає його (інституту) роль у державному житті суспільства, виходячи з проблем соціалізації особи, визначення місця освіти в системі культурних цінностей, соціальних орієнтацій. Провідною є проблема поведінки людини в освітянському просторі, її ставлення до інституту освіти, мотивації освіти тощо. У вивченні самого процесу освіти предметом соціологічного аналізу є взаємодія його суб'єктів та механізми цієї взаємодії. Такими суб'єктами є соціальні групи учнів, викладачів, наукових працівників, навчально-допоміжних ланок, управлінців середньої та вищої ланок. Вони різняться за своїми інтересами та ставленням до навчального процесу.

Характерним є те, що освітні функції не тільки сприяють відтворенню суспільства, його соціальній стабільності та інтеграції, але разом з цим забезпечують його соціальні зміни й розвиток. Тому соціальний інститут освіти розглядається соціологами у взаємозв'язку з іншими такими інститутами – економіки, сім'ї, політики, релігії, у зв'язку зі стратифікацією суспільства.

Функції освіти

Функціонування соціального інституту освіти зв'язане насамперед із задоволенням таких потреб суспільства як відтворення різних категорій працівників, культура виробництва, залучення молодого покоління до праці, підготовка його до виконання різних видів професійної діяльності, ролей, зайняття певних посад, певних позицій у сучасному суспільстві. Цю функцію виконує сім'я, але тільки частково. Це дуже складний процес, що потребує великих матеріальних витрат, часу, професійних можливостей. Сім'я не в змозі забезпечити повним обсягом знань, навичок, умінь, котрих потребує сьогодення. Лише система освіти, репрезентована різноманітними навчальними закладами, здатна виконати цю функцію, яка визначає характер взаємозв'язку освіти з розвитком продуктивних сил суспільства, відтворює його соціально-рольову структуру і називається в соціології **професійно-економічною функцією** освіти.

Однією з найбільш важливих функцій інституту освіти є **трансляція і поширення цінностей культури в суспільстві**. Ідеться про цінності культури в широкому їх розумінні – наукові знання, професійні навички й досвід, досягнення в мистецтві, моральні норми і правила, стандарти і традиції соціальної поведінки тощо. Водночас інститут освіти виконує функції забезпечення історичної спадкоємності, використання історичного досвіду і духовної спадщини поколінь.

Виконуючи цю функцію, інститут освіти відтворює характер відносин особистості з суспільством, відбиває їх розмаїття.

Важливою функцією інституту освіти є **соціалізація особистості**, адаптація молоді до соціальних відносин, суспільного життя, залучення до соціально-культурних цінностей, формування установок, ціннісних орієнтацій, життєвих ідеалів, які притаманні саме цьому суспільству.

Освіта не лише знайомить з культурними цінностями, нормами, соціальними ролями, а й сприяє

їхній інтернаціоналізації, відтворенню певного способу життя, тобто виконує *інтегруючу* функцію. Завдяки освіті відбувається інтеграція особи й окремих груп населення в соціальну систему. Вони стають суб'єктами спільних дій. Уже самі навчальні заклади (школи, інститути) об'єднують навчальним процесом різних за фізичним здоров'ям, матеріальним забезпеченням, сімейним станом, культурним рівнем індивідів з різних етнічно-класових утворень.

Завдяки освіті відбувається перехід людей з одних соціальних груп до інших.

На сучасному етапі розвитку суспільства великого значення набуває *інноваційна функція поєднання освіти з наукою та виробництвом*, що сприяє прискоренню науково-технічного прогресу, удосконаленню самої системи освіти, бо нові наукові ідеї та відкриття включаються до навчальних програм, забезпечуючи високу якість підготовки фахівців – забезпечення соціальних і культурних змін. Ця функція реалізується проведенням науково-дослідної роботи в стінах самих вузів, а також виконанням замовлень фірм, промислових підприємств, різних установ на проведення таких досліджень, в результаті яких розробляються заходи для вдосконалення й розвитку соціальних і культурних процесів.

За переходу від тоталітарного до демократичного режиму надзвичайно важливою стає *виховна функція* освіти.

Навчання мови, історії, літератури, принципів моралі є передумовою формування загально визнаної системи цінностей, завдяки чому людина вчиться розуміти інших людей і саму себе, стає свідомим громадянином країни. У межах цієї функції соціологія досліджує проблеми навчання в контексті становлення та розвитку особистості. Навчання в соціологічному розумінні – це не стільки пристосування, уміння взаємодіяти з соціальним оточенням, скільки опанування культури цієї взаємодії.

У контексті вдосконалення функціональної діяльності інституту освіти надзвичайне значення має актуалізація такої його функції, як **стимулювання самоосвіти, самонідготовки**, постійного інтересу до знань. Як зазначав Джим Рон: *«Формальна освіта допоможе Вам вижити. Самоосвіта приведе Вас до успіху»*. Самоосвіта, самостійне набуття знань і навичок не вичерпуються збільшенням годин на самостійну роботу учнів та студентів у програмах навчальних закладів. Вони мають дати людині ґрунтовні навички самостійної роботи з книгами, документами чи іншими джерелами підготовки.

1.2.2. Сутність, мета, завдання, принципи вищої освіти в Україні

Законом «Про вищу освіту» ст. 1. надано визначення вищої освіти:

Вища освіта – це сукупність систематизованих знань, умінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, інших компетентностей, здобутих у вищому навчальному закладі (науковій установі) у відповідній галузі знань за певною кваліфікацією на рівнях вищої освіти, що за складністю є вищими, ніж рівень повної загальної середньої освіти.

Здобуття вищої освіти на кожному рівні вищої освіти передбачає успішне виконання особою відповідної освітньої (освітньо-професійної чи освітньо-наукової) або наукової програми, що є підставою для присудження відповідного ступеня вищої освіти:

Табл. 1.2.2.1 Освітньо-професійні та освітньо-наукові ступені

<p>Молодший бакалавр</p>	<p>освітньо-професійний ступінь, що здобувається на початковому рівні (короткому циклі) вищої освіти і присуджується вищим навчальним закладом у результаті успішного виконання здобувачем вищої освіти освітньо-професійної програми.</p> <p>Особа має право здобувати ступінь молодшого бакалавра за умови наявності в неї повної загальної середньої освіти.</p>
<p>Бакалавр</p>	<p>освітній ступінь, що здобувається на першому рівні вищої освіти та присуджується вищим навчальним закладом у результаті успішного виконання здобувачем вищої освіти освітньо-професійної програми, обсяг якої становить. Обсяг освітньо-професійної програми для здобуття ступеня бакалавра на основі ступеня молодшого бакалавра визначається вищим навчальним закладом.</p> <p>Особа має право здобувати ступінь бакалавра за умови наявності в неї повної загальної середньої освіти.</p>
<p>Магістр</p>	<p>освітній ступінь, що здобувається на другому рівні вищої освіти та присуджується вищим навчальним закладом у результаті успішного виконання здобувачем вищої освіти відповідної освітньої програми. Ступінь магістра здобувається за освітньо-професійною або за освітньо-науковою програмою. Освітньо-наукова програма магістра обов'язково</p>

	<p>включає дослідницьку (наукову) компоненту обсягом не менше 30 відсотків.</p> <p>Особа має право здобувати ступінь магістра за умови наявності в неї ступеня бакалавра.</p> <p>Ступінь магістра медичного, фармацевтичного або ветеринарного спрямування здобувається на основі повної загальної середньої освіти і присуджується вищим навчальним закладом у результаті успішного виконання здобувачем вищої освіти відповідної освітньої програми.</p>
<p><i>Доктор філософії</i></p>	<p>освітній і водночас перший науковий ступінь, що здобувається на третьому рівні вищої освіти на основі ступеня магістра. Ступінь доктора філософії присуджується спеціалізованою вченою радою вищого навчального закладу або наукової установи в результаті успішного виконання здобувачем вищої освіти відповідної освітньо-наукової програми та публічного захисту дисертації у спеціалізованій вченій раді. Особа має право здобувати ступінь доктора філософії під час навчання в аспірантурі (ад'юнктурі). Особи, які професійно здійснюють наукову, науково-технічну або науково-педагогічну діяльність за основним місцем роботи, мають право здобувати ступінь доктора філософії поза аспірантурою, зокрема під час перебування у творчій відпустці, за умови успішного виконання відповідної освітньо-наукової програми та публічного захисту дисертації у спеціалізованій вченій раді.</p> <p>Нормативний строк підготовки</p>

	<p>доктора філософії в аспірантурі (ад'юнктурі) становить чотири роки.</p> <p>Наукові установи можуть здійснювати підготовку докторів філософії за власною освітньо-науковою програмою згідно з отриманою ліцензією на відповідну освітню діяльність. Наукові установи можуть також здійснювати підготовку докторів філософії за освітньо-науковою програмою, узгодженою з вищим навчальним закладом. У такому разі наукова складова такої програми здійснюється у науковій установі, а освітня складова - у вищому навчальному закладі.</p>
<p>Доктор наук</p>	<p>другий науковий ступінь, що здобувається особою на науковому рівні вищої освіти на основі ступеня доктора філософії і передбачає набуття найвищих компетентностей у галузі розроблення і впровадження методології дослідницької роботи, проведення оригінальних досліджень, отримання наукових результатів, які забезпечують розв'язання важливої теоретичної або прикладної проблеми, мають загальнонаціональне або світове значення та опубліковані в наукових виданнях.</p> <p>Ступінь доктора наук присуджується спеціалізованою вченою радою вищого навчального закладу чи наукової установи за результатами публічного захисту наукових досягнень у вигляді дисертації або опублікованої монографії, або за сукупністю статей, опублікованих у вітчизняних і міжнародних рецензованих</p>

	фахових виданнях, перелік яких затверджується центральним органом виконавчої влади у сфері освіти і науки.
--	--

Вища освіта здобувається за кошти державного та місцевого бюджетів, а також за кошти фізичних та юридичних осіб. Підготовка фахівців у вищих закладах освіти може проводитись з відривом (очна), без відриву від виробництва (вечірня, заочна), шляхом поєднання цих форм, а з окремих спеціальностей - екстерном.

Управління у сфері вищої освіти у межах своїх повноважень здійснюється:

- 1) Кабінетом Міністрів України;
- 2) центральним органом виконавчої влади у сфері освіти і науки;
- 3) галузевими державними органами, до сфери управління яких належать вищі навчальні заклади;
- 4) органами влади Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування, до сфери управління яких належать вищі навчальні заклади;
- 5) Національною академією наук України та національними галузевими академіями наук;
- 6) засновниками вищих навчальних закладів;
- 7) органами громадського самоврядування у сфері вищої освіти і науки;
- 8) Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти.

Основні завдання вищого навчального закладу:

- 1) провадження на високому рівні освітньої діяльності, яка забезпечує здобуття особами вищої освіти відповідного ступеня за обраними ними спеціальностями;
- 2) для університетів, академій, інститутів - провадження наукової діяльності шляхом проведення наукових досліджень і забезпечення творчої діяльності учасників освітнього процесу, підготовки наукових кадрів

вищої кваліфікації і використання отриманих результатів в освітньому процесі;

3) участь у забезпеченні суспільного та економічного розвитку держави через формування людського капіталу;

4) формування особистості шляхом патріотичного, правового, екологічного виховання, утвердження в учасників освітнього процесу моральних цінностей, соціальної активності, громадянської позиції та відповідальності, здорового способу життя, вміння вільно мислити та самоорганізовуватися в сучасних умовах;

5) забезпечення органічного поєднання в освітньому процесі освітньої, наукової та інноваційної діяльності;

6) створення необхідних умов для реалізації учасниками освітнього процесу їхніх здібностей і талантів;

7) збереження та примноження моральних, культурних, наукових цінностей і досягнень суспільства;

8) поширення знань серед населення, підвищення освітнього і культурного рівня громадян;

9) налагодження міжнародних зв'язків та провадження міжнародної діяльності в галузі освіти, науки, спорту, мистецтва і культури;

10) вивчення попиту на окремі спеціальності на ринку праці.

Основні напрями діяльності вищого навчального закладу наступні:

- підготовка фахівців різних освітньо-кваліфікаційних рівнів;

- підготовка та атестація наукових, науково-педагогічних кадрів;

- науково-дослідна робота;

- спеціалізація, підвищення кваліфікації, перепідготовка кадрів;

- культурно-освітня, методична, видавнича, фінансово-господарська, виробничо-комерційна робота;

- здійснення зовнішніх зв'язків.

Вищий навчальний заклад у своїй діяльності керується Конституцією України, законами України, постановами Верховної Ради України, Указами і розпорядженнями Президента України, декретами, постановами і розпорядженнями Кабінету Міністрів України, нормативними актами Міністерства освіти і науки України, галузевих міністерств і відомств.

В Україні діють вищі навчальні заклади таких типів:

I. *Університет* - багатогалузевий (класичний, технічний) або галузевий (профільний, технологічний, педагогічний, фізичного виховання і спорту, гуманітарний, богословський/теологічний, медичний, економічний, юридичний, фармацевтичний, аграрний, мистецький, культурологічний тощо) вищий навчальний заклад, що провадить інноваційну освітню діяльність за різними ступенями вищої освіти (у тому числі доктора філософії), проводить фундаментальні та/або прикладні наукові дослідження, є провідним науковим і методичним центром, має розвинуту інфраструктуру навчальних, наукових і науково-виробничих підрозділів, сприяє поширенню наукових знань та провадить культурно-просвітницьку діяльність;

Академія, інститут - галузевий (профільний, технологічний, технічний, педагогічний, богословський/теологічний, медичний, економічний, юридичний, фармацевтичний, аграрний, мистецький, культурологічний тощо) вищий навчальний заклад, що провадить інноваційну освітню діяльність, пов'язану з наданням вищої освіти на першому і другому рівнях за однією чи кількома галузями знань, може здійснювати підготовку на третьому і вищому науковому рівнях вищої освіти за певними спеціальностями, проводить фундаментальні та/або прикладні наукові дослідження, є провідним науковим і методичним центром, має розвинуту інфраструктуру навчальних, наукових і науково-

виробничих підрозділів, сприяє поширенню наукових знань та провадить культурно-просвітницьку діяльність;

Коледж - галузевий вищий навчальний заклад або структурний підрозділ університету, академії чи інституту, що провадить освітню діяльність, пов'язану із здобуттям ступенів молодшого бакалавра та/або бакалавра, проводить прикладні наукові дослідження. Коледж також має право здійснювати підготовку фахівців освітньо-кваліфікаційного рівня молодшого спеціаліста.

Відомості про коледж, який є структурним підрозділом університету, академії чи інституту, включаються до Єдиної державної електронної бази з питань освіти.

III. За формою власності:

- Вищий навчальний заклад *державної форми власності* – вищий навчальний заклад, заснований державою, що фінансується з державного бюджету і підпорядковується відповідному центральному органу виконавчої влади;
- Вищий навчальний заклад, що перебуває у *власності Автономної Республіки Крим* – вищий навчальний заклад, заснований органами влади Автономної Республіки Крим, що фінансується з бюджету Автономної Республіки Крим і підпорядкований органам влади Автономної Республіки Крим;
- Вищий навчальний заклад *комунальної форми власності* – вищий навчальний заклад, заснований місцевими органами влади, що фінансується з місцевого бюджету і підпорядкований місцевим органам влади;
- Вищий навчальний заклад *приватної форми власності* – вищий навчальний заклад,

заснований на приватній власності і підпорядкований власнику чи власникам;

Традиційно вищі навчальні заклади третього та четвертого рівнів акредитації мають свої підрозділи – інститути, факультети, кафедри, бібліотеки, наукові лабораторії, філії тощо.

Факультет – основний організаційний і навчально-науковий структурний підрозділ вищого навчального закладу третього та четвертого рівнів акредитації, що об'єднує відповідні кафедри і лабораторії. Факультет створюється рішенням вченої ради вищого навчального закладу за умови, що до його складу входить не менше трьох кафедр і на ньому навчається не менше 200 студентів денної (очної) форми навчання. Керівництво факультетом здійснює декан, який в залежності від кількості студентів може мати заступників.

Кафедра – це базовий структурний підрозділ ВНЗ, що проводить навчальну і методичну діяльність з однієї або кількох споріднених спеціальностей, спеціалізацій чи навчальних дисциплін, і здійснює наукову, науково-дослідну та науково-технічну діяльність за певним напрямом. Кафедра створюється рішенням вченої ради ВНЗ за умови, що до її складу входить не менше п'яти науково-педагогічних працівників, для яких кафедра є основним місцем роботи, і не менше ніж три з яких мають науковий ступінь або вчене звання.

У вищих навчальних закладах I та II рівнів акредитації структурними підрозділами є відділення і предметні (циклові) комісії. Керівництво вищим навчальним закладом згідно Закону України "Про вищу освіту" здійснює ректор (президент), директор, начальник та ін. Помічниками ректора є проректори з певних напрямів діяльності (навчальної, наукової, виховної, соціально-економічної тощо).

До основних посад науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів третього та

четвертого рівнів акредитації належать: асистент, викладач, старший викладач, доцент, професор, директор бібліотеки, науковий працівник бібліотеки, завідувач кафедрою, декан, проректор, ректор.

Структурними підрозділами вищого навчального закладу першого та другого рівнів акредитації є відділення і предметні (циклові) комісії

Відділення – структурний підрозділ, що об'єднує навчальні групи з однієї або кількох спеціальностей, методичні, навчально-виробничі та інші підрозділи. Відділення створюється рішенням керівника вищого навчального закладу, якщо на ньому навчається не менше ніж 150 студентів.

Предметна (циклова) комісія – структурний навчально-методичний підрозділ, що проводить виховну, навчальну та методичну роботу з однієї або кількох споріднених навчальних дисциплін. Предметна (циклова) комісія створюється рішенням керівника вищого навчального закладу за умови, якщо до її складу входить не менше ніж три педагогічних працівники.

Філія – відокремлений структурний підрозділ, що створюється з метою забезпечення потреб у фахівцях місцевого ринку праці та наближення місця навчання студентів до їх місця проживання. Філію очолює директор, який призначається у порядку, встановленому статутом вищого навчального закладу.

Структурними підрозділами вищого навчального закладу четвертого рівня акредитації можуть бути наукові, навчально-наукові, науково-дослідні та науково-виробничі інститути. Керівництво інститутом здійснює директор, який обирається на посаду за конкурсом строком на п'ять років.

Можуть також створюватися:

- навчально-науково-виробничі центри (комплекси, інститути), що об'єднують споріднені факультети, коледжі, технікуми, наукові, науково-

дослідні, науково-виробничі й проектні інститути, дослідні станції, кафедри, наукові лабораторії, конструкторські бюро, навчально-дослідні господарства, навчально-виробничі комбінати, експериментальні заводи, фабрики, фірми, клінічні бази установ медичної освіти, полігони, технопарки, інші підрозділи;

- навчально-наукові центри (комплекси, інститути), що об'єднують споріднені факультети, кафедри, наукові лабораторії, центри, інші підрозділи, що забезпечують підготовку фахівців з певних спеціальностей (напрямів підготовки) та проводять наукові дослідження з певного напрямку;
- науково-дослідні центри (комплекси, інститути), що об'єднують;
- споріднені наукові лабораторії, центри, інші підрозділи за певним напрямом науково-дослідної роботи.

Вищий навчальний заклад повинен мати у своєму складі бібліотеку, яку очолює директор бібліотеки вищого навчального закладу третього і четвертого рівнів акредитації обирається Вченою радою вищого навчального закладу строком на п'ять років (для національного вищого навчального закладу – строком на сім років).

Вищий навчальний заклад може мати у своєму складі підготовчі відділення (підрозділи), підрозділи перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів, лабораторії, навчально-методичні кабінети, комп'ютерні та інформаційні центри, навчально-виробничі та творчі майстерні, навчально-дослідні господарства, виробничі структури, видавництва, спортивні комплекси, заклади культурно-побутового призначення та інші підрозділи, діяльність яких не заборонена законодавством.

Структурна перебудова економіки України ставить вимоги щодо характеру й послідовності реформування всіх рівнів національної освіти.

Мета освіти є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, розвиток її талантів, розумових і фізичних здібностей, виховання високих моральних якостей, формування громадян, здатних до свідомого суспільного вибору, збагачення на цій основі інтелектуального, творчого, культурного потенціалу народу, підвищення освітнього рівня народу, забезпечення народного господарства кваліфікованими фахівцями.

Освіта в Україні ґрунтується на засадах гуманізму, демократії, національної свідомості, взаємоповаги між націями і народами.

Вища освіта спрямована на забезпечення фундаментальної наукової, загальнокультурної, практичної підготовки фахівців, які мають визначати темпи і рівень науково-технічного, економічного та соціально-культурного прогресу, формування інтелектуального потенціалу нації на всебічний розвиток особистості як найвищої цінності суспільства. Вона має стати могутнім фактором розвитку духовної культури українського народу, відтворення продуктивних сил України.

Основні принципи освіти в Україні такі:

- доступність для кожного громадянина всіх форм і типів освітніх послуг, що надаються державою;
- рівність умов кожної людини для повної реалізації її здібностей, таланту, всебічного розвитку;
- гуманізм, демократизм, пріоритетність загальнолюдських духовних цінностей;
- органічний зв'язок зі світовою та національною історією, культурою, традиціями;

- незалежність освіти від політичних партій, громадських і релігійних організацій;
- науковий, світський характер освіти;
- інтеграція з наукою і виробництвом;
- взаємозв'язок з освітою інших країн;
- гнучкість і прогностичність системи освіти;
- єдність і наступність системи освіти;
- безперервність і різноманітність освіти;
- об'єднання державного управління і громадського самоврядування в освіті.

Вища освіта забезпечує фундаментальну, наукову, професійну та практичну підготовку, здобуття громадянами освітньо-кваліфікаційних рівнів відповідно до їхніх покликання, інтересів і здібностей, удосконалення наукової та професійної підготовки, перепідготовки та підвищення їхньої кваліфікації.

Вища школа виконує такі функції:

- виховну,
- освітню,
- загальнокультурну,
- науково-дослідну,
- інтернаціональну.

Вища школа бере активну участь у розв'язанні всіх задач державотворення; у створенні матеріального добробуту, вдосконаленні суспільних відносин, вихованні громадянина-патріота України; у підвищенні культурного рівня населення України, формуванні інтелектуального потенціалу країни, забезпеченні підвищення кваліфікації викладачів, сприянні демократизації суспільства, у розвитку міжнародного співробітництва.

Головні завдання вищого закладу освіти такі:

- провадження освітньої діяльності, яка включає навчальну, виховну, наукову, культурну, методичну діяльність;
- забезпечення умов для оволодіння системою знань про людину, природу і суспільство;
- формування соціально зрілої, творчої особистості;
- виховання морально, психічно і фізично здорового покоління громадян; формування громадянської позиції, патріотизму, власної гідності, готовності до трудової діяльності, відповідальності за свою долю, долю суспільства, держави і людства;
- забезпечення високих етичних норм, атмосфери доброзичливості й взаємної поваги в стосунках між працівниками, викладачами та студентами;
- забезпечення набуття студентами знань з певної галузі наук та підготовка їх до професійної діяльності;
- забезпечення виконання умов державного контракту та інших угод на підготовку фахівців з вищою освітою;
- проведення наукових досліджень або творчої, мистецької діяльності як основи підготовки майбутніх фахівців та науково-технічного і культурного розвитку держави;
- підготовка молоді для самостійної наукової, викладацької або мистецької діяльності;
- інформування абітурієнтів і студентів про ситуацію, що склалася на ринку зайнятості;
- перепідготовка та підвищення кваліфікації кадрів; просвітницька діяльність.

Основні напрями реформування вищої освіти в Україні

В епоху глобалізованої постіндустріальної світової економіки з кожним роком

поглиблюється інтеграція українського суспільства в міжнародний ринок праці, покоління техніки змінюються швидше ніж покоління фахівців, а міжнародне та національне економічне і суспільно-політичне життя трансформується швидше, ніж усталені теоретичні уявлення про нього. Так, якщо на початку ХХ століття обсяг наукової інформації подвоювався через 20 років, то в другій половині – спочатку через 10 років, а наприкінці століття – через 5, а в окремих галузях через 3 і менше років. Лише в сфері пізнання про людину з 1990 року з'явилося майже 90% нової інформації.

Указом Президента України від 25 червня 2013 року №344/2013 ухвалено Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року

Мета Національної стратегії

-підвищення доступності якісної, конкурентоспроможної освіти відповідно до вимог інноваційного сталого розвитку суспільства, економіки;
-забезпечення особистісного розвитку людини згідно з її індивідуальними здібностями, потребами на основі навчання протягом життя.

Стратегічні напрями розвитку освіти

Стратегія розвитку національної системи освіти повинна формуватися адекватно сучасним інтеграційним і глобалізаційним процесам, вимогам переходу до постіндустріальної цивілізації, що забезпечить стійкий рух та розвиток України в першій чверті ХХІ століття, інтегрування національної системи освіти в європейський і світовий освітній простір.

Стратегічними напрямами державної політики у сфері освіти повинні стати:

-реформування системи освіти, в основу якої покладатиметься принцип пріоритетності людини;
-оновлення згідно з вимогами часу нормативної бази системи освіти;

-модернізація структури, змісту та організації освіти на засадах компетентнісного підходу;

-створення та забезпечення можливостей для реалізації різноманітних освітніх моделей, створення навчальних закладів різних типів і форм власності;

-побудова ефективної системи національного виховання, розвитку і соціалізації дітей та молоді;

-забезпечення доступності та безперервності освіти протягом усього життя;

-формування безпечного освітнього середовища, екологізації освіти;

-розвиток наукової та інноваційної діяльності в освіті, підвищення якості освіти на інноваційній основі;

-інформатизація освіти, вдосконалення бібліотечного та інформаційно-ресурсного забезпечення освіти і науки;

-забезпечення проведення національного моніторингу системи освіти;

-підвищення соціального статусу педагогічних і науково-педагогічних працівників;

-створення сучасної матеріально-технічної бази системи освіти.

Основні завдання Національної стратегії у вищій освіті:

-приведення мережі вищих навчальних закладів і системи управління вищою освітою у відповідність із потребами розвитку національної економіки та запитів ринку праці;

-створення дослідницьких університетів, розширення автономії вищих навчальних закладів;

-перегляд та затвердження нового переліку професій педагогічних і науково-педагогічних працівників;

-розроблення стандартів вищої освіти, зорієнтованих на компетентнісний підхід, узгоджених із новою структурою освітньо-кваліфікаційних (освітньо-

наукового) рівнів вищої освіти та з Національною рамкою кваліфікацій;

-розширення взаємодії вищих навчальних закладів з установами Національної академії наук України та Національної академії педагогічних наук України щодо розвитку наукових досліджень у сфері вищої освіти;

-залучення роботодавців до співпраці з вищими навчальними закладами, зокрема, до участі у розробленні стандартів вищої освіти, організації проходження практики студентами, вирішенні питань надання першого робочого місця випускникам;

-дальше вдосконалення процедур і технологій зовнішнього незалежного оцінювання навчальних досягнень випускників навчальних закладів системи загальної середньої освіти, які виявили бажання вступити до вищих навчальних закладів, як передумови забезпечення рівного доступу до здобуття вищої освіти;

-переоснащення навчальної, науково-методичної та матеріально-технічної бази вищих навчальних закладів.

1.2.3. Організація навчально-виховного процесу

Навчальний процес як система організаційних і дидактичних заходів, спрямованих на реалізацію змісту освіти на певному освітньо-кваліфікаційному рівні під час підготовки фахівців та організації їх професійного вдосконалення, здійснюється відповідно рекомендацій щодо реалізації наказу Міністерства освіти і науки від 26

січня 2015 року № 47 «Про особливості формування навчальних планів на 2015/2016 навчальний рік», Закону України «Про освіту», Закону України «Про вищу освіту», Указу Президента України «Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року» від 25 червня 2013 р. № 344/2013.

Табл. 1.2.1 *Форми навчання*

Форми навчання:	
Очна	Заочна (заочно-дистанційна)
<p>це форма здобуття певного рівня вищої освіти, яка побудована на принципі особистого спілкування студентів і викладачів в ході лекцій, під час контактних і семінарських занять в установленому розкладом обсязі. Вважається, що саме це дозволяє максимально розширити і зміцнити знання студентів, а на самостійне вивчення відводиться незначна кількість тем, причому не найважливіших. Студенти зобов'язані щодня бути присутніми на заняттях (не враховуючи вихідних днів) і не пропускати їх без поважної причини</p>	<p>це форма здобуття певного рівня вищої освіти, яка поєднує риси самонавчання та очного навчання (періодичне відвідування контактних занять). Характеризується фазністю. Перша фаза – отримання бази знань, навчальної літератури та її вивчення (настановча сесія); друга фаза – перевірка засвоєного матеріалу (виконання і захист випускної роботи). При цьому ці фази помітно віддалені одна від одної за часом (як правило, від кількох тижнів до місяця); <i>заочно-дистанційна форма навчання</i> – інноваційна форма здобуття певного рівня вищої освіти без відриву від виробництва, яка реалізується на основних засадах заочної форми навчання, шляхом</p>

	<p>гармонійного поєднання таких періодів навчання, як формування самостійної діяльності студентів із засвоєння програми навчання за фахом під час їх безпосереднього перебування у ВНЗ; дистанційна підготовка студентів безпосередньо за місцем їх перебування (проживання) на основі використання сучасних інформаційних і комунікаційних технологій.</p>
--	---

Основними видами занять для традиційного навчання є:

- лекція;
- настановча лекція;
- консультація;
- семінарське заняття;
- практичне заняття;
- лабораторна робота;
- письмова модульна контрольна робота;
- індивідуальні заняття (для студентів творчих спеціальностей).

Основними видами навчальної діяльності для електронного навчання є:

- лекція;
- настановча лекція;
- лекція;
- самостійне вивчення;
- виконання практичного завдання;
- онлайн консультація;
- офлайн консультація;
- контрольний модульний тест;

- модульне творче контрольне завдання;
- новинний форум;
- консультаційний форум;
- дискусія;
- навчальне відео.

1.2.4. Розвиток вищої освіти в Україні

Відкриття перших вищих шкіл на українських землях відбулось у досить пізній період – XVI ст., що було наслідком політичної роздробленості та перебуванням в складі різних держав.

В Україні першою школою вищого рівня вважають Острозьку греко-слов'яно-латинську колегію – Острозьку академію. Вона була заснована приблизно у 1576 р. в м. Острозі князем К. Острозьким. В академії викладали слов'янську, грецьку, латинську мови, а також «вільні науки»: граматику, арифметику, риторику, логіку та ін. Велика увага приділялася вивченню музики і хорового співу. При школі діяли друкарня і науково-літературний гурток.

У 1632 р. в Києві шляхом об'єднання Київської братської та Лаврської шкіл було створено Києво-Могилянську колегію - вищий навчальний заклад, який за змістом і обсягом навчальних програм відповідав вимогам європейської вищої школи. Об'єднана школа отримала свою назву на честь свого протектора-митрополита Петра Могили. 1701 р. колегія одержала титул та права академії і почала називатися Київською академією, впливовим освітнім і культурним осередком в Україні і Європі. Вона була елітним вищим навчальним закладом, який функціонував на демократичних засадах. Курс навчання в академії тривав 12 років. Студенти отримували філологічну підготовку, вивчали старослов'янську, українську літературну, грецьку, латинську, польську мови, оволодівали поетичним і риторичним мистецтвом,

класичною грецькою, римською і частково середньовічною літературою, історією, географією, філософією, богослов'ям. Пізніше в академії розпочали студіювати російську, німецьку, французьку мови, математику, фізику, астрономію, архітектуру. В останні роки існування академії були створені класи домашньої та сільської економіки і медицини. Значне місце посідала художня і музична освіта, риторична підготовка. Київська академія була видатним осередком культури, освіти і науки, де щороку навчалось від 500 до 2000 студентів без вікових обмежень. Кожен вчився стільки, скільки бажав. Для бідних учнів при Академії існувала бурса.

Однак 1817 р. академію було ліквідовано, і замість неї було створено Київську духовну семінарію, перейменовану у 1819 р. в духовну академію, яка припинила своє існування в 1918 р. Київська академія відроджена в 1992 р. як університет «Києво-Могилянська академія». У 1994 р. Указом президента України було надано нового статусу - Національний університет «Києво-Могилянська академія»²

Важливим етапом у розвитку освіти і культури в Україні було становлення університетів. Одним з найстаріших наукових і культурних осередків України є Львівський університет, якому 20 січня 1661 р. польським королем було надано "статус академії і титул університету" із правом викладання всіх тогочасних університетських дисциплін і присвоєння учених ступенів. За іншими даними Львівський університет було започатковано цісарським декретом від 21 жовтня 1784 року. Львівський університет пройшов складний шлях розвитку і боротьби проти полонізації і онімечення в умовах Речі Посполитої (до 1772 р.), Австрійської і Австро-угорської монархій (до 1918 р.), польської держави (до 1939 р.).

У ХІХ ст. відбувся подальший розвиток української вищої школи. Центрами наукової думки, підготовки вчених, учителів, лікарів, юристів стали.

Харківський, Київський, Новоросійський (м. Одеса) університети, Ніжинський історико-філологічний інститут (1875 р.).

Фахівців для промисловості та сільського господарства готували Харківський ветеринарний інститут (1851 р.), Харківський технологічний університет (1885 р.), Київський політехнічний інститут (1898 р.), Львівський політехнічний інститут (1844 р.), Академія ветеринарної медицини у Львові (1897 р.), Єкатеринославське вище гірниче училище (1899 р.) та ін.

1865 р. в Одесі за ініціативи відомого педагога і лікаря М.І. Пирогова на базі Рішельєвського ліцею було засновано Новоросійський університет, який з 1933 р. отримав назву Одеського університету. З початку своєї діяльності університет мав історико-філологічний, фізико-математичний, юридичний і медичний факультети.

Усього в Україні до 1917 р. діяло 27 вищих навчальних закладів, у яких навчалось понад 35000 студентів. Напередодні війни 1941 р. в Україні функціонувала університетська система, до складу якої входило шість класичних університетів - Київський, Харківський, Львівський, Одеський, Дніпропетровський, Чернівецький, а після закінчення війни та приєднання Закарпаття до України до університетської системи ввійшов Ужгородський державний університет - перший вищий навчальний заклад на Закарпатті.

У 1950 рр. головними центрами вищої освіти в Україні залишалися Київ, Харків, Одеса і Львів. У 1958 році у цих містах концентрувалося 50 % ВНЗ від загальної кількості ВНЗ, а в них навчалось 59% від загальної чисельності студентів. У Харкові було 24 виші, у Києві - 18, у Одесі -16, у Львові -12 вищих навчальних закладів.

Питання для самоконтролю:

1. Розкрийте сутність теорії людського капіталу.

2. Які принципи освіти в Україні Ви знаєте?
3. Надайте характеристику виховної функції вищої школи.
4. Які Ви знаєте головні завдання вищого закладу освіти?
5. Яку роль відіграють робочі навчальні програми в навчало-виховному процесі?
6. Розкрийте сутність поняття «вища освіта».
7. У яких вишах можна отримати освітньо-кваліфікаційний рівень молодшого спеціаліста?
8. Дайте визначення поняттям «спеціальність» та «кваліфікація».

ТЕМА 1.3. ПЕДАГОГІЧНЕ СПІЛКУВАННЯ

*Слово – найтонший і найгостріший інструмент, яким ми, вчителі, повинні вміло доторкатися до сердець наших вихованців.
В. О. Сухомлинський*

Ключові поняття: педагогічне спілкування, комунікація, комунікативний процес, відправник, одержувач, зворотній зв'язок,

Теоретичні питання:

- 1.3.1. Спілкування. Комунікативний процес..
- 1.3.2. Педагогічне спілкування.
- 1.3.3. Види педагогічного спілкування.
- 1.3.4. Бар'єри професійно-педагогічного спілкування.

1. Спілкування. Комунікативна сторона спілкування

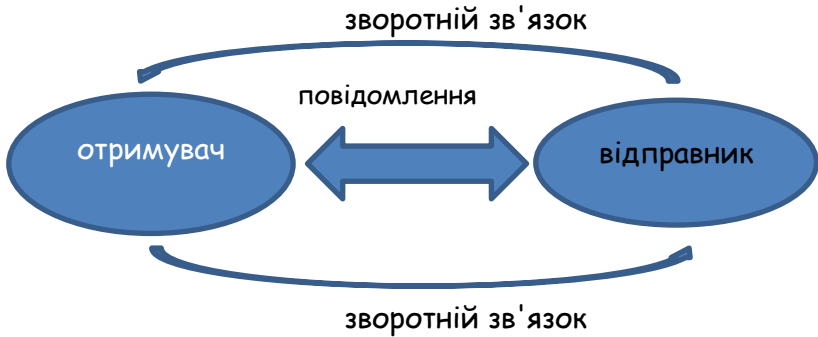
*Одне з найвеличніших чудес у світі – це процес точної передачі знання від одного розуму до іншого.
Льюїс Керол*

Спілкування – процес взаємодії двох або більше людей спрямована на узгодження та об'єднання їх зусиль з метою налагодження відносин та досягнення спільної мети.

Комунікація – спосіб отримання інформації через процес обміну її смисловими значенням.

Елементи процесу обміну інформацією

Відправник	особа, яка генерує ідею або збирає, опрацьовує інформацію та передає її
Повідомлення	інформація, закодована певним чином за допомогою символів
Отримувач	особа, яка отримує, збирає, опрацьовує інформацію
Зворотний зв'язок	Реакція-відповідь на отриману інформацію; система функціонує ефективно за умови існування налагодженого зворотного зв'язку

Комунікативний процес*Рис. 1.3.1.1 Комунікативний процес*

Можна виділити три позиції комунікатора під час комунікативного процесу:

- відкрита (відкрито повідомляє себе прихильником запропонованої точки зору);
- відсторонена (тримається підкреслено нейтрально, зіставляє суперечливі точки зору);

- закрита (замовчує про свою точку зору, ховає її).

Студенти, шкільний період навчання яких проходив в умовах демократизації соціального укладу життя, гуманізації суспільних відносин, гостро відчувають необхідність радикальних змін у форматі "викладач - студент", не бажають терпіти зневажливе ставлення до себе. Вони цінують не тільки знання педагога, а й хочуть бачити в ньому душевну, розуміючу, справедливу, чесну, високоморальну й порядну людину. Нинішній викладач вищої школи має бути тонким психологом, глибоко емпатійною, атракційною особистістю.

У теорії передачі інформації це явище називається шумами, до яких належить все те, що спотворює суть повідомлення. Менеджери повинні пам'ятати, що шуми присутні завжди, і на кожному етапі процесу обміну інформацією відбувається певне викривлення суті повідомлення.

Навіть якщо ваше пояснення настільки ясно, що виключає всяке хибне тлумачення, все рівно знайдеться людина, що зрозуміє вас неправильно
Слідство з Третього закону Чизхолма

Для передачі будь-яка інформація повинна бути відповідним чином закодована, тобто передати її можна лише за допомогою використання знакових систем. Найпростіший розподіл комунікації - на вербальні і невербальну, що використовують різні знакові системи. Вербальна використовує в якості такої людську мову. Мова є самим універсальним засобом комунікації, оскільки при передачі інформації за допомогою мови менш всього губиться зміст повідомлення. Можна позначити психологічні компоненти вербальної комунікації - "говоріння" і "слухання" "Говорячий" спочатку має визначений задум щодо повідомлення, потім він утілює

його в систему знаків. Для "слухаючого" зміст отриманого повідомлення розкривається одночасно з декодуванням.

Вербальні комунікації поділяються на: письмові та усні комунікації.

Табл.1.3.1.1.

Групи невербальних засобів спілкування

Екстра-паралінгвістичні і	різні околотовні добавки, що додають спілкуванню визначене значення - фарбування - тип мови, інтонирование, паузи, сміх, покахикування і т.д.
Оптико-кінетичні	<p>те, що людина «читає» на відстані – жест, міміка, пантоміміка.</p> <p>Жест - це рух рук або кистей рук, вони класифікуються на основі функцій, що виконують:</p> <ul style="list-style-type: none"> • комунікативні (замінюють мову); • описові (їхній зміст зрозумілий тільки при словах); • жести, що виражають відношення до людей, стан людини. <p>Міміка - це рух м'язів особи.</p> <p>Пантоміміка - сукупність жестів, міміки і положення тіла в просторі.</p>
Проксеміка	<p>організація простору і часу комунікативного процесу).</p> <p>Виділяють чотири дистанції спілкування:</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>інтимна</i> (від 0 до 0,5 метра). На ній спілкуються люди, зв'язані, як правило,

	<p>близькими довірчими відносинами. Інформація передається тихим і спокійним голосом. Багато чого передається за допомогою жестів, поглядів, міміки.</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>міжособистісна</i> (від 0,5 до 1,2 м.). На ній здійснюється спілкування між друзями). • <i>офіційно-ділова</i> або соціальна (від 1,2 м. до 3,7 м.). Використовується для ділового спілкування, причому чим більше відстань між партнерами, тим більше офіційні їхні відносини. • <i>публічна</i> (більш 3,7 м.). Характеризується виступом перед аудиторією. При такому спілкуванні людина повинна стежити за мовою, за правильністю побудови фраз.
Візуальний контакт	контакт очей. Погляд, його напрям, частота контакту очей

Невербальне поведження людини нерозривно пов'язано з його психічними станами і служить засобом їхнього вираження. В процесі спілкування невербальне поведження виступає об'єктом тлумачення не саме по собі, а як показник схованих для безпосереднього спостереження, індивідуально-психологічних і соціально-психологічних характеристик особистості. На основі невербального поведження розкривається внутрішній світ особистості, здійснюється формування психічного змісту спілкування і спільної діяльності. Люди досить швидко навчаються пристосовувати своє вербальне поведження до

обставин, що змінюються, але мова тіла виявляється менш пластичною

1.3.2. Педагогічне спілкування

До найважливіших якостей викладача, що сприяють успішному виконанню ним своїх функцій, належить педагогічна комунікативність. Багато труднощів і невдач у педагогічній діяльності зумовлено саме недоліками сфери професійно-педагогічного спілкування.

Педагогічне спілкування – це сукупність методів і засобів, застосування яких забезпечує досягнення мети навчання та виховання і визначає характер взаємодії між двома головними суб'єктами педагогічного процесу.

Професійно-педагогічне спілкування має соціальний і психологічний зміст. Соціальний зміст педагогічного спілкування визначається тим, що це спосіб передавання форм і змісту соціального досвіду, культури; засіб задоволення потреби людини в іншій людині; передумова психічного розвитку індивіда; чинник формування особистості. Психологічна сутність педагогічного спілкування полягає в тому, що воно розкриває психологічний зміст однієї людини для іншої, завдяки чому взаємозбагачується духовний світ і викладача, і студента.

Педагогічне спілкування викладача зі студентами має такі цілі:

- 1) інформаційна – взаємообмін навчальною і науковою інформацією;
- 2) ціннісно-орієнтаційна – передача суспільно-значущих і професійно-важливих норм і цінностей;
- 3) спонукальна – підтримка студента, мотивація його діяльності;
- 4) соціальна – узгодження спільних дій, отримання зворотного зв'язку про характер стосунків між суб'єктами педагогічної взаємодії.

Педагогічне спілкування, як особливе соціально-психологічне явище, характеризується такими функціями:

- соціально-перцептивною – сприймання і пізнання викладачем і студентом один одного;
- комунікативно-поведінковою – передача інформації та обмін соціальними ролями, організація спільної діяльності;
- емоційною – прояв взаємних оцінних ставлень, ставлення викладача до студента як особистості; експресивні реакції кожної зі сторін спілкування;
- соціальною самопрезентацією.

Процес *професійно-педагогічного спілкування* включає такі *етапи* (за В. О. Кан-Каликом):

1) моделювання педагогом майбутнього спілкування зі студентом або групою (прогностичний етап);

2) організація безпосереднього спілкування в момент початкової взаємодії (“комунікативна атака”);

3) управління спілкуванням під час педагогічного процесу;

4) аналіз ситуації минулого спілкування та його моделювання на майбутню діяльність.

Табл. 1.3.2.1

Категорії викладачів залежно від якості володіння майстерністю (мистецтвом) педагогічного спілкування:

1	Викладачі – «вічні студенти»	Розуміють студентів, бачать у них особистість, охоче спілкуються на різні теми, володіють високим інтелектом і професіоналізмом
2	Викладачі – «колишні моряки»	Намагаються встановити військову дисципліну. Вимагають тотального і безумовного прийняття їхньої

		думки. Цінують "рабство", а не інтелект і вміння логічно мислити. Намагаються задавити "я" студента шляхом адміністративних заходів
3	Викладачі-формалісти	На роботі «відбувають» свої години. До студентів байдужі: робіть, що хочете, аби мені не заважали
4	«Байдужі», «зздрісні», «обмежені», «пани», «роботи»	Викладачі, які за людськими і професійними якостями не відповідають ідеалу, прийнятному для студента
5	«Трудяги», «гурмани», «друзі»	Викладачі, які користуються авторитетом у студентів у зв'язку з окремими привабливими особистісними рисами
6	«Викладач-стандарт»	Знає свій предмет, живе своєю роботою. Тяжкий у спілкуванні. Амбітний. Впертий, не цікавий ні собі, ні студентам

1.3.3. Види педагогічного спілкування.

Виділено наступні види педагогічного спілкування:

1. Спілкування на основі високих професійних настанов педагога, його ставлення до педагогічної діяльності в цілому. Про таких говорять: "За ним діти (студенти) буквально по п'ятах ходять". У вищій школі

інтерес у спілкуванні стимулюється ще й загальними професійними інтересами, особливо на профільних кафедрах.

2. Спілкування на основі дружнього ставлення. Цей вид комунікації передбачає захопленість спільною справою. Педагог виконує роль наставника, старшого товариша, учасника спільної навчальної діяльності (але при цьому слід уникати панібратства). Особливо це стосується молодих педагогів, якщо вони не бажають потрапити в конфліктну ситуацію.

3. Спілкування-дистанція. Це найбільш поширений тип педагогічного спілкування, за якого постійно спостерігається дистанція у всіх сферах: навчанні – з посиленням на авторитет і професіоналізм; вихованні – на життєвий досвід і вік. Такий стиль формує відносини «вчитель – учні». Але це не означає, що учні мають сприймати педагога як ровесника.

4. Спілкування-загравання. Воно властиве молодим викладачам, які надмірно прагнуть популярності. Таке спілкування забезпечує лише фальшивий, дешевий авторитет.

Як правило, у педагогічній практиці спостерігається поєднання стилів у певній пропорції при домінуванні одного з них.

1.3.4. Бар'єри професійно-педагогічного спілкування.

Для забезпечення повноцінної діалогічної взаємодії між суб'єктами педагогічного процесу важливо долати бар'єри професійно-педагогічного спілкування.

Види комунікативних бар'єрів:

-«бар'єр» невідповідності настанов і мотивів: викладач приходиться із творчими задумами цікавого заняття, захоплений ним, а група байдужа, студенти неухважні, що дратує, нервує викладача;

-«бар'єр» побоювання групи: викладач-початківець непогано володіє матеріалом, добре підготувався до заняття, однак сама думка про безпосередній контакт зі студентами «відлякує» його, пригнічує творчу ініціативу тощо;

-«бар'єр» відсутності контакту: викладач заходить до аудиторії і замість того, щоб швидко й оперативно організувати взаємодію зі студентами, починає діяти автономно (наприклад, пише тему лекції на дошці);

-«бар'єр» звуження функцій спілкування: педагог враховує лише інформаційні функції спілкування, нехтуючи соціально-перцептивними, афективно-комунікативними, організаційними та ін.;

-«бар'єр» негативної настанови на академічну групу, яка інколи може формуватися апріорно на основі думки інших викладачів, що працюють із цими студентами або є наслідком минулого негативного досвіду педагогічного спілкування з даною групою або студентом;

- «бар'єр» побоювання педагогічних помилок (не знає відповідь на «каверзне» запитання студентів або на зауваження, що неправильно виставлена оцінка тощо);

-«бар'єр» наслідування: молодий педагог намагається наслідувати манери спілкування, стиль діяльності авторитетного педагога, не враховуючи свої індивідуальні особливості.

Також можуть виникати бар'єри спілкування, які притаманні будь-якій комунікативній взаємодії. Найбільш типовими серед них є такі:

Смисловий «бар'єр» – одне й те саме явище (слово, фраза, подія) мають різний смисл для різних людей.

Моральний «бар'єр» – відмінності між людьми в засвоєних ними соціальних нормах і обмеженнях; споконвічний «конфлікт батьків і дітей» у неприйнятті ними манер поведінки і спілкування, спрямованості інтересів, моди тощо (викладач у спілкуванні зі

студентами: «У студентські роки ми були іншими», тобто кращими, що не завжди відповідає дійсності).

Інтелектуальний «бар'єр» – відмінності в рівні інтелекту, глибині передбачення і розуміння ситуації і проблем. Він часто виникає в спілкуванні з викладачем, який характеризується чітко вираженою спрямованістю на наукову діяльність, якщо йому не вдається адаптувати мову науки до інтелектуально-пізнавальних можливостей студентів.

Ригідний «бар'єр» – відсутність гнучкості міжособистісних настанов, утруднення перебудови сприйняття, системи мотивів, емоційних відгуків у ситуації, що змінюється. Інерція, відсталість від реалій життя, звичні схеми спілкування характерна для тих досвідчених викладачів, хто не працює над самоосвітою, професійним самовдосконаленням, критичним переосмисленням своїх наукових і педагогічних здобутків.

Емоційний «бар'єр» – відмінності в емоційних станах викладачів і студентів, особливо під час заліків і екзаменів, відсутність емпатії, а також недоступність розуму доводів логіки в ситуації емоційного збудження та афективних реакцій.

Естетичний «бар'єр», який пов'язаний з дотриманням вимог до форми (привабливість зовнішності, охайність одягу, вишуканість рухів тощо), а також до педагогічного такту й етикету взаємин.

Питання для самоконтролю:

1. Дайте визначення поняттю «спілкування».
2. Що таке «комунікація».
3. Дайте визначення поняттю «Педагогічне спілкування».
4. З яких елементів складається комунікативний процес?

5. Яку роль відіграє «зворотній зв'язок» в процесі спілкування?
6. Які комунікативні бар'єри Ви знаєте? Чому вони виникають?
7. Назвіть основні види педагогічного спілкування.
8. Які Ви знаєте групи невербальних способів спілкування?
9. Назвіть види вербального спілкування.

РОЗДІЛ 2. ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ДІЯЛЬНОСТІ ВИЩОЇ ШКОЛИ

ТЕМА 2.1. ЗАГАЛЬНІ ОСНОВИ ПСИХОЛОГІЇ ВИЩОЇ ШКОЛИ

Ключові поняття: психологія вищої школи, предмет психології вищої школи, едукація, професійна спрямованість, професійна соціалізація, професійна ідентичність, навчально-професійна діяльність, Я-концепція студента, професіоналізм.

Теоретичні питання:

- 2.1.1. Предмет і основні категорії психології вищої школи.
- 2.1.2. Зв'язок психології вищої школи з іншими галузями психологічних знань.
- 2.1.3. Міждисциплінарні зв'язки психології вищої школи

2.1.1. Предмет і основні категорії психології вищої школи.

Психологія вищої школи – галузь психологічної науки, що вивчає індивідуально-особистісні, а також соціально-психологічні явища, які породжені умовами вишу. Вона досліджує закономірності цих явищ, їхнє місце й роль, прояви, розвиток і функціонування в діяльності студентів, викладачів і керівників вузів. Нею вивчаються

також шляхи цілеспрямованого управління цими явищами, їх формування й коригування з метою більш ефективного розв'язання завдань підготовки фахівців із вищою освітою. Психологія вищої школи як наукова і прикладна галузь розв'язує практичні, науково-дослідні і діагностично-корекційні завдання, а також синтезує здобутки педагогічної, соціальної, вікової психології, психології праці та ін. За своїм основним змістом вона є педагогічною психологією щодо умов вищого навчального закладу. Педагогічна психологія вищої школи розглядає вузівський педагогічний процес у комплексі інформаційно-навчальної, розвивальної й виховної його функцій. Це сприяє пошуку ефективних шляхів (форм організації, методів і засобів) професійної підготовки студентів за певною освітньо-кваліфікаційною програмою (молодшого бакалавр, бакалавра, спеціаліста чи магістра). Психологія вищої школи досліджує роль “особистісного чинника” в створенні досконалішої технології навчання й виховання у вузі та управлінні системою підготовки фахівців із вищою освітою, і розробляє конкретні форми й засоби впровадження результатів психологічних досліджень у діяльність вищого навчального закладу.

Об'єктом психологічної науки є соціальні суб'єкти, їх діяльність, зв'язки і відношення.

«Сукупність процесів побудови образу світу і його функціонування як регулятора зовнішньої поведінки та внутрішнього життя живої істоти і становить найширше розуміння об'єкта психології»

С. Д. Смирнов

Із цих позицій предметом психології вищої школи є особистість викладача та студента в їх розвивальній педагогічній взаємодії.

Психологія вищої школи вивчає закономірності функціонування психіки студента як суб'єкта навчально-

професійної діяльності та закономірності науково-педагогічної діяльності викладача, а також соціально-психологічні особливості професійно-педагогічного спілкування та взаємин викладачів і студентів.

Основними категоріями психології вищої школи є навчання, розвиток, виховання в єдності та взаємозв'язку, що визначається загальним поняттям едукація. Понятійний апарат психології вищої школи становлять такі поняття як:

-«професійна спрямованість» - розуміння і внутрішнє прийняття особистістю цілей і завдань професійної діяльності, а також співзвучних із нею інтересів, настанов, переконань і поглядів. Усі ці ознаки і компоненти професійної спрямованості є показниками рівня її сформованості в студентів. Вона характеризується стійкістю (нестійкістю), домінуванням соціальних або вузько особистісних мотивів, далекою чи близькою перспективою.

«професійна соціалізація» - процес адаптації особистості до умов та особливостей професійного становлення.

-«професійна ідентичність» - складне динамічне соціально-психологічне явище, що складається із внутрішніх уявлень особистості про обрану професію, та відповідність їх до реального професійного образу-Я.

-«навчально-професійна діяльність» - форма пізнавальної і практичної активності студента, спрямована на розвиток своєї особистості, підготовку до виконання професійно-трудова завдань і обов'язків, оволодіння необхідними для цього знаннями, навичками і вміннями.

-«Я-концепція студента» - складна динамічна система уявлень студента про себе як особистість і суб'єкта навчально-професійної діяльності, яка містить у собі взаємопов'язані і взаємозумовлені компоненти: Образ-Я, Ставлення – Я, Вчинок-Я.

-«професіоналізм» - сукупність досягнутих індивідом теоретичних знань, практичного досвіду і професійних

навиків у визначеній поділом праці сфері людської діяльності.

-«адаптація» - пристосування особистості до умов зовнішнього та внутрішнього середовища.

-«професійна готовність» - особистісна якість, яка проявляється в позитивній самооцінці себе як суб'єкта майбутньої професійної діяльності та прагненні займатися нею після закінчення ВНЗ. Вона допомагає молодому фахівцю успішно реалізовувати професійні функції, правильно використовувати набуті знання і досвід, зберігати самоконтроль і долати непередбачені перешкоди.

Завдання психології вищої школи на сучасному етапі реформування вищої освіти в Україні. Психологія вищої школи як наукова і прикладна галузь розв'язує низку практичних, науково-дослідних і діагностично-корекційних завдань. До найважливіших практичних завдань психології вищої школи в період реформування вищої освіти в Україні належать:

- розробка наукової, психолого-методичної бази для контролю за процесом, повноцінністю змісту та умовами психічного розвитку студентів, їх особистісним зростанням і професійним становленням, зокрема в умовах кредитно-модульної системи навчання;
- обґрунтування оптимальних форм навчально-професійної діяльності та спілкування студентів, які сприяють засвоєнню ними всього розмаїття професійних функцій і важливих соціальних ролей;
- розробка особистісно-орієнтованих технологій навчання студентів, психологічне обґрунтування інноваційних дидактичних проєктів і педагогічних експериментів у вищій школі; пошук ефективних шляхів (методів і засобів) забезпечення фундаментальної психологічної підготовки студентів, підвищення

рівня їх загальної культури та психологічної компетенції як передумови демократизації,

- гуманітаризації та гуманізації освіти;
- надання психологічної допомоги та підтримки всім учасникам педагогічного процесу, особливо в періоди особистісних криз і професійного самоствердження.

Серед актуальних науково-дослідних завдань психології вищої школи є такі:

- психологічне обґрунтування професіограми сучасного фахівця вищої кваліфікації (педагога, психолога, лікаря, менеджера, інженера тощо), на основі якої має розроблятися державний стандарт змісту за напрямками і спеціальностями професійної підготовки в системі ступеневої вищої освіти;
- виявлення соціокультурних, соціально-психологічних, психологічних і дидактичних чинників соціалізації особистості майбутнього фахівця, щоб проектувати індивідуальну траєкторію професійного становлення кожного студента протягом усіх років його навчання;
- розробка психологічних засад формування в студентів і викладачів національної самосвідомості, активної громадянської позиції, ментально-духовних настанов стосовно «рідномовленнєвих обов'язків» і розвитку україномовного освітнього простору;
- вивчення психологічних закономірностей діалогу студента і комп'ютера та розробка психологічних основ комп'ютеризації навчального процесу у вищій школі;
- дослідження психологічних проблем підготовки науково-педагогічних кадрів, становлення особистості майбутнього викладача протягом навчання в магістратурі та аспірантурі;

- вивчення психологічних засад наукової творчості, вдосконалення професіоналізму й підвищення педагогічної майстерності викладачів.

До діагностично-корекційних завдань психології вищої школи належать:

- розробка методів професійної орієнтації старшокласників (зокрема тих, хто має покликання до педагогічної професії, для свідомого обрання ними педагогічного фаху) та обґрунтування системи професійного відбору молоді до вищих навчальних закладів (особливо до тих, хто здійснює професійну підготовку за педагогічними напрямами);
- діагностика настанов студентів щодо самого себе задля формування позитивної «Я-концепції» – ядра особистості майбутнього фахівця;
- визначення рівня психологічної готовності першокурсників до навчання у вищій школі та розробка передумов успішної їх адаптації;
- вивчення стану взаємин викладачів і студентів, щоб налагоджувати оптимальну педагогічну взаємодію, конструктивно розв'язувати можливі міжособистісні конфлікти.

2.2.2. Зв'язок психології вищої школи з іншими галузями психологічних знань.

Рис. 2.1.2.1. Міждисциплінарні зв'язки вищої школи

Тісний міждисциплінарний зв'язок психології вищої школи з педагогікою вищої школи. Так, наприклад, розв'язуючи власне педагогічну (дидактичну) проблему методів навчання у ВНЗ, дослідник за допомогою психологічних методів вивчає пізнавальну діяльність студентів, ефективність якої зі свого боку залежить від психолого-педагогічного обґрунтування методів викладання. К. Д. Ушинський зазначав, що психологія є однією з найбільш необхідних дисциплін для педагога, бо він у процесі виховання постійно перебуває в колі психологічних явищ, які притаманні вихованцю. До речі, Л. С. Виготський підкреслював, що педагогічна психологія повинна виступати не лише в ролі консультанта і порадника для педагогіки. Її завдання полягають у

психологічному обґрунтуванні навчання і виховання людей на основі спеціальних психологічних досліджень, проведених у процесі навчально-виховної діяльності особистості та спрямованих на розв'язання педагогічних проблем. Хоча психологія вищої школи зв'язана з іншими галузями психології, однак це не позбавляє її свого предмета дослідження – закономірності особистісного зростання студента як майбутнього фахівця та професійної самореалізації викладача як суб'єкта науково-педагогічної діяльності.

Питання для самоконтролю:

1. Дайте визначення поняттю «психологія вищої школи».
2. Що є «предметом психології вищої школи»?
3. Що таке «професійна спрямованість»?
4. З яким науками пов'язана психологія вищої школи? Яким чином?
5. Дайте визначення поняттю «професійна соціалізація».
6. Визначте роль «професійної ідентичності»
7. Назвіть завдання психології вищої школи на сучасному етапі реформування вищої освіти в Україні.

ТЕМА 2.2. ПСИХОЛОГІЯ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ОСОБИСТОСТІ ВИКЛАДАЧА ВИЩОЇ ШКОЛИ

Наша праця - формування людини, і це покладає на нас особливу, ні з чим не зрівняну відповідальність.

В.О.Сухомлинський

Ключові поняття: викладач ВНЗ, навчальна робота у ВНЗ, навчально-методична діяльність, організаційно-методична робота, професіоналізм спілкування, науково-дослідна робота, психологічна структура діяльності, педагогічна акмеологія

Теоретичні питання:

2.2.1. Викладач вищого навчального закладу як організатор навчально-виховного процесу.

2.2.2. Педагогічна культура викладача вищого навчального закладу.

1.2.1. Викладач вищого навчального закладу як організатор навчально-виховного процесу.

Професія викладача вищого навчального закладу - одна із найбільш творчих і складних професій, в яких поєднано науку та мистецтво. Ця професія споріднена з

працею письменника (творчість у підготовці матеріалу), режисера і постановника (створення замислу і його реалізація), актора (в педагогічній діяльності інструментом є особистість викладача), педагога, психолога та науковця.

Діяльність викладача вищої школи має високу соціальну значущість і займає одне з центральних місць у державотворенні, формуванні національної свідомості і духовної культури українського суспільства. Професійна педагогічна діяльність викладача може розглядатися як цілісна динамічна система.

В процесі досліджень виділено структурні складники і функціональні компоненти педагогічної діяльності.

Ця модель містить п'ять структурних елементів:

- ✓ суб'єкт педагогічного впливу,
- ✓ об'єкт педагогічного впливу,
- ✓ предмет їх спільної діяльності,
- ✓ цілі навчання,
- ✓ засоби педагогічної комунікації.

Ці компоненти складають систему, бо ні один з них не може бути замінений іншим або їх сукупністю. Всі вони знаходяться у прямій та зворотній взаємозалежності .

Отже, праця викладача вищого навчального закладу являє собою свідому, доцільну діяльність щодо навчання, виховання і розвитку студентів. Вона є двобічною - спеціальною та соціально-виховною, найважливішими передумовами ефективності педагогічної праці.

Обидві вказані передумови потрібно розглядати у органічній єдності. *Спеціальна* характеристика викладацької діяльності відображає зв'язок із суспільним розподілом праці. *Соціально-виховний* аспект викладацької праці пов'язаний з ідеологічними принципами суспільства.

Професійна діяльність має свою специфіку, яка полягає, головним чином, у наступному:

1. У сукупності певних фізичних та інтелектуальних сил і здібностей педагога, завдяки яким він успішно здійснює доцільну діяльність щодо виховання і навчання студента. Серед них найважливішими є організаторські здібності.

2. У своєрідності об'єкта педагогічної праці, який одночасно стає суб'єктом цієї діяльності. Активність студентів як суб'єктів педагогічної праці багато в чому визначається рівнем їх організаційних знань та вмінь.

3. У своєрідності засобів праці викладача, значна частина яких - духовні.

4. У специфіці взаємозв'язку між трьома підсистемами (сукупність інтелектуальних і фізичних сил педагога, сукупність певних даних об'єкта праці і сукупність засобів та структури діяльності).

Таким чином, праця викладача вищого навчального закладу-це висококваліфікована розумова праця щодо підготовки й виховання кадрів спеціалістів вищої кваліфікації з усіх галузей народного господарства, інтелектуальної еліти суспільства, української інтелігенції. В ній органічно поєднані знання та ерудиція вченого і мистецтво педагога, висока культура та інтелектуальна, моральна зрілість, усвідомлення обов'язку і почуття відповідальності.

Викладач вищого навчального закладу виконує такі функції:

- *організаторську* (керівник, провідник у лабіринті знань, умінь, навичок);
- *інформаційну* (носій найновішої інформації);
- *трансформаційну* (перетворення суспільне значущого змісту знань в акт індивідуального пізнання);
- *орієнтовно-регулятивну* (структура знань педагога визначає структуру знань студента);
- *мобілізуючу* (переведення об'єкту виховання у суб'єкт, самовиховання, саморуху, самоутвердження).

Конкретний зміст праці, права та обов'язки професора, доцента, викладача вищого навчального закладу визначає статут відповідного навчального закладу.

Співробітники університету та інших закладів освіти мають право на вільний

- ✓ вибір форм, методів, засобів навчання чи наукової діяльності, виявлення педагогічної і наукової ініціативи;
- ✓ індивідуальну педагогічну і наукову діяльність;
- ✓ одержання всіх інформаційних, навчально-методичних та інших матеріалів, що розробляються в університеті (інституті), а також інформацію про рішення президента, Вченої ради, ректора університету (інституту) та заходи, що плануються;
- ✓ участь у громадському самоврядуванні, виборах керівних органів університету (інституту) та їх структурних підрозділів;
- ✓ користування всіма видами послуг, що їх може надавати університет (інститут) своїм працівникам, а також усіма іншими можливостями університету (інституту) стосовно отримання матеріальної допомоги; сприяння у розширенні та удосконаленні своєї діяльності, оперативного та ефективного вирішення навчально-методичних, науково-дослідних та виробничих проблем;
- ✓ користування подовженою оплачуваною відпусткою;
- ✓ участь в обговоренні і розв'язанні найважливіших питань навчальної, наукової та виробничої діяльності університету (інституту) і його підрозділів, подання пропозицій стосовно поліпшення їх роботи;
- ✓ пільгове забезпечення житлом у порядку, встановленому законодавством;
- ✓ виконання роботи на умовах штатного сумісництва, або погодинної оплати, на одержання заробітної

- плати за заміну тимчасово відсутніх співробітників, на оплату праці за госпрозрахункову діяльність, роботу в спільних підприємствах, фірмах, кооперативних органах тощо;
- ✓ підвищення кваліфікації, перепідготовку, вільний вибір змісту, програм, форм навчання і наукової діяльності, організації та установ, які здійснюють підвищення кваліфікації і перепідготовку;
 - ✓ захист професійної честі, гідності;
 - ✓ обирання засобів і методів навчання, наукової діяльності.

Співробітники університету (інституту) зобов'язані:

- дотримуватися Статуту університету (інституту), чинного законодавства України і міжнародних угод;
- забезпечувати умови для засвоєння студентами, слухачами, стажистами, аспірантами, докторантами навчальних програм на рівні обов'язкових вимог державних стандартів, сприяти розвитку здібностей у останніх;
- брати активну участь у вирішенні завдань, що стоять перед університетом (інститутом), забезпечувати високий рівень підготовки спеціалістів і проведення науково-дослідних робіт;
- наставництвом і особистим прикладом утверджувати повагу до принципів загальнолюдської моралі;
- регулярно, не рідше одного разу на п'ять років проходити різні форми підвищення кваліфікації із збереженням середньої заробітної плати і виплатою витрат на підвищення кваліфікації за рахунок вищого навчального закладу;
- виховувати повагу до людей, національно-культурних, духовних та історичних цінностей України, країни походження, державного і соціального устрою,

цивілізації, відмінних від власних, дбайливе ставлення до навколишнього середовища;

- виховувати молодь у дусі взаєморозуміння, миру, злагоди між усіма народами, етнічними, національними, релігійними групами;

- дотримуватися педагогічної і наукової етики, моралі, поважати гідність студентів і співробітників університету (інституту), захищати їх від будь-яких форм фізичного або психічного насильства, запобігати вживанню наркотиків, іншим шкідливим звичкам.

Визначальним і найбільшим за об'ємом компонентом праці викладача є **навчально-педагогічна діяльність**. За своїм змістом навчальна робота у вищому навчальному закладі – це частина цілеспрямованої трудової діяльності щодо підготовки спеціалістів вищої кваліфікації, що включає види конкретних робіт, визначених структурою навчального плану спеціальності. Таких видів робіт налічується більше сорока.

Навчально-педагогічна діяльність спрямована на організацію процесу навчання у вищій школі у відповідності з вимогами суспільства. Для навчального процесу у вищій школі характерним є органічне поєднання навчального і науково-дослідного аспектів, підвищення активності і самостійної роботи студента (навчаючись, студент вчиться сам).

У педагогічній діяльності поєднується теоретична складова, пов'язана з розкриттям нових закономірностей, сутності науки, а також практична, спрямована на перетворення конкретних ситуацій, на розв'язання системи педагогічних задач.

Викладач визначає мету та задачі навчання з конкретного предмету у взаємозв'язку з іншими навчальними предметами; обмірковує зміст навчання, сучасні форми і методи, що сприяють активізації навчально-пізнавальної діяльності студента, форми контролю; формує творчі колективи навчальних груп;

здійснює виховання студента і виховує потребу в самовихованні. Основними видами цієї діяльності є читання лекцій, проведення лабораторних, практичних, семінарських, розрахунково-графічних робіт, консультацій, заліків, екзаменів, рецензування і прийом захисту курсових робіт і проектів, керівництво практикою та навчально-дослідною роботою студентів, керівництво дипломними роботами та інше.

З навчальною роботою тісно пов'язана **навчально-методична діяльність** щодо підготовки навчального процесу, його забезпечення та удосконалення. В університеті передбачається 29 конкретних видів навчально-методичної діяльності. В їх числі: підготовка до лекційних, практичних, семінарських занять, навчальної практики; розробка, переробка і підготовка до видання конспектів лекцій, збірників вправ і задач, лабораторних практикумів та інших навчально-методичних матеріалів, методичних матеріалів з курсових і дипломних робіт; поточна робота стосовно підвищення педагогічної кваліфікації (читання методичної і навчальної, науково-методичної літератури); вивчення передового досвіду з представленням звітності і рецензування конспектів лекцій, збірників задач і лабораторних практикумів; складання методичних розробок, завдань, екзаменаційних білетів, тематики курсових робіт; розробка графіків самостійної роботи студентів; взаємовідвідування занять.

Робочий день викладача поділяється на дві частини: проведення усіх вищезазначених видів робіт і підготовка до їх проведення. таким чином, зміст навчально-методичної роботи знаходиться у безпосередньому зв'язку з навчальною роботою, її об'ємом і структурою.

Праця викладача вищого навчального закладу обов'язково передбачає **організаційно-методичну роботу**, основними видами якої є робота у підготовчому відділенні, робота стосовно профорієнтації, організація педагогічних практик, робота у приймальній комісії, підготовка

матеріалів на засідання кафедри, ради факультету, ради вузу, методична робота на допомогу вчителям, робота по підготовці науково методичних семінарів і т.д.

Органічною частиною викладацької діяльності є **робота щодо виховання студентів**. Вона вміщує такі види робіт: контроль за самостійною роботою студентів щодо вивчення першоджерел, перевірку конспектів, колоквиуми, співбесіди, роботу куратора, керівника клубів, виховну роботу в гуртожитках, проведення вечорів, екскурсій тощо. За всі види роботи викладач звітується на засіданні кафедри, ректораті.

Обов'язковим елементом у роботі викладача вузу є **науково-дослідна робота**.

Зрозуміло, що елементи такої роботи є і в школі. У вузі викладають не основи наук, як у школі, а власне науку. Тому це органічний компонент навчально-виховного процесу, фактор, що визначає ефективність праці викладача. *Наукова робота включає такі види:* виконання планових держбюджетних науково-дослідних робіт, колективних договорів; написання і видання підручників, посібників, монографій, наукових статей і тез, доповідей на конференціях; редагування підручників, їх рецензування, написання відзвітів на дисертації; робота в редколегіях наукових журналів; керівництво науково-дослідною роботою студентів; участь у наукових радах тощо.

Сучасна тенденція у розвитку вищої школи полягає в розширенні науково-дослідницької діяльності, наукового співробітництва.

Близько 78 вищих навчальних закладів України співробітничать з 415 іноземними університетами та 19 фірмами 43 країн світу на основі двобічних міжнародних угод. Вони працюють над новими технологіями і вносять свою частку у розвиток світової науки.

Одночасно посилюється вплив вузівської науки і на процес підготовки спеціалістів, його зміст і характер, оскільки розвиток науково-дослідної роботи спрямований

на вдосконалення навчально-виховного процесу та залучення студентів до дослідницької діяльності, що сприяє залученню талановитої молоді у науку.

Розробляючи певну наукову проблему, вчений оволодіває методологією, методикою наукового дослідження, розкриває нові зв'язки та закономірності. Дослідницька робота розкриває певні якості теоретичного мислення і системи умінь: уміння спостерігати явища і збирати факти, проникати в сутність процесу, що вивчається, будувати наукові гіпотези; проводити експерименти, робити висновки і узагальнення, встановлювати між предметні зв'язки; здійснювати системно-комплексний підхід до проблем досліджень.

Захопленість вченого науковою ідеєю в обраній галузі завжди приваблює студентів, викликає бажання брати участь у наукових дослідженнях. У науковій діяльності переважає теоретичний аспект. Дослідження показали, що взаємодія наукової і педагогічної діяльності у різних викладачів різна.

Взаємодія наукової та педагогічної роботи характеризується такими типами:

1. Сприятливий вплив наукової роботи на педагогічну.
2. Сприятливий вплив педагогічної роботи на наукову.
3. Несприятливий вплив педагогічної роботи на наукову.
4. Несприятливий вплив наукової роботи на педагогічну.

Науковий багаж дозволяє педагогу оволодіти педагогічною майстерністю. Взаємодія може бути ефективною тільки тоді, коли викладач має рівні здібності як до педагогічної, так і до наукової роботи.

Вчений відкриває наукову істину, а педагог з допомогою інших засобів педагогічного впливу, прилучає до неї студентів. Викладач вищого закладу освіти

зобов'язаний вести дослідницьку роботу, поєднуючи її з педагогічною.

Взаємодія наукової і педагогічної роботи суттєво підвищує рівень тієї чи іншої лише в тому випадку, коли основою виступає наукова творчість викладача та інтерес до методологічних проблем науки і мистецтва навчання.

На початковому етапі педагогічної діяльності на перший план виступає завдання оволодіти педагогічною майстерністю; пізніше, якщо у фахівця є необхідні здібності - до наукової діяльності.

Професійна діяльність викладача вищого навчального закладу – це особливий різновид творчої інтелектуальної праці. Творчість викладача полягає, насамперед, у доборі методів і розробці технологій реалізації мети і завдань, поставлених державою перед вищою школою:

- ✓ забезпечення ефективності навчально-виховного процесу озброєння майбутніх спеціалістів фундаментальними знаннями;
- ✓ привчання студентів до самостійного отримання максимальної інформації за короткий час і розвитку творчого мислення; озброєння уміннями наукового дослідження;
- ✓ виховання різнобічної, досвідченої і культурної людини.

Сутність і структура педагогічної діяльності, а також пов'язана з ними продуктивність - одне з найактуальніших питань педагогічної науки і практики. Особливо перспективним прийнято вважати напрям, пов'язаний з застосуванням системного підходу до аналізу і побудови моделей педагогічної діяльності. У психолого-педагогічних дослідженнях цей метод застосовується не так давно.

Система - це сукупність багатьох взаємопов'язаних елементів, що утворюють одне ціле, котре передбачає обов'язкову взаємодію цих елементів.

Розробляючи проблему педагогічної діяльності, визначено психологічну структуру діяльності педагога. Психологічна структура діяльності педагога є своєрідним відображенням діяльності педагогічних систем.

Психологічна структура діяльності - це взаємозв'язок, система і послідовність дій педагога, спрямованих на досягнення поставлених цілей через розв'язання педагогічних задач.

У ній виділено конструктивний, організаторський, комунікативний і гностичний функціональні компоненти.

Гностичний компонент є своєрідним стрижнем усіх вищеназваних компонентів. Він включає в себе вивчення: 1) змісту і способів впливу на студентів; 2) вікових та індивідуальних особливостей студентів; 3) особливостей навчально-виховного процесу і результатів власної діяльності, її переваг і недоліків.

Конструктивний компонент включає в себе: 1) добір і композицію змісту інформації, яка стає надбанням студентів; 2) проектування діяльності студентів, в якій необхідна інформація може бути засвоєна; 3) проектування власної майбутньої діяльності і поведінки, якими вони мають бути в процесі взаємодії зі студентами. У навчальній діяльності конструктивні уміння виявляються у доборі і композиції навчальної інформації, проектуванні власної діяльності і діяльності студентів щодо засвоєння інформації.

Дослідження виявили, що, у *досвідчених викладачів*, докторів наук найбільш розвинене вміння виділяти вузлові моменти, закономірності, тенденції, напрями, а також на високому рівні добирати і структурувати матеріал, але вони менш уваги звертають на методику викладання. Для конструктивної діяльності *молодих педагогів* характерним є планування власної діяльності, а не способів організації діяльності студентів. У них відсутні відчуття особливості сприймання інформації аудиторією. Молоді викладачі відчувають труднощі у конструюванні матеріалу, у

виділенні головного, та в розподілі його за часом. *Доценти* звертають увагу на конструювання контактів з аудиторією. Під час викладання вони легко знаходять співвідношення між теоретичним і фактичним матеріалом. *Педагогі-майстри* відчують аудиторію і творчо перебудовують інформацію.

Організаційний компонент вміщує організацію: 1) інформації в процесі її повідомлення студентам; 2) різних видів діяльності студентів таким чином, щоб результати відповідали цілям системи; 3) власної діяльності і поведінки в процесі безпосередньої взаємодії з студентами.

Комунікативний компонент вміщує: 1) встановлення педагогічно доцільних стосунків з тими, на кого спрямований вплив (на основі визнання моральної, інтелектуальної і політичної зверхності в ролі керівника і організатора - «взаємини по горизонталі »); 2) установка правильних взаємин з тими, хто виступає в ролі керівників даної системи (дисциплінованість, принциповість, творчість - «взаємини по вертикалі») і партнерів по діяльності; 3) співвіднесення своєї діяльності з державним завданням, що ставиться до ерівника як громадянина своєї держави.

Психологічна структура компонентів діяльності викладача є динамічною і поступово змінюється з оволодінням майстерністю. Майстри продумують стратегію завоювання аудиторії, особливо піклуються про перші лекції, бо потім дуже важко щось змінити у стосунках зі студентським колективом.

Педагогічна майстерність – це комплекс якостей особистості, що забезпечує високий рівень самоорганізації професійної діяльності педагога, її складовими є гуманістичне спрямування, теоретичні знання, педагогічні здібності, педагогічна техніка.

У державній національній програмі «Освіта» в галузі вищої освіти передбачається як стратегічне завдання - підготовка фахівців високого культурного і професійного

рівня. Нова концепція освіти і виховання у вищій школі вимагає удосконалення педагогічної діяльності викладачів вищого навчального закладу і досягнення ними професіоналізму. Поняття професіоналізму в психолого-педагогічній літературі розглядається, як майстерність, певний рівень майстерності, ототожнюється з поняттям «самоосвіта» та самовиховання.

Питання про продуктивність педагогічної діяльності в ряді досліджень розглядається в контексті акмеологічного підходу.

У кожної людини – своя вершина, свій «Олімп», і кожний прагне до нього: хто злітає на нього, хто «дереться по його кам'янистих стежках». Отже, акмеологія як наука вивчає можливості самореалізації творчого потенціалу людини на шляху до вершини професіоналізму і майстерності.

Педагогічна акмеологія – це наука про шляхи досягнення професіоналізму і компетентності в праці педагога. Одним із центральних понять педагогічної акмеології є поняття професіоналізму педагога. Під ним розуміється інтегральна характеристика особистості педагога, що припускає володіння ним видами професійної діяльності та наявність у педагога поєднання професійно важливих психологічних якостей, які забезпечують ефективне вирішення професійних педагогічних завдань з навчання та виховання.

Головною акмеологічною проблемою є аналіз того, як проходить самовдосконалення, як відбувається формування професійної спрямованості, розвиток здібностей до діяльності, стимулювання професійної компетентності. Саморух до вершин майстерності залежить від суб'єктивних (мотиви, спрямованість, здібності, професійні дії та уміння), об'єктивних (середовище, що може бути більш-менш продуктивним) і суб'єктивно-об'єктивних чинників (що пов'язані з іншими людьми).

Зважаючи на це можна сприймати професіоналізм як інтегровану якість, вважаючи, що це результат інтенсивної довготривалої педагогічної діяльності, і вона, як результат, передбачає високий рівень продуктивності праці. В структурі професійної педагогічної діяльності можна виділити три складових компонента:

- професіоналізм знань,
- професіоналізм спілкування,
- професіоналізм самовдосконалення.

Професіоналізм знань є основою, підґрунтям формування професіоналізму загалом.

Важливими особливостями професіоналізму знань є:

- комплексність, тобто здатність викладача синтезувати інформацію з різних галузей науки у процесі викладання певного закону, тенденції;
- особистісна забарвленість, тобто знання, «пропущені» через власну позицію;
- формування знань одночасно на різних рівнях (теоретичному, методичному, технологічному).

Професіоналізм спілкування - це готовність і вміння використовувати системні знання у взаємодії зі студентами. Йдеться про те, що виховують студентів не тільки знання, але й сама особистість викладача. Викладач повинен розуміти, пам'ятати, що ефективність спільної діяльності педагога і студента в будь-яких формах залежить від взаєморозуміння між ними. А «зрозуміти внутрішній світ іншої людини, значить зуміти поставити себе на місце іншої людини і бачити оточення немовби очима іншого. Проте взаєморозуміння - це не просто мое розуміння іншого, але й знання того, що інший розуміє мене. Взаєморозуміння передбачає єдність вихідних цілей учасників спільної діяльності.

Обов'язковою нормою професійної поведінки викладача є дотримання

педагогічної етики, прагнення формувати людські стосунки зі студентами і між ними. В основі моральної норми професійної поведінки викладача має бути повага до особистості студента і, водночас, максимальна вимогливість до нього. Професіоналізм спілкування передбачає його позитивну позицію стосовно студента. Відомо, що підвищення ефективності якості праці у всіх сферах виробництва залежить від мікроклімату в колективах, від настрою кожної людини. У сфері спілкування викладача зі студентами важливу роль відіграє психологічно активний стан або педагогічний оптимізм. Мажор викладача залежить від індивідуальних особливостей особистості, отже, набуває у кожному випадку своїх особистісних форм вираження. Ідея, однак, залишається незмінною: постійна бадьорість, готовність до дії, веселий добрий настрій.

Безумовно, нормою професійної поведінки викладача є *педагогічний такт*. Це форма реалізації педагогічної моралі в діяльності педагога, в якій співпадають думка і дія. Такт - завжди творчість, завжди пошук і в чомусь неповторний вчинок; такт — це вміння орієнтуватися у будь-яких непередбачених ситуаціях.

Водночас суттєву роль в організації педагогічного спілкування відіграє *педагогічна техніка*, її засобами є здатність до перевтілення (артистизм, голос, міміка, пантоміміка, культура мовлення).

У структурі професіоналізму педагогічного спілкування важливе місце займає також зовнішня *естетична виразність*.

Щодо *самовдосконалення*, то слід згадати слова К.Д.Ушинського про «дитячість душі» як основу продуктивної діяльності. «Вічно нестаріюча дитячість душі, - пише він, - є глибинною основою дійсного самовиховання людини». Цей компонент професіоналізму передбачає:

- по-перше, професійне самовдосконалення через самоосвіту (самостійне оволодіння найновішими досягненнями психолого-педагогічної науки, накопичення передового педагогічного досвіду, аналіз власної діяльності та діяльності колег і на цій основі реконструювання навчально-виховної інформації і організації власних пошуків);

- по-друге, через самовиховання - особистісне самовдосконалення (перебудова особистісних якостей, установок, цінностей, моральних орієнтацій, потреб, інтересів, мотивів поведінки).

Самоосвіта –
фундамент
професійного
зростання викладача як
спеціаліста, формування у
нього соціально цінних і
професійно-значущих
якостей.

Отже, професіоналізм знань, професіоналізм спілкування, професіоналізм самовдосконалення забезпечують розвиток цілісної системи - професіоналізму діяльності педагога. В педагогічній діяльності ці структурні елементи взаємопов'язані і взаємозумовлені. Відсутність одного з них у діяльності викладача вищого навчального закладу свідчить про не сформованість педагогічного професіоналізму.

2.3.2. Педагогічна культура викладача вищого навчального закладу.

Проблема культури є вічною і завжди актуальною. Проте останнім часом до цієї проблеми прикута увага

філософів, політологів, соціологів, культурологів, психологів і педагогів. Причиною цього є побудова в Україні нового демократичного суспільства.

Демократизація суспільства можлива і обов'язково передбачає високий рівень культури усього населення.

Педагогічна культура викладача – це професійна культура, гармонія педагогічного мислення та творчої діяльності, що сприяють якісній організації навчального процесу.

Її складовими є мислення, почуття, спілкування, поведінка, зовнішній вигляд, моральна зрілість та ін.

Культура поведінки викладача є засобом виховання студентів і фактором, що сприяє створенню доброзичливої атмосфери між викладачами і студентами. Для педагогічної культури характерними є інтелект, гуманізм, широкий кругозір, інтелігентність, толерантність, здатність до творчості. Педагогічна культура дозволяє піднятися викладачеві до вершин професійної майстерності. Вершиною педагогічної культури викладача є постійна спрямованість до педагогічного, методичного, морального та духовного самовдосконалення.

Мірилом педагогічної культури викладача є педагогічна майстерність, тобто єдність знань, методичних умінь, мовної культури, особистих якостей, педагогічної техніки, такту й оптимізму.

Серед функцій і завдань викладача важливими є не тільки викладання навчальних дисциплін, формування знань, умінь і навичок, а й забезпечення необхідних умов для вироблення життєвої позиції, світогляду, розвитку інтелектуальних і творчих здібностей студентів.

Складові педагогічної культури викладача:

Рис. 2.2.2.1. Складові педагогічної культури

Питання для самоконтролю:

1. Дайте визначення поняттю «викладач вищого навчального закладу».
2. Що включає в себе організаторська функція, яку виконує викладач?
3. Які права мають співробітники університету та інших закладів освіти?
4. Які обов'язки мають співробітники університету?
5. Що таке «навчально-педагогічна діяльність»?
6. Яка діяльність викладача належить до навчально-

методичної?

7. Що називають «педагогічною майстерністю»?
8. Яку роль відіграє самоосвіта в житті та діяльності викладача?
9. В чому проявляється етична поведінка викладача?

ТЕМА 2.3. ЗАГАЛЬНА ПСИХОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА СТУДЕНТСЬКОГО ВІКУ

Ключові поняття: студент (слухач,) студентський вік, зрілість, юнацький вік, криза студентського віку, інфантильність, соціалізація особистості.

Теоретичні питання:

2.3.1. Психологічна характеристика студентства як періоду пізньої юності або ранньої дорослості;

2.3.2. Суперечливості та кризи студентського віку;

2.3.3. Вищий навчальний заклад – один із провідних факторів соціалізації особистості студента як фахівця;

2.3.4. Типологічні особливості сучасних студентів.

2.3.1. Психологічна характеристика студентства як періоду пізньої юності або ранньої дорослості.

Термін «студент» (від лат. *studens* (*studentis*) – такий, що старанно працює; той, що займається) означає того, хто наполегливо працює, робить справу, тобто опановує знання, вивчає (студіює) науку. Згідно із Законом України «Про вищу освіту», **студент** (слухач) – особа, яка в установленому порядку зарахована до вищого навчального закладу і навчається за денною (очною),

вечірньою або заочною, дистанційною формами навчання з метою здобуття певного освітнього та освітньо-кваліфікаційного рівнів.

Вважається, що студентів, порівняно з іншими групами молоді цього віку, відрізняють такі риси:

- вищий освітній рівень;
- велике прагнення до знань;
- висока соціальна активність;
- досить гармонійне поєднання інтелектуальної і соціальної зрілості.

Студентство дає кадри для науки, навчальних закладів і керівних посад на підприємствах.

Студентський період життя людини припадає переважно на період пізньої юності або ранньої дорослості, який характеризується оволодінням усім різноманіттям соціальних ролей дорослої людини, отриманням права вибору, набуття певної юридичної та економічної відповідальності, можливості включення в усі види соціальної активності (аж до державного рівня), здобуттям вищої освіти та опануванням професією. Головними сферами життєдіяльності студентів є професійне навчання, особистісне зростання та самоствердження, розвиток інтелектуального потенціалу, духовне збагачення, моральне, естетичне і фізичне самовдосконалення. Нерідко ж викладач не розуміє цього і бачить студента лише через свій викладацький стіл: як студент відвідує заняття, виконує завдання, слухає і відповідає. Інше ж в особі вихованця багатьох викладачів не цікавить. А це «інше» – частина особистості студент.

Потрібно також враховувати відмінності між студентами вищих навчальних закладів I-II та III-IV рівнів акредитації (відповідно 14-17 і 17-22 річні). Можна говорити про стандартний (17-22 роки) та нестандартний (студенти молодшого або старшого віку) періоди студентського віку. Прикладами нестандартного студентського віку можуть бути такі: 1) «У червні 1994 р.

Майк Кірні (США) став наймолодшим випускником, отримавши диплом бакалавра з антропології в університеті Південної Алабами, США, у віці 10 років і 4 місяців»; 2) «Найбільш юними російськими студентами є сестри Діана і Анжела Князеви (Москва). У 1998 році Діана на «відмінно» закінчила середню школу у віці 10 р. 1 м., а студенткою ВНЗ стала у віці 10 р. 2 м. Анжела закінчила середню школу також на «відмінно» в 11 р. 2 м, а студенткою стала в 12 р.». У Київському національному університеті імені Т. Г. Шевченка також навчався 14-річний студент.

Розглянемо особливості **фізичного, психофізіологічного й когнітивного розвитку студентів.**

Фізичний розвиток стосується різноманітних аспектів фізіологічних, сенсорних і рухових функцій організму. Він розпочинається з найперших митей життя людини й досягає свого розквіту у віці від 20 до 30 років – характеризується найвищим рівнем таких показників як м'язова сила, швидкість реакції, моторна спритність і фізична витривалість та ін.

Як відомо, функціональної зрілості мозок людини досягає на початку юності. Через те, що популяція нейронів уже повністю сформована. Починаючи з 25-річного віку, а особливо після 45 років, щоденно відмирають десятки тисяч нервових клітин. Проте це не має якихось серйозних наслідків для мозку, адже згідно з новітніми оцінками, у корі головного мозку нараховується близько 40 мільярдів клітин.

У процесі індивідуального розвитку аналітична діяльність великих півкуль головного мозку прогресує, ніяк не припиняючись і не згортаючись відповідно до формування складних систем його синтетичної діяльності. Мало того, саме синтетична діяльність забезпечує нібито розширене відтворення потоків інформації, її впорядкування, відбір і організацію постійної взаємодії всіх каналів зв'язку з навколишнім середовищем.

Серед **нейрофізіологічних особливостей**, які пов'язані з розвитком центральної нервової системи студента, найважливіші є такі:

найменший латентний (прихований) період реакцій на будь-який зовнішній вплив подразника (у т. ч. і словесний сигнал), тобто найшвидше реагування на нього;

оптимум абсолютної та розпізнавальної чутливості всіх аналізаторів (порогові значення чутливості периферичного зору, слуху й рухових центрів, отримані для 20-річного віку можуть бути використані як еталон сенсорного оптимуму, порівнюючи з яким можна визначати вік будь-якої людини;

найбільша пластичність кори головного мозку та висока гнучкість в утворенні складних психомоторних та інших навичок;

найбільший обсяг оперативної (короткочасної) пам'яті зорової і слухової модальності (існує залежність динаміки розвитку мнемічних функцій від характеру діяльності людини: активна розумова діяльність сприяє вищим показникам пам'яті);

високі показники уваги (величина показників рівня розвитку обсягу, переключення і вибіркової уваги поступово підвищується від 18 до 33 років);

оптимум розвитку інтелектуальних функцій припадає на 18-20;

найвища швидкість розв'язання вербально-логічних завдань (комплексний характер мислених операцій при високому рівні інтеграції різних видів мислення, гнучкого переходу від образного до логічного та навпаки);

інтенсивний розвиток усіх видів почуттів, підвищена емоційна чутливість (подрозливість) до різних обставин навколишнього життя.

Тому цей період життя максимально сприятливий для навчання і професійної підготовки молодшої людини. Жан-Жак Руссо, говорячи про молодість, вигукнув: «От час для засвоєння мудрості».

У студентські роки молода людина набуває не лише зрілості соматичної, статевої та психофізіологічної. Вона повинна досягнути зрілості також і як особистість, хоча індивідуальні відмінності в особистісному розвитку дуже помітні. Зрілість – це вища психологічна інстанція організації та управління своєю поведінкою. Зрілість – це здатність самостійно враховувати межі своїх можливостей, у середині яких людина діє вільно, тобто відповідно до психологічної оптимальності.

За результатами дослідження було встановлено, що студентський вік («золота пора людини») – сенситивний період для розвитку основних соціогенних потенцій людини як особистості: 1) формування професійних, світоглядних і громадянських якостей майбутнього фахівця; 2) розвитку професійних здібностей і сходження до вершин творчості як передумова подальшої самостійної професійної творчості; 3) центральний період становлення інтелекту і стабілізації рис характеру; 4) відбувається перетворення мотивації та всієї системи ціннісних орієнтацій; 5) інтенсивно формуються соціальні цінності у зв'язку з професіоналізацією.

Це доленосний період в житті людини, бо вирішується велика кількість відповідальних питань, які студенти повинні порівняно швидко вирішити. Вони значною мірою визначають подальшу їх долю.

У цей час відбувається активне формування індивідуального стилю діяльності. Провідну роль у пізнавальній діяльності починає відігравати абстрактне мислення, формується узагальнена картина світу, встановлюються глибинні взаємозв'язки між різними сферами реальності.

Для особистості студента характерним є активний розвиток моральних і естетичних почуттів, посилення свідомих мотивів поведінки, цілеспрямованості, рішучості й наполегливості, самостійності та ініціативності, вміння володіти собою. Підвищується інтерес до моральних

проблем (цілі та сенс життя, обов'язок і відповідальність, любов і дружба та ін.).

Однак у студентському віці буває ще й відома проблема: не кожен студент сповна реалізує великі потенційні можливості досягнення високого рівня розвитку моральної, інтелектуальної та фізичної сфер. Це пояснюється як недостатнім розвитком у 17-19 річних здатності до свідомої регуляції власної поведінки, так і прихованою ілюзією, що це зростання сил буде тривати «вічно», що краще життя ще попереду і всього омріяного можна легко досягнути. Цьому сприяє і більша «свобода» у процесі навчання, послаблення педагогічного контролю. Через недостатній життєвий досвід деякі студенти плутають ідеали з ілюзіями, романтику з екзотикою тощо.

Як наслідок цього, окремі студенти навчаються «від сесії до сесії», не виявляють особливої активності у навчанні та громадському житті, не мають потреби в самоосвіті та самовдосконаленні. Лише трохи більше половини студентів наприкінці навчання підвищують показники свого інтелекту (IQ) порівняно з першим курсом. Нерідко навіть у кращих студентів показники інтелектуального розвитку залишаються на тому ж рівні, з яким вони прийшли до університету.

Поряд з тим для студентів характерним є також невмотивований ризик, невміння передбачити наслідки своїх вчинків, в основі яких лежать не завжди гідні мотиви. Серед багатьох студентів поширені такі негативні звички як куріння (особливо зростає серед дівчат), побутове пияцтво, вживання наркотиків, сексуальна розпуста тощо. До того ж спостерігається інфантильність, несамостійність, підвищений рівень конформізму, нездатність протидіяти негативному впливу найближчого соціального оточення, особливо якщо це референтна група.

Студентський вік – надзвичайно важливий період становлення «Я-концепції» як ядра особистості. «Я-концепція» майбутнього фахівця – складна, динамічна

система уявлень студента про себе як особистості й суб'єкта навчально-професійної діяльності, яка включає в себе:

«Образ-Я», що розкриває неповторність самосприйняття через фіксацію студентом певної соціально-рольової позиції та настанов щодо себе.

Емоційно-ціннісне ставлення до себе, що визначається самооцінкою професійних якостей і особистісних властивостей, рівнем самоприйняття і самоповаги.

Поведінкова складова як самопрезентація – певні дії (внутрішні чи практичні), які породжені уявленням про себе та самоставленням.

Спробуйте відповісти на запитання «Хто я такий?», по-різному доповнюючи речення «Я –...». Усі відповіді, разом узяті, визначають вашу «Я-концепцію». Елементи її (Я-структура) є психічними моделями, за допомогою яких ми організуємо наше життя (Д. Майєрс).

Разом із розквітом психічних функцій цьому віку притаманна нестійкість особистісних структур. Образи власного «Я» є складними й неоднозначними, серед них: реальне «Я» (яким бачить себе студент у цей момент), динамічне «Я» (яким намагається бути), ідеальне «Я» (яким повинен бути на підставі засвоєних моральних принципів) і низка інших уявних, нерідко фантастичних власних образів. Для студентського віку характерним є активізація самопізнання і подальшого формування самооцінки.

Юнацький вік – вік зростання сили «Я», здатності проявити й зберегти свою індивідуальність. Виникає підґрунтя для подолання страху втрати власного «Я» в умовах групової діяльності, інтимної близькості або дружби. При цьому «Я» випробовує свою силу, а через протистояння з іншими людьми юнаки знаходять чіткі межі свого психологічного простору, що захищають їх від небезпеки руйнівного впливу іншого.

Потреба в досягненні, якщо вона не знаходить свого задоволення в провідній для студента навчально-професійній діяльності, закономірно зміщується на інші сфери життя – у спорт, бізнес, громадську діяльність, хобі або в сферу інтимних стосунків. Однак людина неодмінно повинна знайти для себе галузь успішного самоствердження, інакше це може загрожувати їй хворобою, невротизацією.

Студентський вік – період романтики, життєвого оптимізму, активної соціальної позиції, хоча кожна історична віха має свій вектор її спрямованості. Так, наприклад, у 80-і роки студентські будівельні загони підкоряли трудові вершини на просторах Тюмені, Чукотки і Далекого Сходу; на початок 90-х років припав пік політичної активності студентської молоді (участь у демократичних виборах, акції політичного протесту на Майдані Незалежності, робота в органах місцевого самоврядування тощо); із середини 90-х активність студентства поступово зміщується на процеси ринкових перетворень і реалізацію себе в бізнесі тощо. Зараз знову вектор перемістився у політичну площину. Оскільки студентській молоді властиве почуття нового, сміливість і рішучість, максималізм і творчість, то саме з нею завжди пов'язують надію на соціальний прогрес, краще майбутнє суспільства.

Студентський вік – «золота пора» і в особистісному житті людини: час величних мрій і закоханості, затишку дружнього кола спілкування і «занурення» у своє «Я», духовного злету і сексуальної активності, створення сім'ї і щасливих турбот материнства-батьківства.

Спостереження засвідчують, що пошук супутника життя, інтерес до особи протилежної статі займають суттєве місце в думках і поведінці студентів, що позначається, звичайно, на ставленні їх до навчання, наукової та громадської роботи. Проте емоційне піднесення, яким супроводжуються інтимно-особистісні стосунки, робить людину не лише просто щасливою, а й підвищує загальний життєвий тонус, що позитивно впливає на навчально-професійну діяльність студента: покращується робочий настрій, активізується творчий потенціал, виникає бажання краще навчатися. Після укладення шлюбу та деякого періоду «затишшя» молодята, за сприятливих і гармонійних сімейних стосунків, не лише не полишають колективні справи, а й активізують свою участь у діяльності групи. Інколи, особливо після народження дитини, спостерігається концентрація на сім'ї та внутрішньосімейних стосунках, що позначається на безпосередніх міжособистісних контактах із однокурсниками (відхід від життя групи).

Таким чином, сприятливе становище студента в оточуючому середовищі позитивно впливає на розвиток його особистості. При цьому не повинно бути суттєвої розбіжності між його самооцінкою та оцінками, які він отримує від людей із референтної групи.

2.3.2. Суперечливості та кризи студентського віку

Студентському віку притаманна кризова насиченість. Вікова криза характеризується різкими й суттєвими психологічними зрушеннями та змінами особистості, розвиток набуває бурхливого стрімкого характеру.

Ознаками кризи можуть бути такі:

- 1) сильна фрустрація, виникають сильні переживання незадоволеної потреби;
- 2) загострення рольових конфліктів «студент – викладач», «студент – студент»;
- 3) ціннісно-сміслова невизначеність, неструктурованість особистості (наприклад, дехто вперше дізнається про можливість самоуправління, саморегуляції та самовиховання);
- 4) інфантильність («дитячість» – студент поводить себе як безвідповідальна людина).

Кожен психологічний вік вирішує своє протиріччя. Криза 17-18 років пов'язана з потребою в самовизначенні після закінчення загальноосвітньої школи та пошуком свого місця в подальшому, вже самостійному житті. Це конструювання наступного етапу власного життєвого шляху, створення свого «Я» на майбутнє.

Юнаки переосмислюють своє життя, вносять певні корективи, виробляють нові стратегії на майбутнє і не тільки «ким бути?», «чим займатися?», але й «яким бути?». Молода людина живе радше майбутнім, ніж сучасним (спрямованість у майбутнє). Звичайно, життєві вибори (як і будь-який вибір) супроводжується ваганнями, сумнівами, невпевненістю в собі, переживаннями невизначеності, і водночас відповідальністю за кожен крок до остаточного прийняття рішення.

Одночасно самовизначення передбачає також самообмеження. Бо кожен вибір звужує життєві перспективи (наприклад, вибір професії). Тому й відчувають юнаки побоювання помилки. Але в такому ваганні і побоюванні розвивається професійна зорієнтованість. Загалом погляд на майбутнє в молоді оптимістичний. Юнаки обирають подальший життєвий шлях, професію і стають студентами.

Але для реалізації життєвого задуму у вищій школі може чогось бракувати: комунікативних навичок, знань і вмінь працювати самостійно, волі й самодисципліни тощо. Одна з причин цього – недоліки шкільної освіти. Багато студентів не вміють конспектувати лекції (це не диктант із роз'ясненням окремих понять – для цього є словники) і першоджерела, бо не можуть здійснити смислової структуризацію тексту. Вони не бачать теоретичних положень, а записують або переписують лише фактичний матеріал.

У студентські роки розрізняють *нормативну кризу*, яка переборюється в період адаптації до навчання у ВНЗ. Проте ця криза може набувати затяжного характеру: труднощі не вирішуються, а відкладаються на потім через небажання їх розв'язувати. Можуть, наприклад, виникати негативні почуття від необхідності відвідувати заняття, критичне ставлення до викладачів, конфлікти з товаришами.

Найбільш кризовими ситуаціями студентського віку є такі:

Криза професійного вибору. Ця криза зумовлена тим, що вибір професії часто відбувається вже після вступу до вищої школи. Через це часто виникає дисонанс між несвідомо обраною професією та необхідністю отримання вищої освіти, нехай навіть із іншої спеціальності. Амбівалентність таких тенденцій (або піти з ВНЗ за власним свідомим вибором, або продовжувати навчання для збереження соціально-культурного статусу) нерідко

призводить до розвитку в студентів багатьох особистісних проблем і психосоматичних розладів.

Факт вступу до університету породжує надію на повноцінне й цікаве життя, зміцнює віру молоді людини у власні сили і здібності. Проте в деякого швидко настає розчарування: виникає питання про правильність обрання ВНЗ, професії, спеціальності. Наприкінці 3-го курсу загалом вирішується питання професійного самовизначення, однак далеко не всі випускники пов'язують своє професійне майбутнє з отриманою у ВНЗ спеціальністю. Гостро постає проблема профорієнтації та профвідбору.

2. Криза залежності від батьківської сім'ї. З одного боку, молоді люди можуть жити окремо від батьківської сім'ї в студентському гуртожитку, мати виражену тенденцію до самостійності, проявляти особистісну зрілість, а з іншого, – емоційно-особистісна й побутова (особливо матеріальна) залежність від батьків.

3. Криза інтимно-сексуальних стосунків. Студентський вік відповідає періоду посилення сексуального потягу. Зростає потреба в інтимно-особистісних стосунках із психологічно-духовно близькою людиною (друг, коханий). Водночас створення власної сім'ї блокує матеріальною залежністю від батьків, житловою невлаштованістю (у студентів це гостріше виражено, ніж в їхніх однолітків, які працюють на виробництві), а позашлюбні стосунки мліють засуджуватись батьками, друзями. У деяких студентів інтимні стосунки можуть затьмарювати собою все інше.

4. Кризові ситуації в навчально-професійній діяльності. Факторами, що провокують кризові ситуації в студентів, є деякі психотравмуючі особливості організації навчального процесу у вищій школі. Часто вивчення та успішна «здача» якої-небудь навчальної дисципліни стає самоціллю, а не засобом досягнення мети оволодіти професійними знаннями та навичками, необхідними для

майбутньої роботи. На жаль, ці тенденції підтримуються не лише особистісно незрілими студентами, а й окремими викладачами. Творче і свідоме опанування знаннями витісняється зубрінням навчального матеріалу та конформізмом щодо екзаменатора. Несистематичне (передекзаменаційне) вивчення матеріалу не тільки не сприяє формуванню глибоких професійно-важливих і особистісно-значущих знань і вмінь, але і провокує психоемоційні перевантаження.

Іноді викладачами допускається одна з найгрубіших педагогічних помилок: негативну оцінку результатів засвоєння навчальної програми викладач переносить на оцінку особистості студента загалом, оцінюючи його як нерозумного, лінивого, безвідповідального тощо. Це може негативно позначатися на самопочутті студентів, призводити до погіршення стану їхнього здоров'я та необхідності через це брати академічну відпустку.

Криза може виникнути і на старших курсах. Головна проблема – побудова планів на майбутнє, проте все обмірковується з максималістських позицій: все має бути найкращим, унікальним, неповторним (усе або нічого).

Нерідко кризовою є також ситуація працевлаштування після закінчення вищого навчального закладу. Так, в умовах сьогодення, багато випускників, які опанували педагогічні спеціальності, не орієнтовані на професійно-педагогічну діяльність. Ця професія для них не є особистісно значущою життєвою цінністю, а тому своє майбутнє вони не пов'язують із нею. Ця серйозна проблема ще більше посилюється в умовах економічної скрути, відсутності стабільного ринку праці, падіння соціального престижу праці педагога. Внутрішнє життя студента також насичене, багате на переживання, наповнене протиріччями: дружба – самотність; критичність – самокритичність; сором'язливість – самовихваляння; самовідданість – егоїзм тощо.

Серед суперечностей студентського віку особливо важливу роль має криза ідентичності, пов'язана з системою «Я». Ідентичність – це стійкий образ «Я», збереження та підтримка своєї особистісної цілісності, тотожності, нерозривності історії свого життя і власного «Я». Сутність кризи ідентичності: відбувається зіткнення цінностей, які інтеріоризовані в ранній юності, з тими, які формуються під час навчання у вищій школі через ідентифікацію себе з професійною моделлю. Е. Еріксон пише: «Юнак повен бажання злитися з ідентичністю інших, і водночас уперто, наполегливо відстоює свою ідентичність, неповторність, самобутність («як всі, але Я – особистість»). Вся складність у тому, що людина в цей період амбівалентна, наприклад, суперечливі почуття можуть виникати навіть щодо однієї і тієї ж людини.

Можна виділити виокремив *4 етапи розвитку ідентичності*, які визначаються ступенем професійного, релігійного й політичного самовизначення молодої людини:

«Невизначена», розмита ідентичність – індивід ще не виробив якого-небудь певного чіткого переконня, не обрав професію та не зіткнувся з кризою ідентичності.

«Дострокова», передчасна ідентичність – індивід включився у відповідну систему відношень, але зробив це не самостійно, не в результаті пережитої кризи й випробувань, а на основі чужих думок, йдучи за чужим прикладом чи авторитетом.

Етап «мораторію» – індивід перебуває у процесі нормативної кризи ідентичності, самовизначення. Він обирає з багатьох варіантів розвитку той єдиний, котрий можна вважати своїм.

«Досягнута», зріла ідентичність – криза завершена, індивід перейшов від пошуку себе до практичної реалізації власного «Я».

Шляхи подолання кризи ідентичності:

Усвідомлення змін, що відбуваються в собі: самоаналіз, самокритичність, самооцінка, тобто посилення рефлексії. Суб'єкт сам повинен стати об'єктом спостереження, аналізувати свій психічний стан.

Довірливі стосунки з тими (друг, викладач та ін.), хто є авторитетом, з яким можна поділитися.

Власна конструктивна позиція, здатність ставити мету, приймати рішення і виконувати його.

Іноді варто переглянути систему своїх цінностей, перебудувати їх ієрархію, прийняти нові цінності.

Але конструктивне рішення стосовно подальшого свого життя або рішення щодо життєвих проблем людина повинна приймати сама та бути за нього відповідальною.

Важливо також уміти керувати своїм емоційним станом (аутотренінг, «увігнати» в м'язи стреси, збільшити час на сон, «Я про це подумаю завтра...»); шукати позитивні моменти у невдачах (завжди можна їх знайти); поділитися з близькою людиною.

Якщо студенту не вдається розв'язати ці завдання, у нього формується **неадекватна ідентичність, розвиток якої може йти такими основними напрямками:**

- відхід від психологічної інтимності, уникнення тісних міжособистісних взаємин;

- розмитість почуття часу, нездатність будувати життєві плани, страх дорослішання та змін;

- розмивання продуктивних, творчих здібностей, невміння мобілізувати свої внутрішні ресурси та зосередитися на якійсь головній діяльності;

- формування «негативної ідентичності», відмова від самовизначення та вибір негативних зразків для наслідування.

Суперечливість між «Я-реальне» і «Я-ідеальне» студента може призвести до внутрішньої невпевненості в собі («комплекс меншовартості») та супроводжуватися зовнішньою агресивністю, розпустою або почуттям, що оточуючі не розуміють тебе.

Наслідками негативної «Я-концепції» студентів можуть бути такі виявлення:

- замикання в собі, «закривання» від оточуючих;
- демонстрація оточуючим «маски», «хибного обличчя» («Я», яке подається оточуючим радше за «Я-ідеальне» та суперечить «Я-реальному»);
- надмірно чутливе реагування на критику, сміх і осуд;

болісне переживання неуспіхів у навчанні (роботі) та виявлених власних хиб (зокрема, під впливом вивчення психології);

надмірна сором'язливість, некомунікабельність, схильність до психічної ізоляції, відхід (причому, не завжди добровільний) від дійсності у світ мрій. Чим нижчий рівень самоповаги, тим найбільш імовірно студент страждає від самотності.

Небезпека студентського періоду життя полягає в тому, що стосунки близькості, суперництва й боротьби переживаєш щодо людей, які схожі на тебе та є ровесниками. Це породжує упередженість у стосунках, неприйняття самого себе й інших і, як наслідок, самотність, а потім – страх перед близькістю.

Але кожна криза має позитивні сторони: тільки в цей період – період кризи – фактор середовища дає ефект «все або нічого»! Таким середовищем для студента є вищий навчальний заклад – фактор соціалізації. Криза – це загострення протиріч, а саме протиріччя – рушійна сила розвитку: людина відштовхується від неусвідомлюваної залежності, набуває самості. Це дає можливість краще пізнати себе, що і є основою та умовою подальшого розвитку «Я».

Таким чином, усвідомлення змін, що відбуваються в самому собі, посилення рефлексії допомагає перебороти кризу ідентичності. У студентів повинен бути свій визначальний погляд, своя думка, свої оцінки, погляди на різні життєві колізії, своє ставлення і свій власний вибір

життєвого спрямування. Проте розквіт інтелектуальних і фізичних сил, зовнішньої привабливості в деяких студентів створює ілюзію легкості досягнення будь-яких цілей – виникає необміркований нігілізм, категоричність оцінок, недовіра до старших і дорослих.

Отже, знання особливостей студентського віку дозволяє зрозуміти сутність особистості кожного студента та своєчасно надати йому психологічну допомогу у визначенні самого себе і свого життєвого шляху. Така допомога особливо важлива у період адаптації першокурсників до нових вимог ВНЗ, до викладачів і однокурсників.

2.3.3. Вищий навчальний заклад – один із провідних факторів соціалізації особистості студента як фахівця

Студентська пора є важливим етапом подальшого становлення особистості молодої людини. У цей період розкриваються потенційні її можливості, вдосконалюється інтелект, трансформується система ціннісних орієнтацій, формуються нові соціальні настанови, розвиваються професійні здібності у зв'язку з опануванням фаху.

Період навчання студента у вищій школі – надзвичайно важливий період його соціалізації як особистості:

- 1) на цьому етапі завершується соціалізація через систему освіти;
- 2) закладаються основи подальшої соціалізації в самостійній професійній діяльності;
- 3) коригуються життєві цілі, настанови на подальший самостійний життєвий шлях.

Соціалізація особистості – процес і результат засвоєння та активного відтворення індивідом соціального досвіду в діяльності та спілкуванні з іншими людьми. Поняття «соціалізація» ширше, ніж «виховання». Процес соціалізації може відбуватися як в умовах стихійного впливу різноманітних обставин життя в суспільстві, так і під час виховання – цілеспрямованого формування особистості.

Кожен вищий навчальний заклад має своє особливе соціокультурне середовище. Студент, що навчається в Східноукраїнському університеті, напевно буде стикатися з іншими умовами й вимогами діяльності та правилами внутрішнього розпорядку, ніж, скажімо, студент Аграрного університету або ж Медичного. Але є також загальні вимоги, властиві певній соціальній культурі. З іншого боку, між особистістю і соціальною ситуацією існує складна взаємодія, яка по-різному впливає на наші думки, почуття та вчинки. Різні люди неоднаково реагують на одну й ту ж ситуацію (наприклад, деякі студенти у вашому університеті думають, що певна ситуація смішна й захоплююча, а інші вважають її недотепною і нецікавою). Люди можуть змінювати свої ситуації (наприклад, енергійний і знаючий викладач може перетворити тиху й пасивну студентську групу в активну та зацікавлену), а також ситуації змінюють людей (коли б Ви ці 5 років навчалися, наприклад, у Академії внутрішніх справ, а не в педагогічному університеті, то, мабуть, нині ви були б дещо іншою особистістю).

У студентському віці задіяні всі основні **механізми соціалізації**:

- прийняття та засвоєння нових соціальних ролей – роль студента, майбутнього фахівця, молодіжного лідера та ін.;
- професійно-рольова ідентифікація («Я – студент», «Я – майбутній фахівець», «Я – вчитель» тощо);

- наслідування як відтворення професійного досвіду авторитетних викладачів, стилю їх науково-педагогічної діяльності або манер поведінки членів референтної групи;
- інтеріоризація оцінних ставлень викладачів і однокурсників у навчально-професійній діяльності;
- орієнтація на соціальні очікування викладачів і групи, щоб досягти бажаного соціального статусу;
- порівняння себе з іншими студентами та професіоналами;
- навіюваність і конформізм.

Результатом соціалізації студента є:

- вироблення і трансформація власної системи поглядів на життя та ціннісних орієнтацій, формування життєвого ідеалу;
- засвоєння культури людських взаємин і соціально-професійних функцій;
- формування індивідуального стилю навчально-професійної діяльності та власної моделі моральної поведінки;
- опанування професійною діяльністю та формами ділового спілкування.

Розглянемо соціалізацію студента на прикладі становлення особистості майбутнього педагога. Вона традиційно розглядається в межах часу навчання його в педагогічному навчальному закладі. Проте студент приходить сюди вже з вагомим багажем знань і умінь, системою очікувань і настанов стосовно педагогічної сфери діяльності, які сформовані протягом усього попереднього періоду життя під час взаємодії його з різними освітньо-виховними інституціями (сім'я, дитячий садок, школа). Хоча процес підготовки майбутнього педагога у ВНЗ здійснюється на основі науково обґрунтованої професіограми (теоретичної моделі)

фахівця, потрібно також враховувати і життєвий досвід студента, допомагати йому теоретично осягнути власну педагогічну парадигму, систематизувати й відкоригувати розрізнені уявлення про педагогічну діяльність відповідно до системи психолого-педагогічної науки.

Підвалини соціалізації особистості майбутнього педагога закладаються задовго до періоду професійного становлення і професійного самовизначення. Ще змалку дитина інтеріоризує не тільки оцінює ставлення батьків щодо себе, а й розпочинає ідентифікувати себе з батьком або матір'ю. Своєрідний ментальний стиль родини, її інтимно-моральна атмосфера сприяють трансформації в глибинне підсвідоме дитини певної системи морально-духовних надбань і персоніфікованих батьками оцінних еталонів. Закладається духовна основа життя: любов до життя і до людей, довіра до навколишнього світу, оптимізм щодо себе й інших, почуття обов'язку і відповідальності. Все це становить, як відомо, гуманістичну складову структури особистості вчителя.

Сприйнята дитиною модель педагогічної поведінки дорослих (насамперед батьків) вперше актуалізується дошкільником у сюжетно-рольових іграх, робиться спроба реалізувати її в догляді за молодшими братиками і сестричками. В умовах багатодітної сім'ї старші діти набувають певного виховного досвіду, засвоюють педагогічну культуру своєї родини. Розпочинається активний процес засвоєння ними змісту соціально-рольових функцій вихователя і тим самим, можливо, закладаються когнітивно-духовні підвалини становлення особистості потенційного вчителя. Ось чому, ймовірно, і буває безсила педагогічна освіта, яка намагається прищеплювати гуманістичні вартості особистісно-орієнтованої педагогіки тим студентам-майбутнім педагогам, соціалізація яких до цього відбувалася в умовах авторитарних моральних цінностей.

Особливо важливим періодом для засвоєння дитиною фрагментів педагогічного досвіду дорослих є її навчання в школі. У процесі безпосередньої взаємодії з учителями в учня формується уявлення про формально-функціональні особливості педагогічної діяльності, відбувається становлення і коригування ставлення до самої педагогічної професії. Особистість вчителя для молодшого школяра відіграє важливу роль. Він не лише є великим авторитетом для дітей, а й для багатьох із них він – ідеал, і у своїх відповідях на запитання «ким вони хочуть бути?» молодші школярі відповідають: «Учителем». Дослідження засвідчують, що вирішальну роль у виборі професії для 68,9% опитаних майбутніх вчителів початкових класів відіграла перша їх вчителька. Саме шкільний вчитель, його особисті якості й педагогічний стиль нерідко є когнітивною основою побудови моделі «Я-ідеальне» майбутнього вчителя, яка визначає мотив його професійного самовиховання.

Учорашній старшокласник привносить до освітньої системи педагогічного навчального закладу власний проект майбутньої професійної поведінки і життєтворчості, світоглядні орієнтири і моральні цінності, які відображають у тому числі й духовно-педагогічні вартості всіх його попередніх вихователів.

Отже, соціалізацію особистості майбутнього педагога варто розглядати як багатоаспектне явище, яке детерміноване низкою соціокультурних і соціально-психологічних чинників: морально-духовні особливості родинного середовища, специфіка довузівського освітньо-виховного простору, практична реалізація наукової моделі підготовки фахівця в навчальному закладі.

Джерелом соціалізації студента є не лише зміст педагогічного процесу у вищому навчальному закладі, а й соціально-професійне його оточення, студентська референтна група, засоби масової інформації, громадські об'єднання студентів тощо. Процес соціалізації

особистості майбутнього фахівця триває як адаптація, індивідуалізація та інтеграція в умовах вузівського культурно-освітнього середовища.

2.3.4. Типологічні особливості сучасних студентів.

Існує декілька класифікацій, розглянемо деякі з них:

За рівнем **професійної спрямованості** М. І. Дьяченко, Л. А. Кандибович розглядають таку типологію студентів:

Табл.2.3.4.1.

Класифікація студентів за рівнем професійної спрямованості

<p><i>студенти з позитивною професійною спрямованістю</i></p>	<p>Спрямованість обумовлена чітким уявленням про майбутню професію. Орієнтація в професійній сфері пов'язана з привабливістю змісту фаху, його відповідністю власним здібностям, високою соціальною значущістю. Ці студенти характеризуються високим рівнем активності.</p>
<p><i>студенти, які остаточно ще не визначилися у своєму ставленні до професії</i></p>	<p>Здебільшого вибір фаху не має чітко вираженої професійної мотивації, інформація про професію поверхова. Головна орієнтація у професійній сфері пов'язана з соціальними можливостями, що надаються професією, із широким застосуванням спеціальності та</p>

	перспективою успішної професійної кар'єри. Для більшості студентів цієї групи прийнятним є компроміс між негативним (або індіферентним) ставленням до професії та продовженням навчання у ВНЗ. Через це їхня активність характеризується нестійкістю, чергуванням спадів і підйомів.
<i>студенти з негативним ставленням до професії</i>	Мотивація вибору обумовлена переважно загальноновизнаними в суспільстві цінностями вищої освіти. Рівень їх уявлень про професію низький. У фаховій сфері приваблює матеріальна винагорода, соціальні можливості, що надаються професією (можливість працювати в місті, тривала відпустка тощо). Показники активності невисокі й дуже нестійкі

Залежно від ставлення студентів до професійного навчання і громадської роботи, за їх соціальною активністю та позанавчальними інтересами можна виокремити такі групи (або типи) студентів:

Табл. 2.3.4.2

Класифікація студентів залежно від ставлення до професійного навчання і громадської роботи, за їх соціальною активністю та позанавчальними інтересами

<i>Студенти, яким притаманний комплексний підхід до мети та завдань професійного навчання</i>	Вони мають широкі пізнавальні інтереси, допитливі, ініціативні, успішно навчаються з усіх предметів. Багато читають додаткової літератури, самі активно шукають нові аргументи, додаткові обґрунтування, порівнюють інформацію і знаходять істину, зацікавлено обмінюються думками з товаришами, перевіряють достовірність
---	--

	<p>своїх знань.</p> <p>Студент такого типу має орієнтацію на широку спеціалізацію, на різнобічну глибоку професійну підготовку. Він бере активну участь у роботі наукових гуртків або навіть проводить наукові дослідження разом із викладачем. Ці студенти активні в громадській роботі, знаходять час для відвідання театру й музею, зайняття спортом тощо.</p>
<p><i>Студенти, які чітко орієнтуються на вузьку спеціалізацію.</i></p>	<p>Хоча пізнавальна діяльність студента й виходить за межі навчальної програми, проте на відміну від першого типу, якому притаманне подолання рамок навчальної програми нібито в ширину, то цей вихід здійснюється в глибину. Для цієї групи студентів притаманне цілеспрямоване, вибіркове набуття лише тих знань, умінь і навичок, які необхідні (на їх думку) для майбутньої професійної діяльності. Ці студенти добре й відмінно навчаються з предметів, що пов'язані з їхньою спеціальністю, не виявляючи при цьому належного інтересу до суміжних наук і дисциплін.</p> <p>Система духовних запитів студента звужена рамками професійних інтересів і тими, які перебувають поблизу них.</p>
<p><i>студенти ледарі та нероби</i></p>	<p>До вищої школи вони прийшли за вимогою батьків, «за компанію» з товаришем або щоб не йти працювати чи служити в армії. Сфера їх інтересів міститься за межами навчально-професійної діяльності. До навчання</p>

	<p>ставляться байдуже, постійно пропускають заняття, мають «хвости». Якщо їм допомагають товариші (батьки або викладачі), то часто дотягують до отримання диплому.</p>
--	--

У психологічній літературі є також і інша типологія студентів. Так, наприклад, В. Т. Лісовський виділяє такі типи студентів: «Гармонійний», «Професіонал», «Академік», «Організатор громадської роботи», «Любитель мистецтва», а також «Старанний», «Середняк», «Розчарований», «Ледар», «Творчий», «Богемний».

Не можна вважати правильною настанову окремих викладачів щодо студентів: «Вони нічого не хочуть, вони нічого не знають». Неправда – хочуть, але не того, що, на думку викладачів, повинні хотіти. Знають, але не те, що вони повинні, знову ж таки, на думку викладачів, знати.

Викладачі так характеризують ідеального студента:

- уміє вчитися;
- розсудливий;
- самостійний (самоконтроль, самоорганізація тощо);
- творчий (мислить творчо);
- має інтерес до науки, бере участь у науковому

гуртку.

Натомість студенти бачать себе зовсім п-іншому. Ось одна така типологія, яку розробили студенти щодо самих себе:

Відмінники - «зубрили» – ті, хто постійно відвідують заняття і через наполегливу працю (не завжди раціонально організовану) добиваються гарних результатів. Вони дуже дисципліновані, а тому з них часто обирають «старост».

Відмінники - «розумні» – ті, хто володіють високим інтелектом, великою шкільною базою і своїми запитаннями можуть поставити деяких викладачів у складне становище. Дехто з них вважає: «Навіщо

відвідувати кожне заняття, адже ми й так розумні». Взагалі навчаються за принципом «усього потроху».

Студенти - «трудівники» – ті, хто постійно навчається, але з огляду на їх розумові здібності їхнім успіхам у навчанні не позаздриш.

«Випадкові» – це контингент різноманітний: дівчата, які бажають стати дипломованими дружинами; юнаки, що «косять від армії»; хулігани, яких батьки «всунули» до університету, аби вони хоча чимось займались. Вони після закінчення ВНЗ переважно працюють не за спеціальністю і т. п.

«Трутні» – ті, хто живе за рахунок інших, використовує чужі знання, матеріал (конспекти, контрольні роботи тощо) як власний; нікому не допомагає, але сам постійно потребує допомоги; здебільшого невдячно «використовує» інших.

Питання для самоконтролю:

1. Дайте визначення поняттю «студент».
2. Які Ви можете назвати головні сфери життєдіяльності студентів?
3. Надайте характеристику студентському віку.
4. Визначте основна ознаки кризи студентського віку.
5. Назвіть позитивні сторони кризи студентського віку.
6. Що таке «соціалізація особистості»?
7. Які Ви зустрічали в своїй практиці типології студентів?

ТЕМА 2.4. ПІЗНАВАЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ СТУДЕНТІВ

*Освіта – річ пречудова, але добре було б інколи
пам'ятати: нічому
з того, що потрібно було б знати, примусом
навчити не можна.*

Оскар Уайльд

Ключові поняття: діяльність, процес навчання, мотив, установка, пізнавальна діяльність, мислення.

Теоретичні питання:

1. Студент як суб'єкт власної навчально-професійної діяльності.
2. Роль мотивації в навчально-професійній діяльності.
3. Пізнавальні процеси як механізми психічного відображення.
4. Організація самостійної навчально-пізнавальної діяльності студентів.
5. Розвиток творчого потенціалу майбутніх фахівців.
6. Психологічні передумови і показники успішності студентів у навчально-професійній діяльності.
7. Причини неуспішності студентів і шляхи їх усунення.

2.4.1. Студент як суб'єкт власної навчально-професійної діяльності.

Діяльність є однією з основних категорій психологічної науки. *Діяльність – динамічна система активної взаємодії суб'єкта зі світом, під час якої суб'єкт цілеспрямовано впливає на об'єкт, за допомогою чого задовольняє свої потреби, свідомо й цілеспрямовано змінює світ і себе. По своїй суті діяльність – вища, притаманна тільки людині, форма активності, психологічна динамічна структура якої є такою: *ціль – мотив – спосіб – результат.**

Діяльність складається з низки дій. Розрізняють діяльність практичну і теоретичну.

Поняття «діяльність студента» є інтегрованим, бо його зміст поєднує в собі різні види діяльності студента: навчальну, пізнавальну, професійно-трудова, фізкультурно-оздоровчу, художню, науково-дослідну, громадсько-політичну, спілкування, побутову та ін.

Провідну роль у розв'язанні завдань професійної підготовки студентів, становлення особистості майбутніх фахівців відіграє процес навчання у вищій школі. *Процес навчання* – це спеціальна форма передачі та засвоєння суспільно-історичного досвіду, яка становить складну єдність діяльностей вченого-викладача і студента, спрямованих на досягнення загальної мети – опанування студентами науковими знаннями, уміннями і навичками та різнобічним розвитком майбутніх фахівців як особистостей.

Навчальна діяльність викладача зазвичай називається викладанням, а навчальна діяльність студента – навчанням

Навчання студента ми будемо розглядати як складний процес навчальної діяльності, в якій відбувається

контрольоване засвоєння когнітивного і соціально-професійного досвіду (насамперед у вигляді інтелектуальних операцій і теоретичних понять), необхідних способів дій, які реалізуються через уміння. *Розвиток* – це набуття здібностей, нових якостей.

Навчання (научіння) – процес набуття і закріплення (або зміна наявних) способів діяльності індивіда. Результатом учіння є елементи індивідуального досвіду (знання, уміння і навички) Навчатися – це значить діяти різними способами для здобування знань, вироблення вмінь і навичок, оперувати ними при розв’язанні пізнавальних і практичних завдань. На перший погляд видається дивним, що частина студентів-першокурсників не вміє вчитися, хоча протягом десяти попередніх років свого шкільного життя саме цим і займалися.

Проте навчання студента має суттєві відмінності від учіння школяра.

Особливості навчальної діяльності студента:

- засвоєння наукової інформації і набуття практичного досвіду має професійну спрямованість, тобто розглядається як підготовка до майбутньої професійної діяльності, виконання важливих соціальних функцій, оволодіння необхідними для цього знаннями, уміннями та навичками, розвиток особистості фахівця;
- предметом діяльності студента є вивчення науки в її розвитку, оволодіння процесом формування наукових знань і методами самої науки, ознайомлення з її проблемами, завданнями і підходами до їх розв’язання, а також засвоєння способів професійної діяльності і змісту соціальних ролей дорослої людини, яка працює;
- особливі засоби діяльності (наукова література, підручники і методичні посібники, Internet і мультимедійні засоби, лабораторне обладнання і технічні засоби навчання, реальні й теоретичні моделі майбутньої професійної діяльності, спілкування з ровесниками, викладачами та представниками професії);

- діяльність студента відбувається в заздалегідь запланованих умовах (обмежений термін навчання і чіткий графік навчального процесу, зміст навчальної діяльності визначається навчальними планами і програмами, своєрідність режиму роботи ВНЗ та ін.);
- у навчанні студента суттєво збільшується питома вага самостійної роботи (самостійний пошук навчальної інформації, анотація і конспектування наукової літератури, виконання практичних завдань, здійснення професійних функцій під час проходження практики, проведення наукових досліджень тощо);
- поєднання навчального і наукового процесів, самостійна навчально-пізнавальна діяльність студентів протікає разом із дослідницькою їх роботою (курсіві, дипломні, магістерські роботи) під керівництвом викладачів;
- навчання у вищій школі – процес складний і важкий, який вимагає від студента високої свідомості й активності, надзвичайно високого інтелектуального напруження, зосередженості уваги, мобілізації вольових зусиль і підвищеної працездатності, самоорганізації, раціонального розподілу часу на навчання і відпочинок;
- складність завдань і змісту навчально-професійної діяльності може призводити до психічного перевантаження, психофізіологічного напруження, виникнення стресових ситуацій (особливо під час екзаменаційної сесії).

Дослідження показали, що найбільші труднощі в навчанні студентів викликає невміння раціонально розподіляти свій час (65,8% опитаних, із яких 73,9% – дівчата); відсутність або недостатність навичок самоосвіти; невміння самостійно працювати з науковою літературою (у 24,8% – повільний темп сприйняття інформації; у 19,8% – труднощі при орієнтуванні в друкованому матеріалі), нездатність управляти своєю діяльністю.

Навчання як пізнавальна діяльність має психологічну структуру, а її успіхи залежать від активності

того, хто вчиться. Студент – суб'єкт навчання тоді, коли працює на вищому рівні активності, здатний ініціювати й здійснювати пізнавальну діяльність і брати на себе відповідальність за свої дії. Студентам потрібно організувати своє навчання, намагатися самим здобувати знання, підвищувати якість своєї освіти.

2.4.2 Роль мотивації в навчально-професійній діяльності

Навчання для студентів повинно набути особистісного життєвого сенсу, який поєднує розум, почуття і волю та виявляється в спрямуванні творчої пізнавальної активності на життєве самовизначення і професійне самоствердження, оволодіння професією і розвиток своїх потенційних можливостей.

Неупереджене, пристрасне ставлення до мети, завдань і процесу навчання загалом визначає успіхи студента в навчальній діяльності.

Успіх у навчанні залежить від багатьох факторів, серед яких провідне місце займають *мотиви* (причини, що спонукають до навчання), *установка* (психологічне налаштування, готовність до діяльності), *пізнавальні потреби* й *інтереси*, а також *цілеспрямованість* та інші вольові якості студента.

Результати досліджень свідчать, що по-перше, відсутній значущий зв'язок рівня інтелекту студентів із показниками успішності як із фахових предметів, так і з

дисциплін загальногуманітарного циклу. *По-друге*, «сильні» і «слабкі» студенти відрізняються один від одного не за рівнем інтелекту, а за мотивацією навчальної діяльності. Для «сильних» студентів характерною є внутрішня мотивація: вони мають потребу в опануванні професією на високому рівні, зорієнтовані на отримання міцних професійних знань і практичних умінь. Стосовно ж «слабких» студентів, то їх мотиви загалом зовнішні, ситуативні: уникнути осуду і покарання за низьку успішність, не залишитися без стипендії тощо.

Результати дослідження засвідчують, що висока позитивна мотивація може відігравати роль компенсаторного фактора за умови недостатньо високого рівня розвитку спеціальних здібностей або прогалин у необхідних знаннях, уміннях і навичках студента. У зворотному ж напрямку такої компенсаторної залежності не спостерігається. Це означає, що ніякий високий рівень інтелектуальних здібностей студента не може компенсувати низьку його учбову мотивацію та безпосередньо сприяти успішній навчально-професійній його діяльності. Саме тому важливою проблемою є завдання формування професійних мотивів навчання, потреби в набуванні професійних знань, умінь і навичок. Тоді навчання надає насолоду, викликає позитивні переживання, бажання працювати.

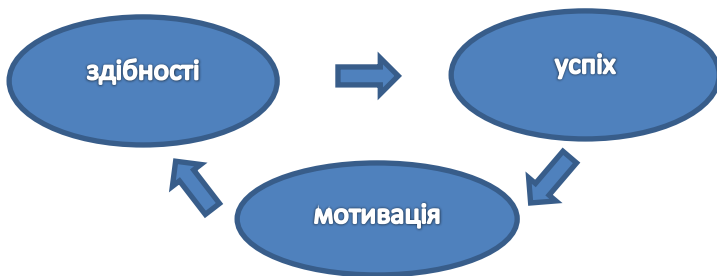

Рис. 2.4.2.1. Зв'язок здібностей і мотивації

Починати кураторові треба з вивчення мотивів вступу студентів саме до цього університету, на цей факультет.

Сприятливими чинниками вибору професії є яскраво виражені професійні інтереси індивіда, його прагнення бути корисним, обов'язок соціального служіння та ін. В окремих же студентів мотивом вибору професії часто є її соціальна престижність, вплив знайомих і рідних або високий рейтинг навчального закладу тощо. Як наслідок, у цих студентів образ майбутньої професії розмитий; несформовані плани майбутнього життєвого шляху; навчальна діяльність мотивується бажанням уникнути невдач, а не мотивами успіхів. У зв'язку з цим був проведений експеримент з «екзаменом-автоматом». Студентам було запропоновано замість «відмінно» отримати оцінку «добре», замість «добре» – «задовільно», «задовільно» – «задовільно». Як результат, 77% з них погодилися на такі оцінки, тобто мотивували своє бажання захисними механізмами. Навчання для них – засіб позбавитися неприємності. При цьому важко очікувати на творчий підхід і насолоду успіхом. Людина навчається упродовж приблизно 20 років. Якщо не любити навчання, то третина життя втрачає свій сенс.

Професійна діяльність повинна набувати життєвого сенсу. Це відбувається тоді, коли людина відображає, втілює в собі цінності професійної діяльності. Коли між людиною та її справою немає розриву, лише тоді праця цілком поглинає її, вона одержує задоволення від самої діяльності. Тому й важливо, щоб студенти осмислювали свій ціннісний життєвий простір і побачили його зв'язок з обраною професією.

Розуміння важливої ролі мотивації навчальної діяльності привело до формулювання принципу мотиваційного забезпечення навчального процесу.

Виділяють наступні принципи й психолого-педагогічні умови забезпечення професійної мотивації навчання:

1. Формувати (і підтримувати) прагнення студентів виявити і ствердити себе через навчально-професійну діяльність. Із цією метою застосовують: ознайомлення з майбутньою професійною діяльністю, її суспільною значимістю;
2. Створення уявлень про професіонала з обраної спеціальності, усвідомлення ближніх (безпосередніх) і кінцевих (перспективних) цілей професійного навчання; складання «Образу-Я» як фахівця;
3. Формування ціннісних орієнтацій, що пов'язані з професійною діяльністю;
4. забезпечення умов для самопізнання, самовиховання, стимулювання прагнення до самовдосконалення;
5. Підтримання допитливості й “пізнавального” психологічного клімату в студентській академічній групі. Як наслідок, формується часова перспектива, ідентифікація з професійною моделлю, уявлення про себе в майбутньому в ролі виконавця професійної діяльності.
6. Допомогати (навчати) мінімізувати тривожність, невпевненість щодо професійної діяльності, приділяти увагу розвиткові професійних якостей, здібностей до саморегуляції.
7. Навчання набуває життєвого сенсу, якщо приносить задоволення, переживання успіху, усвідомлення свого просування вперед. ***Тому самооцінку треба підвищувати за рахунок успіху, а не зниженням рівня домагань.***

Над психологією мотивації будується психологія свободи вчитися, бажання вчитися, потреби в набутті знань. К. Роджерс писав: *«Під навчанням я розумію ненаситну допитливість, що рухає розумом людини, яка прагне опанувати все, що може почути, побачити або прочитати з теми, яка має для неї особистісний смисл».*

Отже, щоб навчально-професійна діяльність була повноцінною, потрібно внутрішньо відмовитися від очікування лише винагороди за неї у вигляді позитивних оцінок. Треба одержувати насолоду від самого процесу навчання. Важливим до того ж є зв'язок розуму й почуттів. В. І. Вернадський говорив: *«Навчання я розглядаю як клубок: одна нитка – розум, друга нитка – почуття. І вони завжди стикаються»*.

Якщо навчання не має для людини особистісного сенсу, то це схоже на механічне заучування безглузких слів, які не мають ніякого смислу і змісту. Вони не викликають ніяких позитивних почуттів (але негативні, мабуть, так) і нічого не значать для людини. Якщо навчання перетворюється в творчість, то це особливо сприятливо впливає на емоційну сферу студента, загострює його пам'ять і увагу, викликає почуття радості й задоволення, сприяє підвищенню інтересу до пізнавальної діяльності.

Отже, необхідне особистісне залучення студента в процес навчання. Лише за такої умови навчання змінює і настанови, і поведінку студента, і особистість його загалом. Навчання повинно поєднувати логічне та інтуїтивно-творче, інтелект і почуття, ідею і смисл. Лише самостійно організована пізнавальна діяльність дає позитивні результати та забезпечує набування системи знань, умінь і навичок, а також професійне зростання особистості. Таким чином, знання стають «живими знаннями» тоді, коли є потреба в них, розумове напруження, емоційне задоволення.

Розв'язання проблеми забезпечення професійної мотивації залежить також і від викладачів: насичення змісту навчання інформацією, яка має значення для особистісного зростання студента як професіонала (професіоналізація знань із будь-якого предмету); нарощування змісту і новизни навчального матеріалу; надання студентам необхідної свободи (умов) для

виявлення своїх творчих можливостей; творче ставлення самих викладачів до викладання свого предмету, інтерес до науки, їх компетентність і авторитет як особистості; визначення, через які мотиви студент пішов навчатися саме до цього ВНЗ; систематична діагностика реально діючих мотивів навчання студентів; стимулювання самоосвіти студентів, підтримування пізнавального інтересу до всього, що пов'язане з майбутньою професійною діяльністю.

2.4.3. Пізнавальні процеси як механізми психічного відображення

Пізнавальна діяльність – це процес відображення в мозку людини предметів та явищ дійсності.

Відображення реальності в людській свідомості може відбуватися на рівні чуттєвого та абстрактного пізнання.

Чуттєве пізнання характеризується тим, що предмети та явища об'єктивного світу безпосередньо діють на органи чуттів людини - її зір, слух, нюх, тактильні та інші аналізатори і відображаються в мозку. До цієї форми пізнання дійсності належать пізнавальні психічні процеси відчуття та сприймання. Враження, одержані за допомогою відчуттів і сприймань, несуть інформацію про зовнішні ознаки та властивості об'єктів, утворюючи чуттєвий досвід людини.

Вища форма пізнання людиною дійсності - це абстрактне пізнання, що відбувається за участю процесів мислення та уяви. У розвиненому вигляді ці пізнавальні

процеси властиві тільки людині, яка має свідомість і виявляє свою психічну активність у діяльності. Істотною особливістю мислення та уяви є опосередкований характер відображення ними дійсності, зумовлений використанням раніше набутих знань, досвіду, міркуваннями, побудовою гіпотез тощо.

Важливу роль у пізнавальній діяльності людини відіграє пам'ять, яка своєрідно відображає, фіксує і відтворює те, що відображається у свідомості в процесі пізнання.

Важливим аспектом пізнавальної діяльності є емоційно-вольові процеси, які спонукають особистість до активних дій, вольових актів. Пізнання предметів і явищ об'єктивної дійсності і психічного життя людини здійснюється всіма пізнавальними процесами в їх єдності.

Розумове пізнання світу, яким би складним воно не було, своїм підґрунтям має чуттєве пізнання. Разом з тим сприймання, запам'ятовування, відтворення тощо неможливі без участі в цих процесах мислення, переживань і вольових прагнень. Але кожний із цих процесів має свої закономірності і постає в психічній діяльності або як провідний, або як допоміжний.

Людина – соціальний індивід, що поєднує в собі риси суспільно значущі і індивідуально-неповторні. Розкриваючи і реалізуючи свої внутрішні властивості під час занять, людина є щодо предметів, явищ суб'єктом свідомості і діяльності, джерелом активності, завдяки якій відбувається перетворення їх для задоволення власних і суспільних потреб.

Людина має два види здібностей:

-*природні*, які включають матеріально-структурні утворення в людському тілі, що дає змогу людині психічно відображати навколишню дійсність, проектувати її і практично здійснювати свої проекти, наміри, задуми;

-*соціальні*, яких людина набуває в процесі виховання, навчання, розвитку, що є необхідною умовою

засвоєння загальних форм суспільно-історичних здібностей і культури - джерела розвитку.

У продуктах діяльності виявляється те, що людина знає і чого не знає, що може, а чого не може зробити.

Серед безлічі чинників, що змінюють життєдіяльність людини і формують її, важливе місце займають засоби і методи розвитку творчих здібностей. Перед викладачем завжди стоїть питання: які сторони психіки людини необхідно виявляти і які ж психологічні і педагогічні засоби слід застосовувати, щоб цілеспрямовано змінювати в кращий бік ті чи інші утворення в цілісній людині.

Виявлення структур свідомості в цілісній людині може справити позитивний вплив на організацію розвитку, дати своєрідну економію сил людини і дозволить успішно розв'язати завдання, які слід розв'язувати через впровадження нових навчально-виховних технологій.

Відношення людини до навколишнього світу - момент її взаємозв'язку з ним, активність щодо нього, в результаті чого забезпечуються орієнтування і регулювання поведінки і діяльності. Такі відношення можуть складатися на різних рівнях взаємного зв'язку, який створює в людині: сенсорну сферу, перцептивну сферу, сферу почуттів, сферу розуму і розсудку та менталітет людини. Вони функціонують у цілісності, забезпечуючи формування способу життя людини і образу її діяльності.

В своєму розвитку людина може будувати власну діяльність, ґрунтуючись на трьох відносно самостійних типах знань:

1) на буденному знанні, в якому немає чіткого розмежування істинних і неправдивих положень, усвідомлення істотних, необхідних для прогнозу майбутніх процесів, які складають діяльність і розгортаються в розвитку; розвиток в цьому випадку будується на знаннях

про окремі властивості психічних процесів, взятих поза цілісною діяльністю, її законів;

2) на науковому знанні, коли в основу мислення в дії покладені закони цієї самої діяльності;

3) на філософському знанні, що дає змогу людині осмислити своє ставлення до світу, в якому вона живе, крізь призму власної діяльності.

Якщо людина, і, зокрема, вчитель керуються в розвитку першим типом знань, то вони діють за формулою: *«Навчай так, як навчають і виховують інші»*.

Використання другого типу знань передбачає формулу: *«Роби все так, як написано в книгах»*. І тільки третій тип знання - філософське знання - створює правильні передумови для того, щоб зрозуміти і осмислити сили, що рухають творчість і розвиток психіки людини.

Оволодіння професійними знаннями та вміннями відбувається лише через організацію власної пізнавальної діяльності. Передати знання неможливо, ними можна лише оволодіти, можна опанувати, привласнити, зробити своїми або засвоїти. Саме засвоєння є інтеріоризацією знань і умінь, тобто формуванням внутрішніх структур психіки через активну пізнавальну діяльність.

Центральним пізнавальним процесом є мислення. Воно забезпечує розуміння матеріалу, тобто виявлення істотних ознак, рис і зв'язків. Розуміння – активний процес пошуку або конструювання смислу повідомлення, тексту, моделей, символів та інших форм існування знань і інформації, а також інтерпретації смислу дій і вчинків інших людей, законів, правил, ідей тощо.

До розуміння ведуть такі мисленнєві процеси як аналіз, порівняння, узагальнення, конкретизація, абстрагування та ін. Засвоєння вимагає активної розумової (пізнавальної) діяльності загалом (і мислення, і пам'ять). Засвоєння – це перетворення матеріалу у форму індивідуальної діяльності, у здатність застосовувати його при розв'язанні професійних завдань.

Студенти повинні зрозуміти, що засвоювати науковий текст – це насамперед проникнути в сутність явища, виокремити його суттєві зв'язки і відношення з іншими об'єктами, встановити причини його існування та розвитку. Тому необхідне не механічне переписування тексту (або, наприклад, списування з чужого зошита), а власна розумова пізнавальна діяльність із текстом статті.

Поради студентам щодо самостійної пізнавальної діяльності:

- у кожному тексті бачити інформацію суттєву й допоміжну (приклади);
- шукати в інформації внутрішні зв'язки на основі аналізу тексту;
- порівнювати нову інформацію з тим, що вже раніше відомо;
- мати чітку мету, якої треба досягнути в результаті опрацювання тексту (конспект, тези, висновки тощо – зараз для багатьох це одне й те ж).

Таким чином, професійну мотивацію можна розвинути лише через власну розумову активність студента, через активну самостійну пізнавальну його діяльність. Внутрішньою передумовою успішної самостійної роботи студентів є рівень їх пізнавальної активності та самостійності. Для пізнавальної активності в навчанні характерним є стійкий інтерес до навчального матеріалу, зосередження на ньому уваги, спрямованість на подолання труднощів при його засвоєнні, виконання мисленнєвих операцій (аналізу і синтезу, порівняння тощо) для його розуміння.

Психологи розрізняють три рівні пізнавальної активності.

Табл. 2.4.3.1. Рівні пізнавальної активності:

<i>Відтворююча активність</i>	характеризується прагненням особистості запам'ятати й відтворити навчальний матеріал, навчитися застосовувати його за зразком; відсутнє виражене бажання поглиблювати знання
<i>Інтерпретуюча активність</i>	характеризується прагненням особистості усвідомити вивчене, пов'язати його з раніше засвоєним, оволодіти способами застосування знань у нових умовах; індивід більш самостійний, намагається знайти шляхи подолання труднощів
<i>Творчий рівень активності</i>	характеризується прагненням особистості до пошуку нового, раніше невідомого способу розв'язування задачі (вирішення проблеми); наполегливість у досягненні мети

Навчальна самостійність виявляється в уміннях студента систематизувати, планувати, контролювати й регулювати свою навчально-професійну діяльність, власні пізнавально-розумові дії без безпосередньої допомоги й керівництва з боку викладача.

У педагогічній психології виділяють такі **рівні самостійної роботи студентів:**

На першому рівні студенти фактично здійснюють копіювання дій за поданим зразком. Одночасно відбувається ідентифікація об'єктів і явищ, розпізнавання їх шляхом порівняння з уже відомими зразками.

Другий рівень становить собою репродуктивну діяльність, спрямовану на сприйняття інформації про різні властивості об'єкта, процесу чи явища, що загалом не виходить за межі запам'ятовування. Однак на цьому рівні вже розпочинається узагальнення прийомів і методів

пізнавальної діяльності, їх перенесення на розв'язування складніших задач.

Третій рівень розглядається як продуктивна діяльність самостійного застосування набутих раніше знань для розв'язування задач, що виходять за межі вже відомих зразків.

Четвертий рівень становить собою самостійну творчу діяльність студента стосовно застосування наявних знань при розв'язуванні задач у зовсім нових, раніше не відомих ситуаціях, в умовах визначення нових способів розв'язування задач, що ґрунтуються на процесах творчого мислення.

Дослідження студентів у різних вищих навчальних закладах показали, що кількість осіб із добре вираженою самостійністю становить всього 20 – 30%, близько 15% студентів не здатні до самостійної роботи, решта ж (55 – 65%) – характеризується середнім рівнем самостійності.

Для розвитку самостійності студентів **потрібно формувати такі вміння:**

- усвідомлювати і внутрішньо приймати цілі та завдання самостійної роботи;
- визначати, систематизувати і встановлювати послідовність виконання завдання;
- визначати і планувати послідовність дій (методів і засобів), необхідних для виконання завдання;
- організувати свою роботу, мобілізувати наявні ресурси для розв'язання поставленого завдання;
- самостійно контролювати свої дії, узгоджуючи їх із метою; якщо є потреба, то коригувати, уточнювати й регулювати;
- оцінити результати своєї самостійної роботи та визначити її подальші перспективи;
- налагодити зв'язок із викладачем для презентації досягнутих результатів і отримання консультації.

На заваді самостійної роботи студентів можуть стояти психологічні бар'єри, які знижують її ефективність і негативно позначаються на мотивації навчання:

- *Відчуття «запрограмованості»*. Часто студент здійснює тільки виконавчі етапи самостійної роботи, а орієнтувальні та контролюючі функції виконує викладач.

- *Пізнавальна активність студента не виражена, у його діяльності задіяні мінімум пізнавальних можливостей і лише за умови зовнішніх спонукань*.

- *Надто висока «ціна» активності*. Іноді самостійна робота вимагає від студентів занадто багато зусиль порівняно з досягнутим результатом, тому важливо ознайомити їх із найбільш раціональними способами розв'язання завдань або зменшити обсяг роботи відповідно до реальних можливостей її виконання.

- *Наслідки невизнання результату*. Якщо в процесі самостійної діяльності студент неодноразово добивався позитивних результатів, але вони не помічалися викладачем (не перевірялися конспекти першоджерел, не надавалась можливість для виступу на семінарському занятті, не оцінювалося практичне завдання тощо), то він може втратити бажання працювати далі.

- *Навчена безпорадність*. Якщо студент не зміг досягнути позитивного результату, незважаючи на великі зусилля, і це повторювалось не один раз, то цей факт стримує його активність надалі. Тому бажано підбирати посильні завдання, створювати «ситуацію успіху» і відмічати найменше досягнення.

- *Звичка йти «шляхом найменшого опору»*. У процесі виконання самостійних завдань студенти нерідко обирають найлегший шлях (переписують або копіюють конспекти однокурсників, на заняття приносять ксерокопію сторінок із книжки, визначають між собою черговість підготовки до семінарських занять, «скачують» готовий матеріал з Internet тощо).

- *Вплив групових настанов.* Як водиться, у студентській академічній групі формується певна громадська думка стосовно ставлення до різних видів активності членів групи (одна активність не приймається, а то й засуджується більшістю, інша – підтримується). Буває, що всередині групи негативно ставляться до навчально-пізнавальної діяльності та прояву активності в цій сфері.

- *Відсутність досвіду самостійності.* Нерідко студенти, особливо першокурсники, не вміють планувати свій час, самостійно організовувати свою роботу тощо.

- *Нерозвиненість вольової саморегуляції (ліноці).* Для деяких студентів примусити себе виконати роботу, подолати труднощі, довести справу до кінця є непосильним завданням. Особливо це загострюється через відсутність позитивної мотивації навчально-пізнавальної діяльності.

2.4.4. Розвиток творчого потенціалу майбутніх фахівців

Творчій людині притаманні такі якості:

- бачить проблему, може її сформулювати, поставити питання;
- визначається в шляхах пошуку відповіді на це питання;
- яскраво переживає момент пошуку рішення – переживає «муки творчості»;
- має сильну мотивацію стосовно розв’язання проблеми: цінність, життєвий смисл (навіть під час сну шукає відповідь);
- не лише одержує новий оригінальний результат, а й сам процес його одержання характеризується також новизною.

У яких формах виявляється творчість студентів під час навчання? Звичайно, є завдання творчого характеру: курсова і дипломна робота, участь у наукових гуртках тощо. Процес розвитку людини вчені вважають творчим процесом. Людина (дитина, учень, студент) завжди щось відкриває для себе нове, щось додає нового до свого досвіду.

Творча людина – це результат усього досвіду її спілкування і спільної діяльності з людьми, результат власної її активності. У неї поступово формується такий внутрішній світ, який надає всій діяльності творчого характеру або, навпаки, визначає діяльність за готовими, кимсь створеними схемами. Саме збагачення внутрішнього світу, створеного самою людиною відповідно до законів саморозвитку і творчості, стає могутнім джерелом повноцінного розвитку людини.

В умовах сучасних глобальних криз людина не має права на пасивність. Вона мусить стати активною у своєму діянні, самовдосконаленні й творчості. Сучасна освіта повинна працювати на вищі досягнення людини, які пов'язані з розвитком її особистісного творчого потенціалу.

Звичайно, кожна людина спочатку вчиться міркувати за алгоритмом. Алгоритм, як сувора й чітка послідовність операцій, має винятково важливе значення там, де потрібно виробити міцні уміння (у тому числі вміння міркувати). За алгоритмом успішно розвивається логічне мислення суб'єктів навчання. Проте дуже важливо навчити студентів також самостійно розробляти алгоритми.

У навчанні способам розв'язання різноманітних практичних завдань допомагають евристичні прийоми (навчання шляхом навідних питань, які полегшують знаходження правильного способу; від загальних вказівок до конкретніших). Проте в процесі професійної підготовки студент повинен навчитися розробляти для себе

найважливіші евристичні прийоми. Це багато важить для його розумового розвитку. Таким чином студент народжує для себе суб'єктивну новизну, створює свій власний внутрішній суб'єктивний світ, розвивається креативність (основа творчості).

Параметри креативності:

- ✓ оригінальність;
- ✓ семантична гнучкість (новий спосіб використання предмету, наприклад, у відповіді на питання «Де можна використати книгу?»);
- ✓ образна адаптивна гнучкість (зміна форми стимулу, щоб побачити в ньому нові ознаки);
- ✓ здатність народжувати нові ідеї в нерегламентованих умовах.

На розвитку креативних якостей ґрунтується розвиток процесів творчості.

Творчість студента – це одержання чогось нового передусім у своєму внутрішньому досвіді. Творчість не синонім мисленню. Мислення – це інтелектуальна обробка матеріалу, акцент на розумінні матеріалу, на процесі обробки окремих деталей, із якого народжується новий продукт. Творчість виявляється в різних стилях обробки інформації (конспект, тези тощо). Творчість – завжди спонтанність і раптовість (проте вона корелює з креативністю) у вирішенні завдання.

Рекомендації для розвитку креативності:

- потрібно сприймати наукову інформацію не для механічного запам'ятовування, а для логічного опрацювання, для встановлення причинно-наслідкових зв'язків.
- важливо дотримуватися принципів наукової організації навчання, принципів наукової організації розумової праці.

- треба виявляти самостійність, критичність, уміння сприймати нові ідеї та відмовлятися від своїх помилкових думок.
- багато важить набування пізнавальної компетентності, яка виявляється в таких уміннях: працювати з текстом, який має недостатню або суперечливу інформацію (шукати необхідну інформацію); демонструвати вміння інтерпретувати суперечливий і неоднозначний матеріал; оцінювати суперечливу інформацію і формулювати гіпотези її вирішення; у природничонаукових знаннях робити пояснення, оцінювати альтернативні погляди, формулювати своє ставлення до них.

Лише за таких умов формується підґрунтя для об'єктивної творчості в професійній діяльності, а саме:

1. Продуктивність мислення, яка виявляється в кількісних характеристиках розгортання пізнавальної діяльності (аналіз, синтез та ін.) і в якісних показниках (успішне розв'язання навчальних завдань, формування власного погляду, свого ставлення до проблеми і свого бачення шляхів її вирішення).
2. Критичність мислення, прагнення до обґрунтованості та доказовості своїх ідей і міркувань.
3. Розвиток рефлексивності:
 - готовність до об'єктивної самооцінки;
 - спроможність до дискусії з собою;
 - здатність до саморегулювання.
4. Працелюбність, бути весь час у пошуках і русі, цілеспрямованість у праці.
5. Внутрішня єдність, цілісність і вибіркова позиція стосовно здійснення мети.
6. Загальний культурний рівень, розвиток духовно-моральних якостей особистості.

Стадії творчого процесу:

- Виникнення проблеми, відчуття необхідності її вирішення, мобілізація розумових сил і напора.

- Сприймання й аналіз ситуації, усвідомлення проблеми.

- Формування гіпотези, пошук шляхів вирішення проблеми (аналізуються й уточнюються умови її вирішення).

- Починається розв'язання проблеми (єдність свідомого і несвідомого), складається план пошуку вирішення проблеми.

- Виникає ідея правильного засобу розв'язання проблеми.

- Практична реалізація ідеї.

- Швидкий процес знаходження правильного способу розв'язання проблеми на основі пошуку орієнтирів, які іноді логічно не пов'язані або не піддаються логіці міркування називається інтуїцією. Інтуїція – здатність до безпосереднього збагнення, осягнення істини. Висновок ґрунтується переважно на здогадці.

Багато великих наукових досягнень і відкриттів зроблені за допомогою інтуїції, тобто здобуті з надр підсвідомості (наприклад, періодична система І. Д. Менделєєва, структура атома Н. Бора, майбутнє людства Нострадамуса, етичні закони Лютера-Кальвіна тощо). Треба ставити питання, шукати відповіді, міркувати – і проблема неодмінно вирішується. І допомагає в цьому інтуїція.

Інтуїція – унікальний інстинкт здогадки.

Інтуїція – засіб народження ідеї.

Інтуїція – проникливість в осягненні істини без логічного міркування.

Інтуїція – виникає випадково та є елементом мимовільності.

2.4.5. Психологічні передумови і показники успішності студентів у навчально-професійній діяльності.

Я був успішним у всіх справах, за які брався, бо я цього хотів.

*Я ніколи не сумнівався, і це дало мені перевагу над рештою людства.
Наполеон Бонапарт*

Якщо навчання перетворюється у творчість, то це особливо сприятливо впливає на емоційну сферу студента, загострює його пам'ять і увагу, викликає почуття радості й задоволення, сприяє підвищенню інтересу до пізнавальної діяльності. Для успішного ж навчання у ВНЗ важливо, щоб студент не просто вмів учитися самостійно, а спрямовував свою творчу пізнавальну активність на життєве самовизначення і професійне самоствердження.

Дослідження засвідчують, що першокурсники педагогічного ВНЗ не завжди успішно опановують знання не через те, що отримали слабку підготовку в середній школі, а тому, що в них не сформовані такі риси особистості як готовність до навчання, здатність вчитися самостійно, контролювати й оцінювати себе, володіти своїми індивідуальними особливостями пізнавальної діяльності, уміння правильно розподіляти свої робочі години для самостійної підготовки.

Багато студентів психологічно не готові навчатися в умовах «вузівської свободи», коли відсутня суворота поточна «шкільна» перевірка та контроль, коли студенту надається більше можливостей у виборі змісту і способів навчальної діяльності, форм звітності за її результати. Як наслідок,

недостатньо відповідальне ставлення до навчання, переорієнтація на позанавчальні інтереси.

Для успішного навчання студента в університеті одних тільки ґрунтовних знань зі шкільної програми недостатньо. Потрібно мати як досить високий рівень загального інтелектуального розвитку (спостережливість і уважність, творча уява, мнемічні здібності, сформованість операцій мислення і висока якість розуму та ін.), так і загальну ерудованість, широкі пізнавальні інтереси тощо. Звичайно, відсутність чогось можна дещо компенсувати підвищеною мотивацією навчально-професійної діяльності, працездатністю і посидючістю, ретельністю й акуратністю при виконанні завдань, однак усе ж таки існує певна межа.

Успішність навчання студента залежить також від профілю ВНЗ і специфіки спеціальності. Так, наприклад, для успішного оволодіння гуманітарними спеціальностями важливим є:

- яскраво виражений вербальний тип інтелекту;
- широта пізнавальних інтересів і ерудованість;
- добре володіння мовою, багатий словниковий запас і вміння правильно його застосовувати;
- точне орієнтування в конкретних і абстрактних поняттях, високий рівень словесно-логічного, абстрактного мислення;
- творча і відтворююча уява;
- добре розвинута словесно-логічна пам'ять;
- високий рівень розвитку комунікативних здібностей;
- комунікабельність і екстрвертованість;
- уміння працювати з великим обсягом інформації, зокрема висока швидкість читання і вміння опрацьовувати літературу;
- уміння чітко усно й письмово висловлювати свою думку.

Результати досліджень засвідчують, що між успішністю й уявленнями індивіда про свої навчальні здібності існує тісний взаємозв'язок, який зберігається навіть у тому випадку, коли робиться поправка на показник інтелекту.

Для прикладу можна навести випадок, коли студент ще до початку виконання навчального завдання робить поспішну заяву про те, що не зможе його виконати. Низька самооцінка, невпевненість у собі заважають студенту проявити себе в навчально-професійній діяльності. Як наслідок, рівень його успішності є значно нижчим, ніж можна було очікувати відповідно до його потенційних здібностей. В іншому випадку, багато усних відповідей, які по своїй суті є правильними, супроводжуються репліками, які засвідчують глибоку внутрішню невпевненість: «Я взагалі-то не знаю, але, здається...» і т. п.

Особливості мислення студента є також одним з основних факторів успішності його навчання. Набагато важче долається неуспішність, якщо вона є наслідком недостатнього рівня розвитку мислення.

У навчальному процесі не завжди враховується рівень розвитку мислення студентів. Коли є догматичний стиль викладання і від студентів вимагається засвоєння готових істин, позиція викладача подається як єдино прийнятна, а оцінка відповідей на семінарському занятті або екзамені визначається мірою їх відповідності конспекту лекцій чи змісту першоджерела. Це негативно позначається як на розвитку самого мислення студентів, так і на мотивації навчальної діяльності. Навчання стає нецікавим, нудним і, зрештою, гальмує пізнавальну активність студентів. Це призводить до ухиляння їх від активної самостійної навчальної роботи, обмеження формальним виконанням своїх навчальних обов'язків, породжує таке поширене негативне явище в студентському середовищі як «шпаргалка».

Натомість, вільне обговорення теоретичних і прикладних проблем науки і практики, порівняння різних підходів щодо їх вирішення та надання студентам можливість висловлювати свої думки стимулює інформаційно-пізнавальну активність студентів на заняттях, позитивно позначається на мотивації їх учбової діяльності. Це, зрештою, сприяє підвищенню рівня їх успішності.

Перспективною в цьому зв'язку є комунікативна модель навчання (Ш. О. Амонашвілі, А. С. Белкін, У. Глассер, С. Л. Рябцева та ін.), яка ґрунтується на особистісно-орієнтованих технологіях і втілює основні ідеї педагогіки співробітництва викладачів і студентів. Знання до того ж не привносяться в готовому вигляді, а народжуються безпосередньо в процесі самого навчання. Характер навчальної діяльності студентів залежить не лише від особливостей комунікативної і методичної технології, а насамперед від ступеня входження студентів у цю діяльність, її відповідності тій навчальній дії, яка має бути засвоєна.

Важливим фактором успішності студента є індивідуальний стиль його навчально-професійної діяльності, що виявляється в стійких способах її здійснення відповідно до індивідуально-психологічних особливостей (темп роботи, період реагування, швидкість запам'ятовування та ін.) і наявних навчальних умінь і навичок.

Одночасно важливо надавати студентам право вибору форми навчальної роботи, способу контролю і періоду звітності за її результати, залучати їх до визначення часткових цілей і змісту навчання, окреслювати обсяг навчальних завдань.

2.4.6. Причини неуспішності студентів і шляхи їх усунення

Успішність студентів визначається не лише станом організації навчального процесу у вищій школі, а й психологічними закономірностями навчально-професійної діяльності, рівнем сформованості в студентів

учбових дій і операцій. Неврахування усього цього може бути однією з численних причин неуспішності студентів.

:До них також потрібно віднести:

- недооцінка студентами теоретичних знань;
- не сформованість прийомів мислення;
- не володіння раціональними методами пізнання;
- прагматична спрямованість на близьку мету (здати залік, екзамен тощо).

Це шкодить розвитку творчих можливостей студента, знижує власне науковий зміст вищої освіти. Звідси формальне ставлення до оволодіння науковими методами навчальної роботи. У засвоєнні наукової інформації в таких студентів переважає репродуктивна, оперативна пам'ять (із пропуском суттєвої інформації). Знижується фактзбільшення знань до індивідуального досвіду, що є псевдоосвітою.

Серед психологічних причин є також такі:

- недостатній розвиток волевої сфери (низький самоконтроль і недостатня довільність психічних функцій);
- недисциплінованість і неорганізованість;
- несистематична робота, що знижує її ефективність;
- лінощі, пасування перед труднощами;

- емоційна нестабільність і високий рівень тривожності;
- не ідентифікація з роллю студента;
- великі прогалини в знаннях, у т. ч. і через недостатню шкільну підготовку;
- надання студентом переваги відпочинку, веселошам тощо.

Причинами неуспішності студентів можуть бути також:

1. *Нейрофізіологічні*: загальна ослабленість організму (перевтоми, неякісне харчування, екологія, недостатня рухова активність та ін.); слабкий тип ВНД; порушення зору, слуху, артикуляції; мікропошкодження кори головного мозку (у т. ч. і через токсичний вплив нікотину, алкоголю і наркотиків).
2. *Педагогічні причини*: низька інтенсивність навчальної діяльності; низька її ефективність (невміння вчитися); пропуски занять; відсутність індивідуального, диференційованого підходу з боку викладачів; незадовільні побутові умови проживання, важкий матеріальний стан, відсутність допомоги й підтримки від батьків.

Шляхи усунення цих недоліків:

1. *Перевести набування знань у процес самостійної пізнавальної діяльності студентів*. Підвищувати результативність організації самостійної роботи систематичним контролем і оцінкою її результатів.
2. *Виховувати культуру мислення студентів*. Грамотне мислення завжди індивідуальне. Воно формує свою автономну систему знань, розвиває власні вихідні поняття і шляхи вирішення проблем, що й становить основу для об'єктивної творчості.

3. *Свобода навчання*, звичайно, залишає студентові деяке право вирішувати, що йому потрібно, а що ні. Проте критичне ставлення до педагогічного процесу – це не гординя і не бездіяльність. Треба брати до уваги все краще й нове, вміти критично оцінювати самого себе, щоб уникати помилок бездіяльності та не скорочувати тим самим самого себе, не обмежувати можливості розвитку своїх потенційних сил (а то буде псевдоосвіта замість самоосвіти).

Принципи побудови програми навчання:

1. *Оптимальне співвідношення процесів розвитку і саморозвитку*. Кожен студент навчається за допомогою придатних для нього засобів, формуючи індивідуальний стиль навчально-професійної діяльності.
2. *Формування творчості на всіх етапах навчання студентів*. Проблемні творчі завдання є джерелом і нових знань, і розвитку потенційних можливостей кожного студента. Формування настанов до глибокого проникнення в сутність предмету сприяє досягненню не тільки близької мети навчання, а й віддаленої, що пов'язана з професійною діяльністю.
3. *Індивідуальні риси особистості розвиваються лише за рахунок самостійного виконання завдань, які студент ставить перед собою. Важливо змінювати завдання, ускладнювати їх*. Тільки таким чином у кожного формуються індивідуально-розумові здібності та воля.
4. *Не менш важливо розвивати рефлексивний досвід студента, який забезпечує усвідомлення та перетворення особистісного досвіду шляхом його переосмислення, пропонування інновацій тощо*.

5. У зміст навчання студентів будь-якої спеціальності *треба включати психолого-педагогічні знання про критерії та показники сформованості знань і вмінь*. Це має значення для розвитку самоконтролю, самооцінки якості засвоєння навчального матеріалу.

Це стратегічні принципи організації навчально-професійної діяльності студентів, які спрямовані на створення оптимальних умов для підвищення якості професійного навчання та розвитку майбутніх фахівців.

Питання для самоконтролю:

1. Що таке «діяльність»?
2. Дайте визначення процесу «навчання».
3. Які Ви знаєте особливості навчальної діяльності студента?
4. Від яких факторів залежить успіх у навчанні?
5. Що таке «пізнавальна діяльність»?
6. Які здібностей людини відносяться до природних, а які до соціальних?
7. Що є ентральним пізнавальним процесом?
8. Що таке «психологічні бар'єри»?
9. Як розкривається творчий потенціал?
10. Які Ви знаєте рекомендації для розвитку креативності?
11. Назвіть основні причини неуспішності студентів.

Приклади тестових завдань:

1. Мотив – це:

а) процес взаємодії людини з довкіллям, завдяки чому вона досягає свідомо поставленої мети, яка виникла внаслідок появи потреби;

б) внутрішня рушійна сила, що спонукає людину до дії;

в) переживання необхідності в певних умовах, без яких людина не буде нормально розвиватися, жити.

2. Діяльність – це:

а) процес взаємодії людини з довкіллям, завдяки чому вона досягає свідомо поставленої мети, яка виникла внаслідок появи потреби;

б) внутрішня рушійна сила, що спонукає людину до дії;

в) переживання необхідності в певних умовах, без яких людина не буде нормально розвиватися, жити.

3. Потреба – це:

а) процес взаємодії людини з довкіллям, завдяки чому вона досягає свідомо поставленої мети, яка виникла внаслідок появи потреби;

б) внутрішня рушійна сила, що спонукає людину до дії;

в) переживання необхідності в певних умовах, без яких людина не буде нормально розвиватися, жити.

4. Умови праці – це:

а) сукупність знарядь, здатних підсилити можливості людини розпізнавати особливості предмета праці і впливати на нього;

б) сукупність речей, процесів, явищ, з якими суб'єкт у ході діяльності практично чи мислиннево взаємодіє;

в) система соціальних, психологічних, санітарно-гігієнічних і фізичних характеристик діяльності.

5. Зовнішні умови – це:

a) система об'єктивних параметрів середовища, у якому реалізується та чи інша мета;

b) це сукупність тих ресурсів (знань, умінь, компетентності і т. д), якими має розпоряджатися суб'єкт.

6. Внутрішні умови – це:

a) система об'єктивних параметрів середовища, у якому реалізується та чи інша мета;

b) це сукупність тих ресурсів (знань, умінь, компетентності і т. д), якими має розпоряджатися суб'єкт.

7. «Особистість» - це:

a) людина як одинична природна істота, представник виду Homo sapiens («людина розумна»);

b) неповторне поєднання психологічних особливостей і рис людини, що визначає її своєрідність і несхожість на інших людей;

c) суспільна істота, якій притаманні психологічні характеристики, які забезпечують індивідуальну своєрідність, часову і ситуативну стійкість поведінки.

8. Центральним психологічним новоутворенням студентського віку є:

a) самовизначення (особистісне, професійне);

b) самоствердження;

c) психологічне новоутворення «Я» - самість, справжність, автентичність.

9. Вроджена (біологічно зумовлена) і незмінна властивість людської психіки, що визначає реакцію людини на інших людей та на обставини – це:

a) характер;

b) темперамент.

10. Визначте стиль педагогічної діяльності: «...орієнтується на процес навчання, не адекватно планує для уроку цікавий матеріал, а для самостійної роботи не цікавий. Орієнтується на сильних учнів. Діяльність оперативна (зміна видів роботи), але низька методичність, недостатнє закріплення, повторення і

контроль. Інтуїтивність, чутливість до ситуації на уроці, тривожність, гнучкість, імпульсивність, проникливість до учнів»:

- a) емоційно-імпрровізаційний стиль;
- b) емоційно-методичний стиль;
- c) розсудливо-імпрровізаційний стиль.

11. Визначте стиль педагогічної діяльності: «...орієнтується на результат і на процес навчання. Адекватно планує, поетапно відпрацьовує матеріал, закріплює, повторює і контролює. Діяльність оперативна, переважає інтуїція. Чутливий до ситуації, тривожний, проникливий»:

- a) емоційно-методичний стиль;
- b) розсудливо-імпрровізаційний стиль;
- c) емоційно-імпрровізаційний стиль.

12. Визначте стиль педагогічної діяльності: «...орієнтація на процес і результат навчання. адекватне планування, оперативність, інтуїтивність з рефлексивністю, невелика різноманітність методів навчання, не високий темп, не завжди колективне обговорення, менш чутливі до ситуації, характерна обережність, традиційність»:

- a) емоційно-методичний стиль;
- b) розсудливо-імпрровізаційний стиль;
- c) емоційно-імпрровізаційний стиль.

13. Визначте стиль педагогічної діяльності: «...орієнтується на результат навчання, адекватно планує. Консерватизм. Висока методичність, стандартний набір методів навчання, перевагу надає репродуктивній діяльності учнів, рідко колективне обговорення. Рефлексивність, мала чутливість до ситуації, обережність в діях»:

- a) розсудливо-методичний стиль;
- b) емоційно-методичний стиль;
- c) розсудливо-імпрровізаційний стиль.

14. Комунікативні педагогічні здібності – це:

- a) здібності до засвоєння наукових знань;
- b) здібність спілкуватися з дітьми, наявність педагогічного такту;
- c) здібність організувати колектив, спрямувати на необхідну діяльність, правильно організувати власну діяльність.

15. Вміння успішно розв'язувати питання про характер і зміст матеріалу, про методи передачі знань, про формування умінь і навичок учнів – це здібності:

- a) дидактичні;
- b) експресивні;
- c) організаторські.

16. Перцептивні педагогічні здібності – це:

- a) педагогічна спостережливість, здібність розуміти особистість учня, емоційний стан;
- b) здібності до засвоєння наукових знань;
- c) здібність спілкуватися з дітьми, наявність педагогічного такту.

17. Авторитарний (владний) стиль виховання передбачає:

- a) діалог між викладачем та учнем і врахування думки учнів;
- b) можливість для учнів в обговорення питань навчального та колективного життя, але рішення приймає викладач відповідно до власних переконань;
- c) ситуацію, коли викладач або відсторонюється від керівництва колективом, або поступається його бажанням.

18. Демократичний стиль виховання передбачає:

- a) можливість для учнів в обговорення питань навчального та колективного життя, але рішення приймає викладач відповідно до власних переконань;
- b) ситуацію, коли викладач або відсторонюється від керівництва колективом, або поступається його бажанням;

с) діалог між викладачем та учнем і врахування думки учнів.

19. Конформний стиль виховання передбачає:

а) ситуацію, коли викладач або відсторонюється від керівництва колективом, або поступається його бажанням;

б) діалог між викладачем та учнем і врахування думки учнів;

с) можливість для учнів в обговорення питань навчального та колективного життя, але рішення приймає викладач відповідно до власних переконань.

20. Засобами соціально-психологічного впливу в процесі виховання є:

а) навіювання;

б) обговорення;

с) домовленість.

21. За допомогою якого засобу здійснюється безпосередній вплив на емоційну сферу особистості?

а) зараження;

б) наслідування;

с) навіювання.

22. Метою якого засобу впливу є щоб підведення особистості до розуміння певних положень та їх внутрішнього прийняття:

а) наслідування;

б) навіювання;

с) переконання.

23. Який засіб соціально-психологічного впливу передбачає копіювання (свідоме та несвідоме) вербальних та поведінкових реакцій:

а) переконання;

б) зараження;

с) наслідування.

24. Діяльність людини, спрямована на зміни своєї особистості у відповідності зі свідомо

поставленими цілями, сформованими ідеалами та переконаннями – це:

- a) навчальна діяльність;
- b) самовиховання;
- c) виховання.

25. Викладач вищого навчального закладу виконує такі функції (приберіть зайве):

- a) організаторську;
- b) інформаційну;
- c) трансформаційну;
- d) орієнтовно-регулятивну;
- e) мобілізуючу;
- f) об'єднуючу.

26. Частина цілеспрямованої трудової діяльності викладача, яка орієнтована на підготовку спеціалістів вищої кваліфікації, що включає види конкретних робіт, визначених структурою навчального плану спеціальності, це:

- a) навчально-педагогічна діяльність;
- b) навчально-методична діяльність;
- c) організаційно-методична робота;
- d) робота щодо виховання студентів;
- e) науково-дослідна робота.

27. Діяльність викладача основними видами якої є робота у підготовчому відділенні, робота стосовно профорієнтації, організація педагогічних практик, робота у приймальній комісії, підготовка матеріалів на засідання кафедри, ради факультету, ради вузу, методична робота на допомогу вчителям, робота по підготовці науково методичних семінарів – це:

- a) навчально-педагогічна діяльність;
- b) навчально-методична діяльність;
- c) організаційно-методична робота;
- d) робота щодо виховання студентів;
- e) науково-дослідна робота.

28. Діяльність викладача орієнтована на підготовку навчального процесу, його забезпечення та удосконалення (підготовка до лекційних, практичних, семінарських занять, навчальної практики; розробка, переробка і підготовка до видання конспектів лекцій, збірників вправ і задач, лабораторних практикумів та інших навчально-методичних матеріалів, методичних матеріалів з курсових і дипломних робіт; поточна робота стосовно підвищення педагогічної кваліфікації), це:

- a) навчально-педагогічна діяльність;
- b) навчально-методична діяльність;
- c) організаційно-методична робота;
- d) робота щодо виховання студентів;
- e) науково-дослідна робота.

29. Контроль за самостійною роботою студентів щодо вивчення першоджерел, перевірку конспектів, колоквиуми, співбесіди, роботу куратора, керівника клубів, виховну роботу в гуртожитках, проведення вечорів, екскурсій – це:

- a) навчально-методична діяльність;
- b) організаційно-методична робота;
- c) робота щодо виховання студентів;
- d) науково-дослідна робота;
- e) навчально-педагогічна діяльність.

30. Виконання планових держбюджетних науково-дослідних робіт, колективних договорів; написання і видання підручників, посібників, монографій, наукових статей і тез, доповідей на конференціях; редагування підручників, їх рецензування, написання відзвітів на дисертації; робота в редколегіях наукових журналів; керівництво науково-дослідною роботою студентів; участь у наукових радах – це:

- a) навчально-методична діяльність;
- b) організаційно-методична робота;

- c) робота щодо виховання студентів;
- d) науково-дослідна робота;
- e) навчально-педагогічна діяльність.

31. Комплекс якостей особистості, що забезпечує високий рівень самоорганізації професійної діяльності педагога, її складовими є гуманістичне спрямування, теоретичні знання, педагогічні здібності, педагогічна техніка – це:

- a) педагогічна майстерність;
- b) педагогічна акмеологія;
- c) професіоналізм спілкування.

32. Наука про шляхи досягнення професіоналізму і компетентності в праці педагога – це:

- a) педагогічна акмеологія;
- b) педагогічна майстерність;
- c) професіоналізм спілкування.

33. Готовність і вміння використовувати системні знання у взаємодії зі студентами – це:

- a) педагогічна акмеологія;
- b) педагогічна майстерність;
- c) професіоналізм спілкування.

34. Самоосвіта – це:

- a) прагнення формувати людські стосунки зі студентами і між ними;
- b) фундамент професіонального зростання викладача як спеціаліста, формування у нього соціальне цінних і професійно-значущих якостей;
- c) здатність до перевтілення.

35. До складових педагогічної культури викладача не належать:

- a) етична поведінка;
- b) педагогічна техніка;
- c) позитивний імідж;
- d) інтелектуальні здібності;
- e) особистісні якості.

36. Студент – це:

а) особа яка навчається загальноосвітньому навчальному закладі;

б) особа, яка в установленому порядку зарахована до вищого навчального закладу і навчається за денною (очною), вечірньою або заочною, дистанційною формами навчання з метою здобуття певного освітнього та освітньо-кваліфікаційного рівнів.

37. Період студентства припадає на:

а) дитинство;

б) молодший шкільний вік;

с) юнацький вік.

38. Ознаками кризи студентського віку не являється:

а) сильна фрустрація;

б) загострення рольових конфліктів «студент – викладач», «студент – студент»;

с) постійних заявах і вимогах «Я сам!»;

д) Інфантильність.

39. Криза яка зумовлена дисонансом між несвідомо обраною професією та необхідністю отримання вищої освіти, нехай навіть із іншої спеціальності – це:

а) криза залежності від батьківської сім'ї;

б) криза інтимно-сексуальних стосунків;

с) криза професійного вибору;

д) кризові ситуації в навчально-професійній діяльності.

40. Криза, коли, одного боку, молоді люди можуть жити окремо від батьківської сім'ї в студентському гуртожитку, мати виражену тенденцію до самостійності, проявляти особистісну зрілість, а з іншого, – емоційно-особистісна й побутова (особливо матеріальна) залежність від батьків – це:

а) криза залежності від батьківської сім'ї;

б) криза інтимно-сексуальних стосунків;

с) криза професійного вибору;

d) кризові ситуації в навчально-професійній діяльності.

41. Криза яка виникає коли зростає потреба в інтимно-особистісних стосунках із психологічно-духовно близькою людиною, водночас створення власної сім'ї блокуване матеріальною залежністю від батьків, житловою невлаштованістю – це:

- a) криза залежності від батьківської сім'ї;
- b) криза інтимно-сексуальних стосунків;
- c) криза професійного вибору;
- d) криза ідентичності.

42. Криза, під час якої відбувається зіткнення цінностей, які інтеріоризовані в ранній юності, з тими, які формуються під час навчання у вищій школі через ідентифікацію себе з професійною моделлю:

- a) криза залежності від батьківської сім'ї;
- b) криза інтимно-сексуальних стосунків;
- c) криза професійного вибору;
- d) криза ідентичності.

43. Процес і результат засвоєння та активного відтворення індивідом соціального досвіду в діяльності та спілкуванні з іншими людьми – це:

- a) інфантильність;
- b) самоосвіта;
- c) соціалізація особистості.

44. За класифікацією М. І. Дьяченко та Л. А. Кандибович студентів поділено на три типи:

- a) студенти з позитивною професійною спрямованістю, студенти, які остаточно ще не визначилися у своєму ставленні до професії, студенти з негативним ставленням до професії;
- b) студенти, яким притаманний комплексний підхід до мети та завдань професійного навчання, студенти, які чітко орієнтуються на вузьку спеціалізацію, студенти ледарі та нероби;

45. Класифікація студентів за соціальною активністю та поза навчальними інтересами:

а) студенти з позитивною професійною спрямованістю, студенти, які остаточно ще не визначилися у своєму ставленні до професії, студенти з негативним ставленням до професії;

б) студенти, яким притаманний комплексний підхід до мети та завдань професійного навчання, студенти, які чітко орієнтуються на вузьку спеціалізацію, студенти ледарі та нероби.

46. Процес навчання – це:

а) це спеціальна форма передачі та засвоєння суспільно-історичного досвіду, яка становить складну єдність діяльностей вченого-викладача і студента, спрямованих на досягнення загальної мети – опанування студентами науковими знаннями, уміннями і навичками та різнобічним розвитком майбутніх фахівців як особистостей;

б) процес відображення в мозку людини предметів та явищ дійсності;

с) динамічна система активної взаємодії суб'єкта зі світом, під час якої суб'єкт цілеспрямовано впливає на об'єкт, за допомогою чого задовольняє свої потреби, свідомо й цілеспрямовано змінює світ і себе.

47. Мотиви навчання– це:

а) причини, що спонукають до навчання;

б) психологічне налаштування, готовність до діяльності;

с) вольові якості студента.

48. Установка – це:

а) вольові якості студента;

б) психологічне налаштування, готовність до діяльності;

с) вольові якості студента.

49. Система функціонального зв'язку здібностей і мотивації складається з:

- a) здібностей, установки, мотивації;
- b) здібностей, мотивації, інтересу;
- c) здібностей, мотивації, успіху.

50. Пізнавальна діяльність – це:

- a) динамічна система активної взаємодії суб'єкта зі світом, під час якої суб'єкт цілеспрямовано впливає на об'єкт, за допомогою чого задовольняє свої потреби, свідомо й цілеспрямовано змінює світ і себе;
- b) процес відображення в мозку людини предметів та явищ дійсності;
- c) це спеціальна форма передачі та засвоєння суспільно-історичного досвіду, яка становить складну єдність діяльностей вченого-викладача і студента, спрямованих на досягнення загальної мети – опанування.

Глосарій

Академія – вищий навчальний заклад, який здійснює підготовку фахівців з вищою освітою за освітньо-професійними програмами всіх рівнів в окремо визначеній галузі знань або виробництва, проводить фундаментальні та прикладні наукові дослідження, є провідним науково-методичним центром у сфері своєї діяльності, має високий рівень кадрового та матеріально-технічного забезпечення.

Бакалавр (базова вища освіта) – це освітньо-кваліфікаційний рівень, який передбачає набуття компетенцій для виконання завдань та обов'язків (робіт) певного рівня професійної діяльності, що передбачені для первинних посад.

Вища освіта – рівень освіти, який здобувається особою у вищому навчальному закладі в результаті послідовного, системного та цілеспрямованого процесу засвоєння змісту навчання, який ґрунтується на повній загальній середній освіті й завершується здобуттям певної кваліфікації за підсумками державної атестації.

Гуманізація виховання – пріоритет завдань самореалізації особистості студента, створення умов для вияву обдарованості і талантів, формування гуманної особистості, щирої, людяної, доброзичливої.

Демократизація виховання – розвиток різноманітних форм співробітництва, встановлення довіри між викладачем і студентом, взаємоповага, розуміння запитів та інтересів студентів

Діяльність – динамічна система активної взаємодії суб'єкта зі світом, під час якої суб'єкт цілеспрямовано впливає на об'єкт, за допомогою чого задовольняє свої потреби, свідомо й цілеспрямовано змінює світ і себе.

Інститут – вищий заклад освіти, який функціонує самостійно або є структурним підрозділом університету, академії, інститут здійснює підготовку фахівців з вищою освітою за освітньо-професійними програмами всіх рівнів

у певній галузі науки, виробництва, освіти, мистецтва і культури, проводить на належному рівні наукову та науково-виробничу діяльність, має високий кадровий і матеріально-технічний потенціал

Кваліфікація – здатність особи виконувати завдання та обов'язки відповідної роботи (кваліфікація вимагає певного освітньо-кваліфікаційного рівня і визначається через назву професії).

Коледж – самостійний вищий навчальний заклад або структурний підрозділ університету, академії, інституту, який здійснює підготовку фахівців з вищою освітою за освітньо-професійними програмами бакалавра або молодшого спеціаліста з одного (кількох) споріднених напрямів підготовки або спеціальностей, має необхідний кадровий потенціал, матеріально-технічну базу.

Консерваторія (музична академія) – вищий навчальний заклад, який здійснює підготовку фахівців з вищою освітою за освітньо-професійними програмами всіх рівнів у галузі мистецтва і культури музичних виконавців, композиторів, музикознавців, викладачів музичних дисциплін.

Магістр та спеціаліст (повна вища освіта) - це освітньо-кваліфікаційний рівень, який передбачає набуття компетенцій для виконання завдань та обов'язків (робіт) інноваційного характеру певного рівня професійної діяльності, що передбачені для первинних посад працівників підприємств, або первинних посад наукових та науково-педагогічних працівників.

Молодший спеціаліст (неповна вища освіта) - це освітньо-кваліфікаційний рівень, який передбачає набуття компетенцій для здійснення виробничих функцій певного рівня професійної діяльності, що передбачені для первинних посад.

Мотив – внутрішня рушійна сила, що спонукає людину до дії; причини, що спонукають до навчання.

Освіта – цілеспрямована пізнавальна діяльність людей з отримання знань, умінь, або щодо їх вдосконалення.

Спеціалізація – набуття особою здатностей виконувати окремі завдання та обов'язки, які мають особливості, в межах спеціальності.

Педагогіка вищої школи – це наука про закономірності навчання і виховання студентів, а також їх наукову і професійну підготовку як спеціалістів відповідно до вимог держави.

Педагогічна акмеологія – це наука про шляхи досягнення професіоналізму і компетентності в праці педагога.

Педагогічна закономірність – об'єктивно повторювана послідовність явищ.

Педагогічна ідея – це новий напрям думки, твердження або розгорнута модель, що відображає ті чи інші стосунки або зв'язки у вузівській дійсності.

Педагогічна концепція – система критичних поглядів на реальну вузівську дійсність і відповідного пошуку та пропозиції нових конструктивних ідей.

Педагогічна культура викладача – це професійна культура, гармонія педагогічного мислення та творчої діяльності, що сприяють якісній організації навчального процесу.

Педагогічна майстерність – це комплекс якостей особистості, що забезпечує високий рівень самоорганізації професійної діяльності педагога, її складовими є гуманістичне спрямування, теоретичні знання, педагогічні здібності, педагогічна техніка.

Педагогічна система – навчальні заклади і включені в спеціальну навчально-виховну діяльність спеціалісти.

Педагогічна теорія – система науково-педагогічних знань, яка описує і пояснює елементи реальної педагогічної діяльності у вищому навчальному закладі

Перевиховання – індивідуальна цілеспрямована робота над усуненням недоліків у студентів

Перепідготовка – отримання іншої спеціальності на основі здобутого раніше освітньо-кваліфікаційного рівня та практичного досвіду

Пізнавальна діяльність – це процес відображення в мозку людини предметів та явищ дійсності.

Післядипломна освіта – спеціалізоване вдосконалення освіти та професійної підготовки особи шляхом поглиблення, розширення й оновлення її професійних знань, умінь та навичок або отримання іншої спеціальності на основі здобутого раніше освітньо-кваліфікаційного рівня і практичного досвіду

Процес навчання – це спеціальна форма передачі та засвоєння суспільно-історичного досвіду, яка становить складну єдність діяльностей вченого-викладача і студента, спрямованих на досягнення загальної мети – опанування студентами науковими знаннями, вміннями і навичками та різнобічним розвитком майбутніх фахівців як особистостей

Психологічна структура діяльності – це взаємозв'язок, система і послідовність дій педагога, спрямованих на досягнення поставлених цілей через розв'язання педагогічних задач.

Психологія вищої школи – наука про закономірності функціонування психіки студента як суб'єкта навчально-професійної діяльності та закономірності науково-педагогічної діяльності викладача, а також соціально-психологічні особливості професійно-педагогічного спілкування та взаємин викладачів і студентів.

Розширення профілю (підвищення кваліфікації) – набуття особою здатностей виконувати додаткові завдання та обов'язки в межах спеціальності

Самовиховання – цілеспрямована, систематична діяльність щодо власного самовдосконалення.

Соціалізація особистості – процес і результат засвоєння та активного відтворення індивідом соціального досвіду в діяльності та спілкуванні з іншими людьми

Спеціальність (у сфері освіти) - спрямованість і зміст навчання при підготовці фахівця (визначається через об'єкт діяльності або функцію та предмет діяльності фахівця і відображає, насамперед, вид його діяльності та сферу застосування праці)

Стажування – набуття особою досвіду виконання завдань та обов'язків певної спеціальності

Студент (слухач) – особа, яка в установленому порядку зарахована до вищого навчального закладу і навчається за денною (очною), вечірньою або заочною, дистанційною формами навчання з метою здобуття певного освітнього та освітньо-кваліфікаційного рівнів.

Технікум (училище) – вищий навчальний заклад або структурний підрозділ університету, академії, інституту, який здійснює підготовку фахівців з вищою освітою за освітньо-професійними програмами молодшого спеціаліста, має необхідний кадровий потенціал та матеріально-технічну базу

Університет (класичний університет) – багатопрофільний вищий заклад освіти, який здійснює підготовку фахівців з вищою освітою природничих, гуманітарних, технічних та інших напрямів науки, техніки і культури за освітньо-професійними програмами всіх рівнів, проводить фундаментальні та прикладні наукові дослідження, є провідним науково-методичним центром, сприяє поширенню наукових знань та здійснює культурно-просвітницьку діяльність серед населення, має розвинуту інфраструктуру наукових та науково-виробничих установ і підприємств, високий рівень кадрового і матеріально-технічного забезпечення такої діяльності.

Установка – психологічне налаштування, готовність до діяльності.

Література:

1. Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. – К.: Видавництво «Фенікс», 2012. – XII. Психологія творчості. – Випуск 14. – 3018 с.
2. Базаров Т.Ю. Компетенции будущего: Квалификация? Компетентность (критерии качества)? [Электронный ресурс] / Т.Ю. Базаров. – Режим доступа: http://www.tltsu.ru:8080/razum.tltsu.ru/rublectures/lecture_06.html.
3. Болюбаш Я.Я. Організація навчального процесу у вищих закладах освіти: Навч. посібник для слухачів закладів підвищення кваліфікації системи вищої освіти. – К.: ВВП «КОМПАС», 1997. – 64с.
4. Буланова-Топоркова М.В. Педагогика и психология высшей школы: Учебное пособие/ М.В.Буланова-Топоркова, А.В.Духовнева, Л.Д.Столяренко.- 2-е изд., доп. и перераб.- Ростов н/Д: Феникс, 2002.- 544 с.
5. Вітвицька С. Основи педагогіки вищої школи: підручник за модульно-рейтинговою системою навчання для студентів магістратури. – Київ: Центр навчальної літератури, 2006.– 384 с.
6. Вишнякова Н.Ф. Креативная акмеология / Н.Ф. Вишнякова. – Мн. : Дзбор, 1998. – 242 с.
7. Галузинський В.М. Основи педагогіки та психології вищої школи в Україні / В.М. Галузинський, М.Б. Євнух. – К. : Інтел, 1995. – 159 с.
8. Гриньова В. Педагогічна культура викладача вищого навчального закладу / В. Гриньова // Вища освіта України. – 2006. – № 4 . – С. 61.
9. Губенко О.В. Внутрішня свобода як умова активізації творчого потенціалу особистості / О.В. Губенко // Практична психологія та соціальна робота. – 2003. – № 10. – С. 1–5.

10. Дьяченко Н. Креативність викладача – запорука модернізації вищої освіти / Н. Дьяченко // Імідж сучасного педагога. – 2006. – № 3–4. – С. 105–108.
11. Єрмола А.М. Креативність в освітньому моніторингу / А.М. Єрмола // Практична психологія та соціальна робота. – 2003. – № 8. – С. 71-74.
12. Загальна психологія. / За загальною редакцією академіка С.Д. Максименка. Підручник. – 2-ге вид., переробл. і доп. – Вінниця: Нова Книга, 2004. – 704 с.
13. Зимняя И.А. Педагогическая психология / И.А. Зимняя. – М., 2000. – 175 с.
14. Исаева Т.Е. Классификация профессионально-личностных компетенций вузовского преподавателя / Т.Е. Исаева // Педагогика. – 2006. – № 9. – 55–60.
15. Козацька І.В. Історія зародження вищої освіти в Україні [Електронний ресурс] /І.В. Козацька. – Режим доступу: <http://intellect-invest.org.ua>.
16. Кремень В.Г. Освіта і наука України: шляхи модернізації (Факти,роздуми, перспективи) / В.Г. Кремень. – К. : Грамота, 2003. – 216 с.
17. Кузьмінський А.І. Омеляненко В.Л. Педагогіка. Підручник. – К.: Знання, 2007. – 447 с.
18. Кузьмінський А.І. Педагогіка вищої школи навч. Посібник. –К: Знання, 2005. – 486 с.
19. Лузік Е. Креативність як критерій якості в системі підготовки фахівців профільних ВНЗ України / Е. Лузік // Вища освіта України. – 2006. – № 3. – С. 76–82.
20. Майковська В.І. Вплив інноваційних процесів на трансформацію вищої освіти як суспільного інституту [Електронний ресурс] / В.І. Майковська. – Режим доступу: file:///C:/Users/%D0%9D%D0%B5%D0%BB%D1%8F/Downloads/pednauk_2014_1_29.pdf.
21. Матусевич В. Соціальний інститут: функція, генезис, структура [Електронний ресурс] / В. Матусевич. – Режим доступу: http://i-soc.com.ua/institute/1_Soc_inst.pdf.

22. Ортинский В. Л. Педагогика вищої школи: навч. посіб. [для студ. Вищ. навч. закл.] / В.Л. Ортинский. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 472 с.

23. Подоляк Л.Г. Психологія вищої школи: Навчальний посібник для магістрантів і аспірантів / Подоляк Л.Г., Юрченко В.І. – К.: ТОВ “Філ-студія”, 2006. – 320с.

24. Подоляк Л.Г., Юрченко В.І. Психологія педагогічної комунікативної взаємодії викладача зі студентами [Електронний ресурс] / Л.Г. Подоляк., В.І. Юрченко. – Режим доступу: <http://www.psych.kiev.ua>.

25. Про вищу освіту : Закон України від 1 липня 2014 р. №1556-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.

26. Проект Концепції розвитку освіти України за період 2015-2025 років / [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://old.mon.gov.ua/ua/pr-viddil/1312/1390288033/141>.

27. Про освіту: Закон України від 23 травня 1991 р. № 1060-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1060-12>.

28. Радул В.В. Особливості професійної соціалізації особистості [Електронний ресурс] // Науковий вісник МДУ імені В.О. Сухомлинського. – Режим доступу: http://mdu.edu.ua/spaw2/uploads/files/16_6.pdf.

29. Слостенин В.А. Университетское педагогическое образование: проблемы и решения / В.А. Слостенин // Профессионально-педагогическая культура: история, теория, технология. – Белгород, 1996. – С. 3–8.

30. Смирнов С.Д. Педагогика и психология высшего образования: от деятельности к личности: Учеб. Пособие / С.Д. Смирнов. – М.: Академия, 2005. – 400 с.

31. ТОВАЖНЯНСКИЙ Л.Л., РОМАНОВСКИЙ А.Г., БОНДАРЕНКО В.В. Основы педагогики высшей школы / Л.Л. ТОВАЖНЯНСКИЙ, А.Г. РОМАНОВСКИЙ, В.В. БОНДАРЕНКО, А.С. ПОНОМАРЕВ, З.А. ЧЕРВАНЕВА. –Х. : ХПИ, 2005. – 600 с.

32. Туркот Т. І. Педагогіка вищої школи [Електронний ресурс] / Т. І. Туркот. – Режим доступу: http://pidruchniki.com/18571227/pedagogika/zarodzhennya_ro_zvitok_vischoyi_shkoli_ukrayini.

33. Хриков Е.М., О.В. Адаменко, В.С. Курило. Методологічні засади педагогічного дослідження: монографія / авт. кол. : Є. М. Хриков, О. В. Адаменко, В. С. Курило та ін. ; за заг. ред. В. С. Курило, Є. М. Хрикова ; Держ. закл. „Луган.нац. ун-т імені Тараса Шевченка”. – Луганськ : Вид-во ДЗ „ЛНУ імені Тараса Шевченка”, 2013. – 248 с.

34. Яремчук Н. Педагогічна творчість як складова професійно-педагогічної культури викладача вищої школи / Н. Яремчук // Вісник Львівського університету. Серія: Педагогіка. – 2009. – Вип. 25. – Ч. 1. – С. 242–249.